

Людмила Масол

МИСТЕЦТВО



8 КЛАС

Античний



Візантійський

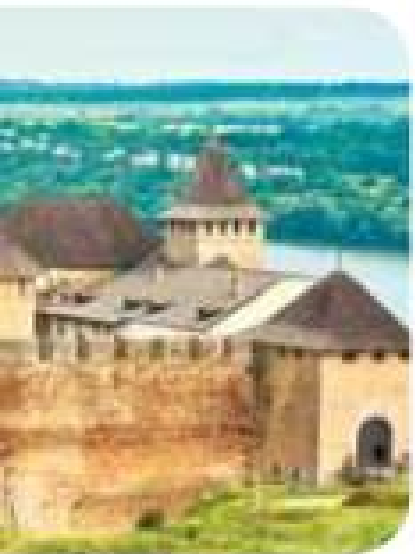


Романський



Мистецтва

Середньовісний



Готичний



Ренесанс



Людмила Масол

«Мистецтво»

підручник інтегрованого курсу для 8 класу закладів
загальної середньої освіти

Видавничий дім «Освіта»
2025

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2025 № 347)

Підручник розроблено за модельною навчальною програмою
«Мистецтво. 7–9 класи» (інтегрований курс)
для закладів загальної середньої освіти (авт. Масол Л. М.)

Позначки і рубрики

- | | |
|--|--|
|  — пізнаю мистецтво |  — систематизую |
|  — створюю композицію |  — самостійне дослідження |
|  — обираю майбутню професію |  — фантазую, дію |

Мистецька грамота

З історії шедевра

Словник

Віртуальна екскурсія

Секрети творчих професій

-  — фрагменти творів для прослуховування та перегляду
-  — пісні для розучування, виконання (плюс, мінус)
-  — майстер-класи з виконання художньо-практичної роботи
-  — завдання для цифрового узагальнення

Е-додаток до підручника розташований за посиланням:

<https://vse.ee/csdd>

Також всі матеріали е-додатка продубльовано на відкритому ресурсі

<https://smarttextbook.com.ua/art/>



Вступ

 **Що таке стиль? Які стилі мистецтва існують? Як їх розрізняти?**

Відповіді на ці запитання ти будеш отримувати поступово, упродовж ознайомлення з різними мистецькими стилями.

Твори мистецтва кожного історичного періоду мають яскраво виражені відмінності від попередніх і наступних епох. До «носіїв» стилю належать особливості художнього мислення, провідна тематика та образна система, пріоритетні жанри й компоненти форми, за допомогою яких світ віддзеркалюється в змісті творів мистецтва. На такі спільні ознаки творчості впливають різні чинники: географічні, філософські, релігійні, культурні, наукові, технічні тощо; вони єднають групи митців — представників того чи іншого напрямку.

Отже, стиль — це сукупність характерних ознак, що виражають єдність художнього змісту, мови та форми у творах мистецтва певної історичної епохи. Оригінальність і неповторність рис творчості окремого митця / мисткині дає підстави говорити про авторський стиль, тобто індивідуальну манеру, «почерк». Сукупність специфічних властивостей мистецтва певного народу або окремої країни називають національним стилем (італійський, шведський, український, японський). За регіональним фактором стилі поділяють на західний, східний, європейський, скандинавський, африканський. Зазначають стильові відмінності «школи» (наприклад віденська класична композиторська школа).

Часові межі *загальноєвропейських* стилів визначені, але орієнтовно, адже вони хронологічно не збігаються в різних країнах і регіонах. Наприклад, Північне Відродження виникло пізніше за часом, порівняно з італійським Ренесансом, а класицизм набув розквіту в Україні майже через століття після його виникнення у Франції.

Ознаки різних стилів нерідко перетинаються в певному історичному періоді, співіснують у творчості окремого автора / авторки, навіть можуть бути помітними в одному творі. Такі явища взаємопроникнення зазвичай спостерігають у часи стильових змін, коли певний стиль іще зберігає свої ознаки, проте новий вже розвивається на повну. Історичну панораму стилів мистецтва представлено у *додатку 1*.

Чому треба знати стилі мистецтва? Це корисно кожній освіченій людині, бо твори всіх стилів мистецтва розвивають культуру особистості, допомагають розуміти історію народів світу, сприяють кращій комунікації між людьми і здатні приносити естетичне задоволення.



Розділ 1



СТИЛІ МИСТЕЦТВА

- єгипетський
- античний
- візантійський
- скіфський
- романський
- готичний
- Ренесанс





1-2. Таємниці мистецтва Стародавнього Єгипту

 Пригадай, яка пам'ятка єгипетського мистецтва доби фараонів належить до семи чудес світу. Що в ній тебе здивувало?

Єгипетська цивілізація, що розвивалась упродовж тритисячолітньої історії до нашої ери, сформувала високі художні традиції, які мали величезний вплив на подальший розвиток світового мистецтва.

Усі види мистецтва в Стародавньому Єгипті були тісно пов'язані з релігійним культом і підпорядковувалися суворим *канонам*.

Архітектура. Світова історія мистецтва архітектури починається в Єгипті. У художній формі єгиптяни прагнули передати гармонійну єдність космічного і земного, божественного й людського. Мистецтво тяжіло до грандіозності, тому не дивно, що поширення набули піраміди — монументальні кам'яні споруди, гробниці фараонів.

Архітектурні ансамблі Єгипту, наче своєрідні кам'яні архіви, зберегли для історії особливості мистецтва давньої доби, а разом із ними й безліч таємниць, які впродовж віків люди намагаються розгадати.

Піраміди в м. Гіза внесено до Списку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Вони вражають розмірами й пропорціями. Поряд несе свою багатовікову варту висічений зі скелі Великий Сфінкс (лев із головою людини) — найбільша у світі монолітна статуя.



Великий Сфінкс і піраміда, м. Гіза (Єгипет)



Храми споруджували на честь богів, насамперед верховного божества Амона-Ра. Споруди прикрашали величними колонадами і скульптурами. Колони й обеліски декорували рельєфами, розписами.

Луксорський храм (Єгипет)

? Поясни особливості синтезу мистецтв в архітектурному ансамблі. Які елементи, на твою думку, надавали єгипетським спорудам грандіозності?

Колони увінчували стилізованими зображеннями поширених у Єгипті рослин: лотоса, папірусу, пальми. *Капітелі* були двох типів: закритий бутон або розкрита чашечка квітки.

? Який зразок капітелі нагадує тобі бутон лотоса, а який — розкрити квітку?

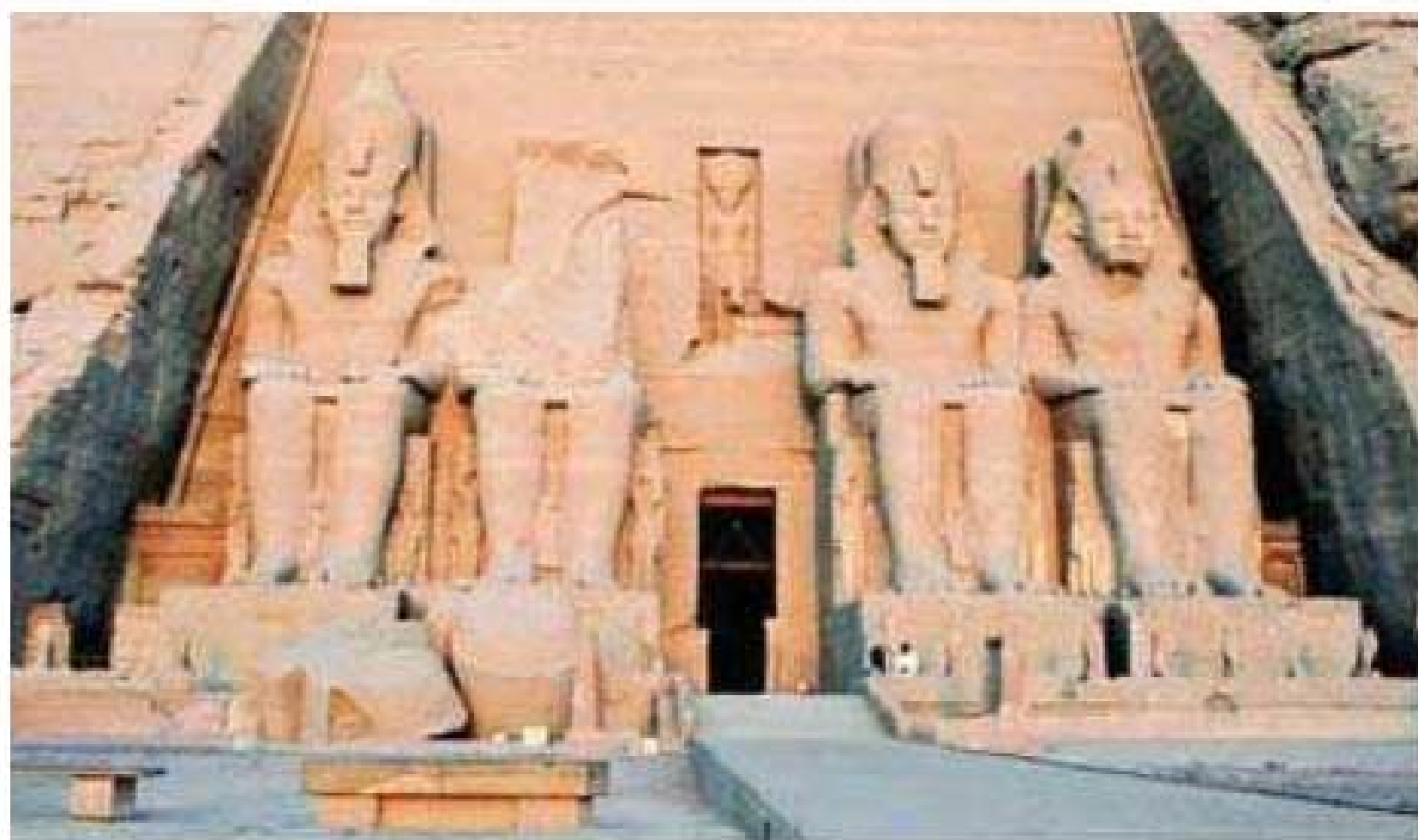
Тобі, звісно, відомо, що означає слово *лабіринт*. Можливо, з відеогри в скретч. Поцікався найдавнішим із відомих у світі єгипетським лабіринтом.



Зразки декору єгипетських колон

? Які ти знаєш види скульптури і різновиди рельєфу? Пригадай основні різновиди рельєфів і поясни відмінності між ними.

Скульптура стала невід'ємною частиною гробниць, храмів і палаців Стародавнього Єгипту. Круглу скульптуру висікали з кам'яної брили або цілісного шматка дерева. Скульптуру малих форм прикрашали коштовним камінням.



Монументальна скульптура храму Абу-Сімбел

Статуї фараонів, царів і цариць мали втілювати їхню владу, силу і могутність. Перший тип таких скульптур: людина, яку зображають, стоїть (фігура випрямлена з високо піднятою головою, руки — уздовж тіла, ліва нога робить крок уперед). Другий тип: людина, яку зображають, сидить у застиглій позі, руки зігнуті в ліктях, долоні — на колінах.

Статус людини визначався розміром зображуваного: фігури фараонів мали бути вищими за всі інші, фігури вельмож — трохи меншими, а простих людей — зовсім крихітними. Цікаво, що ворогів зображували неодмінно переможеними.

Скульптури малих форм



Дерев'яні статуетки, як і великі статуї, розфарбовували: чоловічі фігури коричневим кольором, жіночі — жовтим.

Єгипетські митці застосовували різні види рельєфу: барельєф, заглиблений рельєф (контури зображення врізали у поверхню каменя). Рельєфи прославляли фараонів, оспівували їхні заслуги у сценах війни й полювання, розповідали про життя в родинному колі. Рельєфним і живописним композиціям на стінах гробниць притаманна умовність образів.



Рельєфи єгипетських храмів

? Порівняй види скульптури, зокрема рельєфів (композиції, пози, деталі одягу). Пригадай самобутній єгипетський канон зображення людини в русі з поєднанням різних перспектив (голову і ноги — у профіль, плечі й руки — фронтально, розгорнуто у фас).

Живопис. Упродовж тривалого розвитку живопис єгиптян поступово змінювався — від умовності до реалізму. У композиціях, якими прикрашали стіни храмів, колони й обеліски, детально змальовували побутові сцени, господарську діяльність людини, виникав інтерес до пейзажу зі звірами, птахами, рибами.



Сцена полювання (розпис)



Родинна сцена (розпис гробниці Тутанхамона)

Декоративно-прикладне мистецтво. Стародавні єгиптяни були не тільки чудовими будівельниками, а й віртуозними ремісниками. Декоративні вироби виготовляли з кольорового скла, напівкоштовного каміння і металів, насамперед золота. Вони виходили за межі чистої декоративності й відігравали роль оберегів, мали певну символіку, магічний сенс (наприклад, захищали від злих духів).



До рис єгипетського ювелірного стилю належать барвистість кольорів, масивність форм, складність візерунків та орнаментів. Кольє, діадеми, тіари, підвіски, намиста, браслети, сережки, персні, каблучки та інші прикраси, серед яких чимало ювелірних шедеврів, дивують своїми самобутніми формами й декором. Цікаво, що ремісники вже тоді знали техніки карбування, гравірування, інкрустування.

На ювелірних виробах фараонів часто зображували священного *скарабея* (жука з крилами), який символізував Сонце. Поширеним символом було око бога Гора.



Ювелірні вироби єгиптян

? Які образи та символи використовували давні єгипетські ювеліри? Які кольори домінують у прикрасах? Доповни зображення в підручнику своїми прикладами.

Секрети творчих професій

Хто такий ювелір? Це фахівець, який присвячує свою професійну діяльність ювелірній справі, виготовляє прикраси з дорогоцінних металів, напівкоштовних каменів. Ювеліра, який покриває золотом вироби, називають також золотарем.

Золотарство в Україні — одне з найстаріших художніх ремесел. Складний і водночас цікавий творчий етап ювелірної справи — дизайнерський, коли майстри створюють ескізи прикрас.

Ювелірних технологій й основ композиції навчають у професійно-технічних закладах освіти мистецького напрямку. Випускники та випускниці можуть працювати на ювелірних заводах, які діяли донедавна в Києві, Харкові, Львові, Одесі, відкривати власні ювелірні майстерні тощо.

Мистецька грамота

Якщо тебе зацікавила професія ювеліра, варто ознайомитися з деякими основними техніками ювелірної справи, зокрема секретами роботи з металом.

До найдавніших способів оброблення металів тиском належить карбування (або чеканка). Технологічний процес полягає в отриманні малюнків або написів, які вибивають у вигляді рельєфу на тонкій (0,03 мм) металевій пластині — фользі.

Метод нанесення зображень або написів на металевих поверхнях (також на дерев'яних, шкіряних, кам'яних) ручним або механічним способом дістав назву «гравірування», або риткування.

Інкрустація — техніка художнього оздоблення поверхні виробів декоративно-ужиткового мистецтва різнокольоровими шматочками твердих матеріалів (дерева, мармуру, металу, слонової кістки, перлів тощо). Поширена в декоруванні металевих прикрас. В Україні, крім перелічених видів, популярне інкрустування деревини соломкою.

Танцівниці на
фресці у храмі
Абу-Сімбел



Театр і музика. У Стародавньому Єгипті зародилося театральне мистецтво, пов'язане з релігійним культом. У містеріях персонажами були боги (Осіріс, Ісіда, Гор тощо), акторами виступали жерці, навіть фараони. Вистави супроводжувалися музикою, пантомімою.

Музика відігравала важливу роль у культурі єгиптян, про що свідчать численні розписи й рельєфи із зображеннями музикантів. Вона супроводжувала людей, коли ті працювали, святкували, проводили релігійні обряди. Також музика звучала під час урочистих процесій, палацових розваг. Професії співака та музиканта були престижними в суспільстві (деким із них навіть дозволяли будувати собі гробниці).

? Пригадай, що ти вже знаєш про арфу, зокрема про її походження.

Використовувалися прості й подвійні флейти різних розмірів, у військовій музиці — срібні труби, барабани різних форм. Танці супроводжувалися грою на круглому барабані — *тамбурині*.

У Єгипті особливої популярності набули різновиди арфи. Стоячи грали на інструменті, що нагадував великий лук, на який натягували струни. Виготовляли й невеликі арфи з дерева, схожі на ліри. Вишуканим декором вирізнялися ці інструменти для храмів та оркестру фараонів.



Фрагмент настінного розпису



Арфіст (реконструкція)



Духовну музику виконували зазвичай із *систром*, який вважали атрибутом богині Хатхор. За формою він нагадував підкову з металевими прутами, на яких дзеленчали кільця під час калатання. За легендами, таємниче звучання систра мало магічні властивості: дарувало любов і щастя, повертало надію і радість.

Нотами єгиптяни не користувалися, їх замінювала жестикуляція (хейрономія), що визначала ритм і напрям мелодії. Музика древньої єгипетської цивілізації не збереглася до нашого часу. Натомість виникло чимало творів, навіяних образами країни фараонів.

Однією з відомих опер про добу Стародавнього Єгипту є «Аїда», створена Джузеппе Верді. Щороку в долині неподалік стародавніх Фів просто неба відбувається ця вистава. Саме тут, відповідно до сюжету, зародилося трагічне кохання єгипетського полководця Радамеса і рабині Аїди — доньки ефіопського царя, з яким воювали єгиптяни.



«Аїда» на сцені Одеського національного академічного театру опери та балету

Дж. Верді. Сцени з опери «Аїда».

Музика і вірші Л. Горової. Пісня «Всі ми потрібні».

Варіант 1. Переглянь майстер-клас в -додатку. Створи композицію з давньоєгипетськими богами Баст або Гором (на вибір).

Варіант 2. Попрацюйте у групах. Об'єднайтеся в «майстерні ювелірів» та створіть ескізи прикрас за єгипетськими мотивами. Орієнтовні теми: «Сонце — володар світу», «Таємничий скарабей», «Чарівний лотос» (кольорові олівці, фломастери). За бажанням у вільний час виконайте за власними ескізами прикраси (бісер, намисто, ґудзики тощо) (див. додаток).

Оціни активність напарника/напарниці на уроці. Він брав участь/вона брала участь у практичній роботі? Як ти оцінюєш його/її вклад у виконання спільного практичного завдання? А свій?

Словник

Капітель — верхня частина колони, на яку спирається балка.

Канон —

художнє зображення
за певними
правилами

поліфонічний твір, у якому всі
голоси виконують одну мелодію,
вступаючи по черзі.

- ❗ 1 Які ти знаєш архітектурні шедеври Стародавнього Єгипту? Назви особливості стилю єгипетського зодчества.
- 2 Які види скульптур існували в мистецтві Стародавнього Єгипту?
- 3 Поясни канони зображення фігури людини, яких дотримувалися єгипетські митці в давнину.
- 4 Поміркуй, чому через багато віків єгипетський стиль в ювелірному мистецтві знову на піку популярності.



- 🔍 Поцікався особливостями жіночого та чоловічого одягу давніх єгиптян. Пригадай фільми, переглянь інтернет-ресурси.



- ⚙️ STEAM-проєкт «Мистецтво декорування: властивості металів, каміння, художні техніки» (міжгалузеві зв'язки з технологією, хімією).

- e-✓ За бажанням виконай завдання в e-додатку.

3–4. Мистецтво античності — колиска європейської цивілізації



? Пригадай давньогрецькі міфи про мистецтво, зокрема про співака Орфея, походження флейти Пана, про Пігмаліона і Галатею. Які пам'ятки Стародавньої Греції належать до семи чудес світу? Які з них уціліли?

Художня культура Греції — одна з наймогутніших у стародавньому світі. Цю античну країну, яку прославив Гомер у всесвітньо відомих шедеврах «Іліаді» й «Одіссеї», називають колискою європейської цивілізації, джерелом її величі.

Термін *античність* походить від латинського слова *старовина*. Його вживають для позначення культури й мистецтва Стародавньої Греції і Стародавнього Риму, які існували в Середземномор'ї та Північному Причорномор'ї з III тисячоліття до н. е. до середини V ст. н. е.

Мистецтво — це ніби машина часу. Завдяки творам, що збереглися з давніх часів, ми маємо можливість крізь тисячоліття побачити, як жили люди, як одягалися, чим захоплювалися.

Антична міфологія. У повсякденному житті греки прагнули наслідувати своїх богів, що жили на

Олімпі, та героїв, про яких складали легенди. Образ довершеної людини став основою античного мистецтва.

Прекрасного Аполлона, покровителя Олімпійських ігор і мистецтв, супроводжували дев'ять муз, які опікувалися науками й мистецтвами. Музу історії *Кліо* зображували із сувоям пергаменту в руці, музу астрономії *Уранію* — із циркулем. *Калліона*, *Полігімнія* і *Ерато* надихали на створення епічної поезії, гімнів. Остання ніколи не розлучалася з лірою. Театром опікувалися *Мельпомена* і *Талія* — покровительки трагедії і комедії, яких зображували з трагічною та комічною масками відповідно. Музу танців *Терпсіхору* і покровительку музики *Евтерпу* легко впізнати за інструментами — арфою та флейтою.



Дев'ять античних муз

Архітектура і скульптура. У Стародавній Греції будували величні храми, які оточували колонами, прикрашали рельєфами, статуями. Із залишків споруд, що дійшли до нашого часу, видно їх конструктивні особливості й рельєфи, але складно уявити первісне поліхромне оздоблення, яке не збереглося.



- 1 — Парфенон — головний храм Афінського Акрополя;
2 — деталь реконструкції храму Парфенона. Архітектор Г. Земпер

Мистецька грамота

До важливих досягнень античності в царині зодчества належить винахід **ордерів**. В архітектурі Стародавньої Греції застосовували три ордери: суворий **доричний**, граційний **іонічний** із колоною, що завершувалася волютою, і пишно декорований **коринфський** із верхівкою колони у вигляді кошика з листям.



Капітелі колон різних ордерів:
1 — доричного; 2 — іонічного; 3 — коринфського

? Порівняй особливості капітелей колон античних ордерів. Який ордер використано у храмі Парфенон?



Венера Мілоська,
м. Париж (Франція)

Площі грецьких міст прикрашали статуями, виготовленими з дерева, бронзи, мармуру. У них скульптори прагнули втілити ідеал краси людини. За твердженням давньогрецького письменника, історика і філософа Плутарха, в Афінах було більше статуй, ніж живих людей. Імена деяких скульпторів дійшли до наших днів: Мірон, Фідій, Поліклет, Скопас, Пракситель.

Об'єктом національної гордості французів є безцінний античний артефакт — статуя Венери Мілоської, яка експонується в Луврі. Її на честь острова Мілос, де її було знайдено. Венера — римське ім'я грецької богині кохання Афродіти. Авторство приписують скульп-

птору Александросу Антіохійському (напис про творця був на постаменті, який згодом загадково зник).

Відсутність рук Венери — джерело численних дискусій, незліченних версій щодо того, що саме від початку було в руках богині. Венері не вистачає також оригінального кольору і прикрас (браслетів, сережок, тіари, для яких у мармурі залишилися отвори).

? *Доєднайся до розкриття таємниць Венери.*

З історії шедевра

Греки здавна захоплювалися спортом. Переможців змагань ушановували як героїв, увінчували золотими лавровими вінками, оспівували в поезії, у мистецтві. Давньогрецькі митці досягли художніх вершин у динамічній скульптурі. Знаменитий «Дискобол» — перший зразок зображення людини в русі, у складному повороті. Статуя майстерно передає напружену позу атлета, її порівнюють зі стислою пружиною. Виникає враження, що диск от-от полетить із рук спортсмена. Оригінал, який вважають роботою скульптора Мірона, втрачено. Але навіть недосконалі римські копії, що збереглися, свідчать, що митець був знавцем анатомії, видатним реалістом.

«Дискобол» став символом сучасного олімпійського руху, що підкреслює зв'язок із традиціями античного спорту.



Мірон. Дискобол

Живопис і декоративне мистецтво. Твори античного живопису не збереглися. Уявлення про цей вид мистецтва дають силуетні зображення на вазах за сюжетами міфів. Грецький *вазопис* був червоно- і чорнофігурним. Давні греки виготовляли вази різних форм, які підкреслювали орнаментом, зокрема *меандром*.



Чорнофігурна
амфора



Червонофігурні лекіф і кратер
із зображенням танцівників і музиканта



Театр, музика, танці. Давні греки захоплювалися театром, музикою. Трагедії писали на міфологічні сюжети, у комедіях панувала пародія, сатира. Гру акторів супроводжував хор.

Вистави відбувалися на круглому майдані — *орхестрі*. Глядачі розміщалися навколо на пагорбах просто неба. Актори (тільки чоловіки) виступали в масках, які відображали емоції персонажів. Щоб стати вищими, вони носили спеціальне взуття — *котурни*.



Давньогрецька маска



Музику і танці в Стародавній Греції виконували під час свят, зокрема на честь бога Діоніса.

Поети — *аеди* — співали свої вірші й гімни, акомпануючи собі на *лірі* або *кіфарі*. Серед духових інструментів набули поширення *сирінга* (флейта Пана) і *авлос* (подвійний гобой).

Мистецтво, гра на інструментах були складовими освіти й виховання громадянина, адже греки вважали, що музика має чудотворну силу впливу на людину.

? Знайди в інтернеті і переглянь відео про античну музику і театр.

3-4. МИСТЕЦТВО АНТИЧНОСТІ – КОЛИСКА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Мистецтво Стародавнього Риму. Римські митці збагатили власними ідеями античну спадщину греків, яка мала на них значний вплив. Зодчі, окрім храмів, мавзолеїв і театрів, споруджували *акведуки* (мости для подавання води), дороги, терми, вілли. У будівництві використовували такі архітектурні форми, як *арка*, *аркада*, *склепіння*, *купол*. В оформленні пишних інтер'єрів переважали мозаїка, настінний живопис.

Ознакою мистецтва імперського Риму була монументальність, основою архітектури – *форуми*. Захоплення видовищами – гладіаторськими боями, перегонами на колісницях, битвами зі звірами – спонукало до появи грандіозних амфітеатрів, які на відміну від грецьких, були у формі кільця.



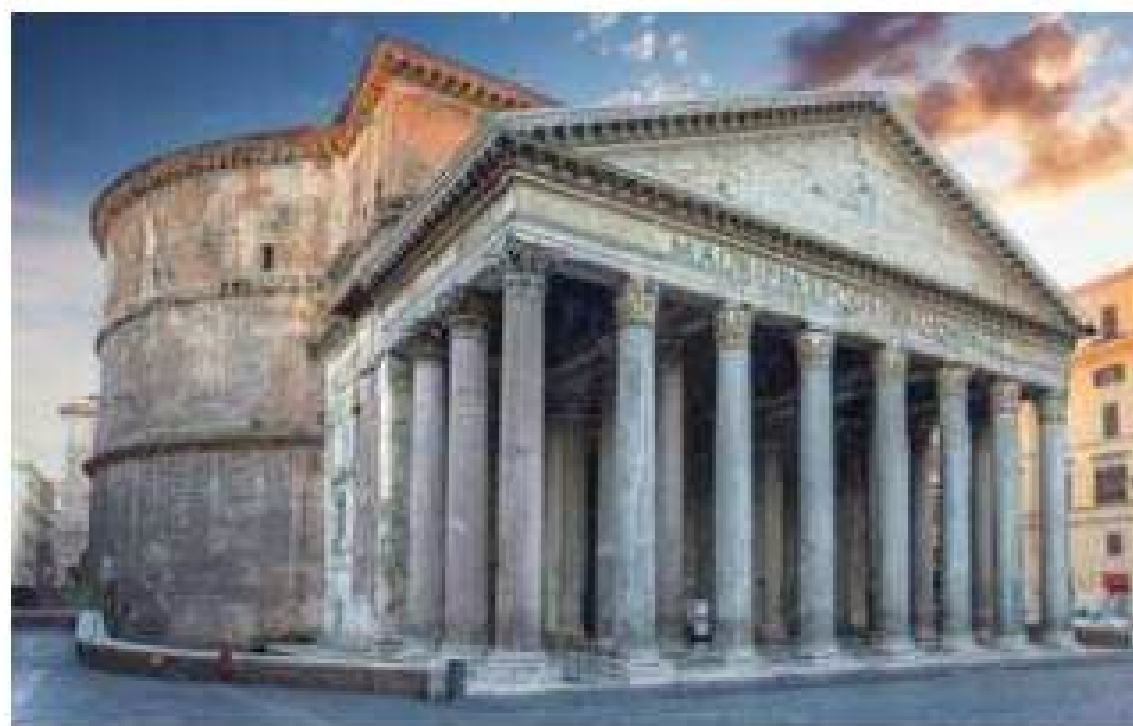
Відомий у світі амфітеатр Колізей – візитівка сучасного Рима і всієї Італії.

Колізей, м. Рим (Італія)

Про колишню велич Римської імперії свідчать могутній купольний храм Пантеон, помпезні арки й колони, розкішні палаци, фонтани, басейни. Історичні рельєфи і статуї відображали перемоги правителів.



Тріумфальна арка, м. Рим (Італія)



Пантеон, м. Рим (Італія)



Які архітектурні форми використано у спорудах Рима? Назви елементи, що підкреслюють монументальність будівель. Які сучасні споруди за формою нагадують Колізей?

Секрети творчих професій

Жодну споруду неможливо побудувати без проєкту, в якому поряд із зовнішнім виглядом будівлі закладаються розрахунки її міцності, зручності для роботи й комфортності для життя. Але архітектори «придумують» не лише естетично привабливі будинки — житлові чи громадські, вони проєктують цілі міські квартали, а також мости, порти, вокзали. Тому архітектурна освіта тісно переплітається з будівельною. Сучасному архітекторові, крім опанування азів візуального мистецтва і дизайну, потрібні суміжні знання з картографії, матеріалознавства. Сьогодні ця професія розвивається на стику з екологією. Галузь «Архітектура і будівництво» потребує креативності, щоб створювати унікальні, оригінальні і одночасно економічно вигідні проєкти. Роботу архітектора цінують високо й добре оплачують.

Портрет. У мистецтві скульптури Стародавнього Риму провідне місце належало реалістичному портрету. На відміну від ідеалізованих і узагальнених грецьких зображень, у яких не передбачалася достовірність образу, римські бюсти і статуї передавали індивідуальні риси людини, її характер.



1



2



3

Статуї: 1 — імператор Август; 2 — хлопчик, який витягає скабку з ноги; 3 — монумент Марку Аврелію

? **Визнач жанри портретів: парадний, камерний, кінний. Поміркуй, що означають жести правиці Августа й Аврелія: загрозу чи мирне привітання? Як це характеризує портретованих імператорів?**

Високого художнього рівня сягають *фаюмські поховальні портрети* — створені в техніці *енкастики* (живопис восковими фарбами по деревині) або *темпері* (фарби на яєчних жовтках). Назва походить від місця першої знахідки поблизу м. Фаюм (Єгипет).

Ці портрети реальних людей — результат поєднання пізнання натури римськими митцями з єгипетськими традиціями поховального ритуалу.



Фаюмські портрети

Музична культура. Музична творчість у Стародавньому Римі зазнала впливу грецьких митців, проте стала розважально-видовищною. Театральні й циркові вистави супроводжувалися звучанням великих оркестрів і хорів. У військових походах грали на духових інструментах. Клавішний водяний орган — *гідравлос*, супроводжував гладіаторські бої, театральні й циркові вистави, громадські свята.

Професію вчителя музики й танців вважали почесною. Мозаїки із зображенням уславленого Орфея, який співом і грою на лірі чи кіфарі заспокоював тварин, трапляються в різних куточках Римської імперії. Подібно до грецьких *агонів*, римляни влаштовували Капіталійські змагання поетів і музикантів.



Римські фрески й мозаїки із зображеннями виконавців з музичними інструментами: 1 — кіфара; 2 — гідравлос; 3 — авлос; 4 — Орфей з лірою

? **За ілюстраціями уяви й опиши гру на музичних інструментах. До яких груп вони належать? Пригадай, якому античному діячеві присвятив балет на історичну тему Вітторіно Респігі.**

Антична музика не збереглася, проте героям грецьких міфів і подіям історії імперського Риму присвячено кілька творів композиторів наступних епох.

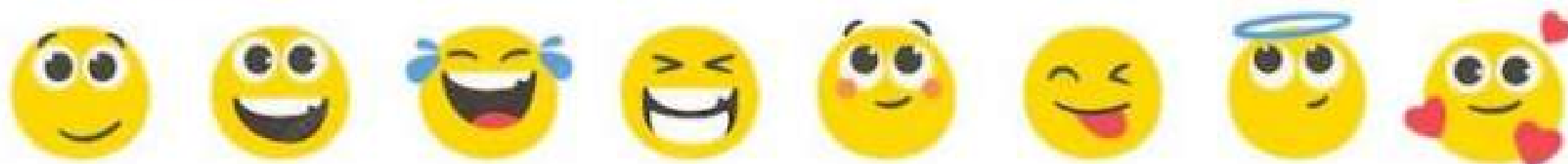
За романом Рафаелло Джованьйолі «Спартак» вірменський композитор Арам Хачатурян створив однойменний балет. Динамічна і темпераментна танцювальна музика пронизана гострими контрастами, яскравими ритмами войовничих сцен боїв гладіаторів.

Улюбленими образами композиторів стали Орфей і Прометей. Є твори, що відображають міф про політ і падіння Ікара.

-  Л. ван Бетховен. Увертюра до балету «Творіння Прометея».
С. Людкевич. Симфонія-кантата «Кавказ», ч. I «Прометей».
Х. Циммер. Саундтрек із к/ф «Гладіатор» (у виконанні Л. Джеррард, CELLOS).

-  Музика і вірші Н. Май. Пісня «Королева краси».

 Які емоції виникли після розучування пісні? Вибери потрібний смайлик.



-  **Варіант 1.** Переглянь майстер-клас в -додатку. Застосуй знакові елементи античності і створи сувеніри в техніці трафаретного друку.

-  **Варіант 2.** Створи ескіз рекламного плаката «Запрошуємо до Греції», використай елементи античного мистецтва: архітектури (колони), скульптури, орнаментів (меандр), зображень музичних інструментів, масок (матеріали на вибір) (див. додаток).

Словник

Агон — змагання (спортивні, поетичні, музичні тощо) у Стародавній Греції.

Меандр — грецький орнамент у вигляді безперервної ламаної під прямим кутом лінії.

Ордер — художня система оформлення конструкцій, зокрема верхівок колон — капітелей.

Форум — комплекс будов на центральній площі міста, призначений для громадських потреб і спілкування.

- ❗ 1 Що нового ти дізнався / дізналася про мистецтво Стародавніх Греції і Риму?
- 2 Розкажи про музичні інструменти, поширені в епоху античності.
- 3 Порівняй грецьку й римську античну архітектуру і скульптуру.

🔍 STEAM-проект за мотивами одного з грецьких міфів (міжгалузеві зв'язки з літературою, математикою, інформатикою, технологіями). Орієнтовні теми: «Муза, музика, музей», «Мости, акведуки, терми», «Одяг в античності».

⚙️ У вільний час уклади кросворд «Античний» або створи гру-квест «Магічний лабіринт Мінотавра» за допомогою штучного інтелекту.



- 🕒 Уяви себе агентом / агенткою турбюро. Склади програму віртуальної екскурсії «Десять найвизначніших шедеврів мистецтва античності».
- ✓ Попрацюй з ментальною картою «Античний стиль» в e-додатку.

5–6. Пам'ятки мистецтва Скіфії і Північного Причорномор'я



? Що ти знаєш про скіфів, для яких південноукраїнський степ став рідною землею? А про античні пам'ятки на території нашої країни? Поміркуй, чому за ці артефакти українцям доводиться воювати і в наш час.

У весь світ захоплюється скарбами південноукраїнських степових «пірамід», сповнених загадок стародавньої цивілізації — Скіфського царства.

Хто ж такі скіфи? Упродовж століть ці войовничі кочові племена, які прийшли з Азії на початку VII ст. до н. е., панували на просторах нашої країни. Вони мали іранське походження й уславилися як сміливі наїзники і вправні лучники, відомі за межами свого краю також як вірні воїни-побратими. З-поміж усіх богів пантеону вони найбільше поважали Ареса (бога війни, символом якого є меч).

Столицею скіфської держави був Неаполь Скіфський (розташований на околиці сучасного Сімферополя). Значної могутності скіфи досягли під проводом царя Атея, який об'єднав їх від Азовського моря до Дунаю.



1 — ритуальна посудина із чотирма сценами, які ілюструють легенду про походження скіфів; 2 — бляха із зображенням двох побратимів; 3 — скіфський воїн; 4 — зображення скіфської богині Ані на пластині-аплікації; 5 — нікопольська срібна амфора

Майже одночасно зі скіфами в Північному Причорномор'ї з'явилися колонізатори з Греції (із VI ст. до н. е.). Вони заснували на узбережжі Чорного й Азовського морів *поліси*, а саме: Ольвію (на Бузькому лимані, Миколаївська обл.), Тіру (нині м. Білгород-Дністровський), Херсонес (на території Севастополя), Пантікапей — столицю Боспорського царства (нині м. Керч).

Колонії швидко розвивалися і ставали носіями культури Еллади в нашому краї. Скіфи налагодили з греками-переселенцями продуктивне творче партнерство, у результаті якого виникло оригінальне поєднання витонченої античної майстерності й неповторного колориту давніх кочовиків. Отже, скіфська культура формувалася на перехресті Заходу і Сходу.

Про високорозвинену цивілізацію скіфів згадував історик античності Геродот. Як кочівники скіфи не лишили по собі залиш-



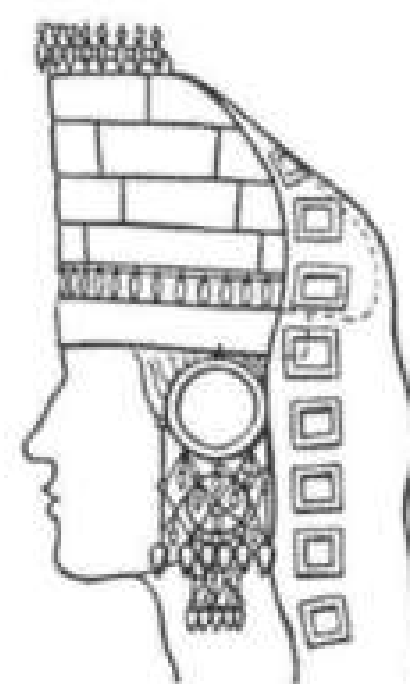
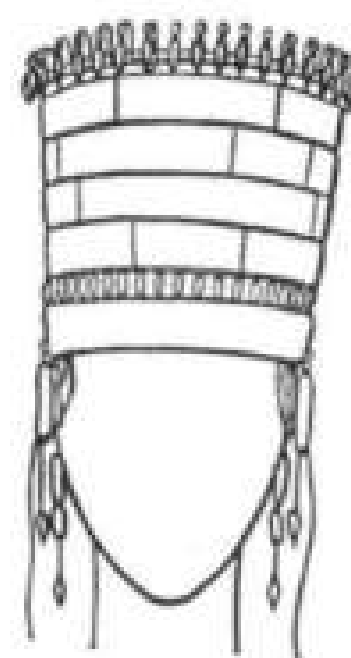
Скіфський бовдур — охоронець степу

ків міст або фортець. Але й досі ми можемо побачити в українських степах скіфські поховальні кургани. Більшість із них, за свідченнями археологів, були пограбовані давно, в інших знайдено військові обладунки, посуд, золоті ювелірні вироби. Збереглися статуї бородатих воїнів зі зброєю і рогом у руці (так звані *кам'яні баби, боввани або бовдури*).

Як вдягалися скіфи? Характерна ознака — прикрашання пластинками-аплікаціями одягу (зокрема, із хутровими вставками), головних уборів, шкіряних поясів. У царів нашиті бляхи із чеканкою були золотими або срібними, у простих воїнів — бронзовими.

Найпоширеніший головний убір чоловіків — башлик із загостреною верхівкою, із взуття — невисокі чобітки, також популярними були каптани з гострокінцевим низом.

Жінки знаті носили пояси з металевим оздобленням, високі головні убори циліндричної форми з незначним розширенням доверху з пишним золотим декором. Накидка на голову з тонкої червоної тканини оздоблювалася по краях нашитими бляшками.



Головні убори (калаф), схема-реставрація

? Зверни увагу на зброю, одяг, військові обладунки скіфів.

Одяг, а іноді навіть обладунки, скіфи прикрашали рослинним орнаментом. Скіфи вважали, що золото має магичні властивості, тому предмети із цього металу слугували оберегами. На пласти-

нах надзвичайно реалістично зображені тварини: олені, коні, гірські козли, лосі, готові до стрибка пантери, а також фантастичні істоти, переважно грифони. Такі вироби — взірці так званого скіфського звіриного стилю. Для нього характерні динамічність композицій (сцени боротьби хижаків, пози в русі), експресія, лаконізм. У композиціях також можна спостерігати сюжети із життя скіфів (полювання, битви, праця, ритуали).



Скіфський звіриний стиль склався під впливом мистецтва Ірану і Передньої Азії, в Причорномор'ї він зазнав значного впливу еллінського мистецтва. Оригінальні стилізовані зображення виконували в техніці невисокого рельєфу за допомогою лиття, кування, тиснення, карбування. Фігури звірів ураховували форми речей, які вони прикрашали (зброю, одяг, посуд, кінські обладунки).



Зразки скіфського золотарства: 1 — гребінь; 2 — сережки-сфінкси; 3 — перстень; 4, 5, 6 — пластини із зображеннями оленя, грифона, пантери

? Які образи, на твою думку, найкреативніші? Поясни, як ти розумієш сюжет на гребні. Зверни увагу на художні й технічні особливості виробів, виразність постатей людей, поз і рухів тварин.

З історії шедевра

До шедеврів елліно-скіфського мистецтва світового значення належить золота пектораль із кургану Товста Могила (Дніпропетровська обл.). Місяцеподібна прикраса скіфського царя вагою 1150 г та діаметром 30,6 см вважається найціннішою археологічною знахідкою ХХ ст., відкриття якої Борисом Мозолевським стало сенсацією. Пектораль виготовили грецькі майстри на замовлення скіфів. Вона відображає їх світоглядні ідеї, вірування. Складається із 160 елементів, виготовлених окремо, а потім поєднаних. Приблизна вартість коштовності з якісного золота 958-ї проби близько двох мільйонів доларів.

Композиція пекторалі складається з трьох ярусів. Така структура відображає модель світу, що поєднує три світи: реальний, божественний і потойбічний. Два сюжетні яруси розділено орнаментальною середньою частиною з квітковими мотивами, птахами й спіралями — символами вічного руху життя.

Унизу зображено динамічну сцену боротьби міфологічних і реальних звірів (грифонів із конем). Угорі — епізоди із життя скіфів за участі домашніх тварин. Центральна сцена верхнього ярусу викликає чи не найбільше загадок. За однією з версій, це два скіфські боги, що тримають шкіру, виконуючи ритуальний обряд. Існують й інші інтерпретації змісту пекторалі (сонячний годинник, карта скіфських скарбів, міф про золоте руно тощо).

Ювелір, який виготовляв пектораль, досяг художньої виразності, поєднуючи різні технології лиття з гравіруванням, карбуванням, паянням, інкрустацією кольоровими емалями.



? Проаналізуй композицію пекторалі. Як передано пози і рухи людей і тварин на прикрасі? Які мотиви застосовано в орнаменті? Поміркуй, яке послання зашифрував автор пекторалі.

Разом зі скіфською культурою в містах Північного Причорномор'я інтенсивно розвивалося античне мистецтво, широкого вжитку набули вироби, привезені з метрополії. Сформувався своєрідний *елліно-скіфський стиль*, у якому поєдналися традиції степовиків і греко-римлян.



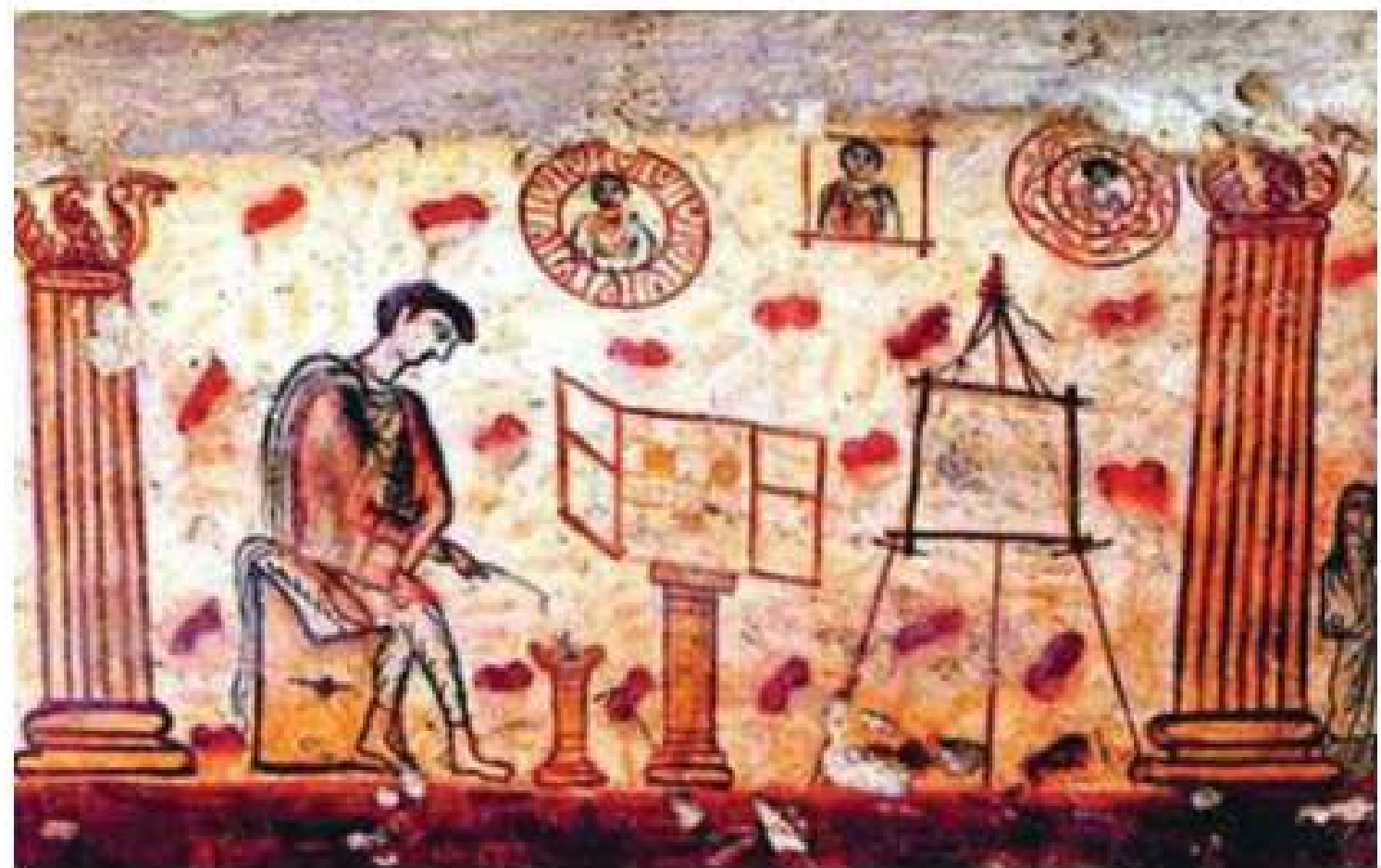
Херсонес, м. Севастополь (Україна)

Архітектура Причорномор'я — храми, театри, будинки — не збереглася в первісному вигляді, до нашого часу дійшли лише їх руїни. Про високий рівень розвитку античного мистецтва свідчать вишукані мозаїки Херсонеса, Ольвії, які прикрашали архітектурні споруди й вулиці полісів.

Твори монументального живопису місцевих художників на будинках, склепах і саркофагах заможних громадян мають цікаву композицію, кольорову гаму, вражають реалістичністю міфологічних образів. Засвоюючи античні художні традиції, митці надавали розписам регіональних ознак, що свідчать про існування своєрідної місцевої школи малярства.



Розписи з Пантікапея:
голова богині Деметри



Майстерня художника

? Назви особливості портрета Деметри. Опиши інтер'єр майстерні художника. Пригадай шедеври античної скульптури. Із чого їх виготовляли?



1 — портрет понтійського царя Мітрідата VI Євпатора;
2 — поховальна стела з Ольвії

Скульптури спочатку імпортували до міст-колоній переважно з метрополії. Під час розкопок стародавніх причорноморських поселень було знайдено постаменти з написами богів із різних куточків античного світу. Статуї з вапняку, мармуру, бронзи прикрашали площі й вулиці полісів Північного Причорномор'я. Надгробні стели знайдено у Херсонесі та Ольвії.

Творчість місцевих митців представлена здебільшого в рельєфі й дрібній пластиці. Статуетки з коштовних металів і дерева були окрасою інтер'єрів храмів, помешкань заможних людей.

Про вплив еллінізму в декоративному мистецтві свідчать форми й оздоблення керамічного та срібного посуду (амфор, ваз) з вишуканими візерунками.

Ювелірне мистецтво Північного Причорномор'я привертає особливу увагу майстерністю, оригінальністю, технічною віртуозністю. Форми й види виробів були надзвичайно різноманітними. Жінки носили намиста, перстні, браслети, сережки різних типів, головні прикраси (вінки, діадеми, гребні для волосся). Поширені способи виготовлення — кування із цільного шматка золота або срібла, у декорі — різьблення і гравірування. Деякі деталі, які виконано в мікротехніці, можна побачити тільки крізь лупу.



Античні золоті прикраси: 1 — перстень; 2 — сережки;
3 — підвіска із зображенням Афіни; 4 — браслет з Ольвії



Схарактеризуй майстерність зразків ювелірного мистецтва.

Додаткові уявлення про мистецтво скіфо-еллінської епохи містять пантікапейські й ольвійські монети. На лицьовому боці карбували голови богів і царів, міфічних персонажів (Медузу, Пана у вінку, грифона зі списом у зубах), звірів (лева, оленя), на зворотному — музичні інструменти.



1-2 — монета скіфського царя Атея; 3-6 — монети з Пантікапея та Ольвії

Мистецька грамота

Медальєрне мистецтво — це діяльність із виготовлення монет і медалей, різновид мистецтва малих форм. У монеті розрізняють лицевий бік — аверс і зворотний — реверс. Традиційно для монет обирають метали, що зберігають пластичність у процесі виготовлення і довготривалість у використанні. Це золото, срібло, мідь та їх сплави.

Монети є джерелом вивчення історії, релігії, мистецтва. У деяких випадках — це шедеври. У наш час набули поширення пам'ятні та ювілейні монети. Українські медальєри присвячують свої вироби історичним подіям, пам'яткам культури, видатним діячам.

Найбільша монета з викарбуваних у Європі — «Віденська філармоніка» — 37 см у діаметрі і важить 31 кг. Її внесено в довідник «Світові рекорди Гіннеса». Таку золоту монету номіналом сто євро створено лише в кількості 15 штук і вона вважається інвестиційною. Так монета (лат. *moneta* — грошовий знак) із засобу платежу перетворилася на твір мистецтва.



Пам'ятні монети України

? *Схарактеризуй зразки сучасних монет, присвячених мистецтву скіфів. Поцікався самостійно, що таке нумізмати́ка.*

Секрети творчих професій

Медальєр — це художник або ремісник, що спеціалізується на дизайні та створенні медалей і пам'ятних знаків. Ця професія поєднує в собі елементи скульптури та гравіювання, потребуючи від майстра не лише художніх навичок, а й глибоких знань у галузі металургії та процесі карбування. Медальєри створюють не просто декоративні об'єкти, а й предмети, що мають культурне, історичне та символічне значення. Вони працюють у майстернях, на монетних дворах, у музеях, галереях і в ювелірній індустрії, створюючи медалі й медальйони.

? *Назви основні музичні інструменти, поширені у Стародавній Греції. Який із них став символом мистецтва?*

Театральне і музичне мистецтво активно розвивалося, відколи на півдні сучасної України було засновано грецькі колонії. Тоді вважалося, що вони сприяють гармонійному розвитку людини, її шляхетності. На вистави й агони, що відбувалися в Херсонесі, збиралося понад три тисячі вільних громадян! Теракотові статуетки акторів і маски тих часів віднайдено в Боспорі.

Про музичне мистецтво скіфів і греків-переселенців Причорномор'я свідчать знахідки інструментів, їх зображення на виробах ужиткового мистецтва. З-поміж них струнні (ліра, кіфара, трикутна арфа) та духові (сирінга, авлос) музичні інструменти.

З Ольвії походить теракота Атиса із флейтою сирінгою в руках. Малюнок на ольвійському кратері з кіфаристками віднайдено на острові Березань (Миколаївська обл.).

На скіфській золотій пластині, знайдений біля с. Сахнівка, що на Київщині, можна побачити бороданя, який грає на струнному інструменті, схожому на грецьку ліру. Скіфи не запозичили, а винайшли етнічний варіант ліроподібного п'ятиструнного інструмента (верхня частина у вигляді баранячих рогів).

На стінному розписі у склепі Неаполя Скіфського зображено шамана-жерця з тимпаном — ударним інструментом.



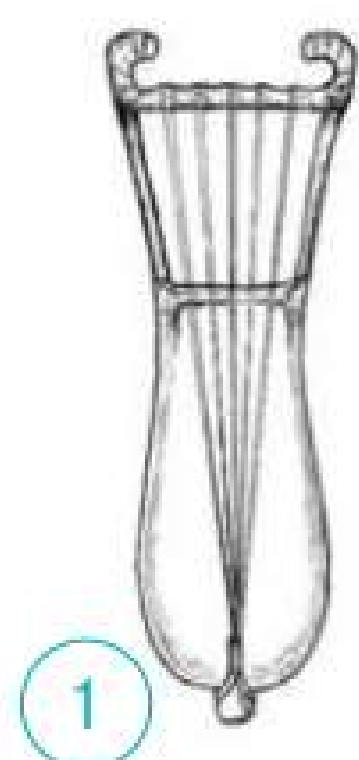
Античний амфітеатр у Херсонесі, м. Севастополь (Україна)



Атис із сирінгою



Кіфаристка



1



2



3

1 — скіфська ліра; 2 — лучник з флейтою-сальпінгою;
3 — гра на авлосі (зображення на перстні) з Неаполя Скіфського)

Давні автори зазначають, що у військовому побуті й під час жертвопринесень використовували сальпінгу — духовий інструмент, який відзначався сильним, різким і пронизливим звучанням.

Фігурки сирен (птахів із жіночими головами) з лірами в руках підвішували на прикрасах. Зображення органа збереглося на розписі боспорського саркофага. У курганах знайдено барабани й бубни різних форм і розмірів. Серед них є своєрідні тризубці з пташками, що тримають у дзьобиках кільця із дзвіночками.



Наверша-
бубонці

Під натиском сарматів Скіфія поступово занепадає і припиняє своє існування. Стил ь елліно-скіфського періоду справив значний вплив на мистецтво слов'ян. Його риси простежуються навіть в українському костюмі, який відзначається багатством декору та прикрас.

Віртуальна екскурсія

Музей історичних коштовностей України.
Зал 2. Ювелірне мистецтво степової Скіфії.



Знайди в інтернеті і переглянь відео про золото скіфів, зокрема про скіфську пектораль. Поділися своїми враженнями з однокласниками й однокласницями.



Українська пісня «Скіфська колискова».



Музика Б. Теніна, вірші Г. Лопоткіна. Пісня «Ольвія».



Варіант 1. Переглянь майстер-клас в е-додатку. Створи автопортрет у головному уборі скіфів. Використовуй елементи звіриного стилю.

 **Варіант 2.** Створи рельєф в анімалістичному жанрі за мотивами скіфського звіриного стилю. Орієнтовні теми: «Кінь», «Олень», «Грифон», «Птах» (пластилін, фольга, покриття «металік», наприклад лак для нігтів золотистого або бронзового кольору). За бажанням виконай завдання в цифровій версії за допомогою ШІ. Порівняйте результати в класі.

 **Оціни свою роботу на уроці. Вибери та озвуч один із варіантів.**

- Мені до снаги всі завдання!
- Я можу працювати краще.
- Я працюю добре!
- Мені потрібна допомога.

Словник

Звіриний, або тваринний, стиль — назва стилю, поширеного в стародавньому мистецтві, зокрема скіфів; характеризується особливою манерою зображення тварин.

Пектораль — нагрудна прикраса.

-  **1** Схарактеризуй скіфський звіриний стиль за зразками у підручнику.
- 2** Розкажи про музичне мистецтво скіфів і грецьких полісів Північного Причорномор'я.
- 3** Наведи приклади взаємозбагачення культур Сходу і Заходу на прикладі мистецтва Скіфії та Північного Причорномор'я.

 У додаткових джерелах знайди інформацію про мистецтво скіфів і підготуй повідомлення на теми: «Українська колекція скіфського золотарства» або «Одяг скіфів-кочівників».

 У вільний час прочитай поему-баладу Ліни Костенко «Скіфська Одиссея». Поясни, як ти розумієш вислів поетеси «історію по золоту читать».

 Уяви себе архітектором/архітекторкою. Уявно «реставруй» античний амфітеатр. Дізнайся, які театри античності збереглися до наших днів, а які були відновлені шляхом реконструкції. Зроби начерки споруди або схему розташування сцени (арени), рядів для глядачів, приміщення для акторів і циркачів та їхнього реквізиту.

 За бажанням виконай завдання в **e**-додатку.

7–8. Мистецькі перлини Візантії та Русі-України



? Чи є у твоєму місті / селі старовинні храми? Чи збереглися у них зразки мистецтва — розписи, ікони, декоративні вироби релігійного культу?

Розвиток мистецтва Середньовіччя охоплює період від падіння Римської імперії до початку доби Відродження. Одним із центрів середньовічного мистецтва була Візантія — держава, що виникла на етапі пізньої античності, існувала впродовж чотирьох століть християнства й занепала після завоювання столиці Константинополя османами (1453).

Після розколу християнства в Римській імперії на дві гілки — західну, католицьку (із центром у Римі) і східну, православну (із центром у Константинополі), — у Візантії, що обрала православ'я, сформувалися самобутні ознаки богослужіння. Візантійці зберегли античні мистецькі традиції, запозичили найкращі художні здобутки в інших народів і пристосували їх до християнських вірувань. Відповідно до панівних світоглядних уявлень головним завданням мистецтва було втілення божественного начала.

Архітектура, монументальний живопис. Візантійський стиль сформувався в культовій архітектурі й образотворчому мистецтві. Візантійці створили власну школу живопису, якій притаманні шляхетність образів, багатство кольорів, пишність оздоблення.

Найвідоміша у світі пам'ятка візантійської архітектури — собор Святої Софії в Константинополі, який став символом «золотого віку» Візантійської імперії і впродовж майже тисячі років був найбільшим собором у християнському світі (діаметр масивного купола — 31 м).



Собор Святої Софії в Константинополі, інтер'єр (нині — м. Стамбул, Туреччина)

Мистецька грамота

Візантійська архітектура ґрунтується на конструкції споруди, що має хрестоподібний план. Фасади будівлі вирізняються майстерною цегляною кладкою, вікна своєрідно об'єднані арками по два-три.

Храмовий простір поділяється на три нефи. Центральний — найвищий і найсвітліший — завершується напівкруглою нішею (апсидою), де розташований вівтар. Усередині стовпи, з'єднані між собою арками, підтримують барабан із куполом. Простота екстер'єру візантійського храму контрастує з розкішшю інтер'єру. Стіни у ті часи зазвичай декорували фресками, підлогу — мозаїками.

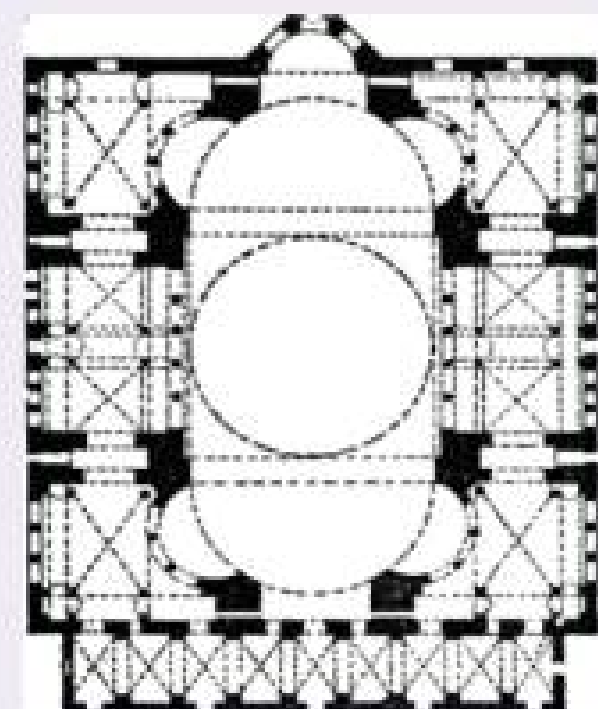


Схема хрестово-купольного храму

У візантійському монументальному живописі зображення були плоскими; для передачі релігійних ідей застосовували символи, німби над головами. Для блиску й розкоші в мозаїках використовували золото, яскраві кольори.

? *Схарактеризуй візантійську мозаїку (композицію, кольори, орнаменти). Зверни увагу на пози й жести зображуваних, коштовний одяг.*



Імператор
Юстиніан I
зі своїм почтом.
Мозаїка в базиліці
Сан-Вітале,
м. Равенна (Італія)

Іконопис. У східнохристиянській традиції ікона означає не просто зображення певних церковних осіб або подій, це джерело духовної енергії. Її призначення в тому, щоб стати посередником між Божественним і земним світом в індивідуальній молитві або під час богослужіння. У давнину, коли ікона була «мовою для неписьменних», сформувалися канони стилю: умовність зображення божественної сутності в людській подобі, кольорова символіка з домінуванням золотого кольору, зворотна перспектива. Візантійські майстри доводили іконопис до досконалості, щоб передати духовність матеріальними засобами.



Золота візантійська ікона (XI ст.)

? *Поміркуй, яке емоційне послання втілює жест Архангела Михаїла. Опиши свої враження від кольорової символіки ікони, її коштовного оздоблення золотом, емаллю, орнаментом.*

Візантійська імперія створила самобутню музичну культуру, пов'язану з християнством. Щоденні богослужіння, які супроводжувалися хором співом а капела, були обов'язковими в житті кожного візантійця. Сакральна музика східного обряду одноголосна і винятково вокальна, на відміну від західної церковної традиції, де використовували орган. (Водночас орган звучав у світській музиці Візантії під час різноманітних урочистостей.)

Мелодії, засновані переважно на даньогрецьких ладах, записували *невмами*.

Хор хлопчиків, світлий за колоритом, виконував *тропарі* — музично-поетичні імпровізації на біблійні сюжети або тексти.

Унікальне надбання вишуканого пишного літургійного співу збагатило візантійський стиль мистецтва — взірець гармонійного поєднання архітектури, живопису і музики.

На початку XV ст. під тиском турецьких завойовників Візантійська імперія занепала. Проте візантійський стиль поширився на інші терени, зокрема на Русь-Україну, де плідно розвивався впродовж багатьох століть.



Візантійська невменна нотація

? Пригадай пам'ятки художньої культури України періоду Київської держави, які внесено до Списку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Мистецтво Русі-України вважають одним із найвизначніших художніх явищ у світі. Із запровадженням християнства середньовічна Русь-Україна була залучена до західноєвропейських цінностей. Вона успадкувала найкращі традиції Візантії і привнесла свій неповторний колорит у сузір'я стародавніх культур.

Із самого початку канони візантійського сакрального будівництва були переосмислені й інтерпретовані у різних локальних князівських варіантах.

Із княжої доби до нашого часу збереглися зразки храмової архітектури в Києві, Чернігові, Володимирі, Галичі. Найстаріший із них — Спасо-Преображенський собор у Чернігові (1036 р.).



Успенський собор,
м. Володимир (Україна)



Спасо-Преображенський собор,
м. Чернігів (Україна)



Успенський собор,
м. Галич (Україна)

Храми прикрашали настінні розписи — мозаїки та фрески. Їх оригінальне поєднання в єдиному ансамблі вважають інноваційним для монументального мистецтва, оскільки воно не було відоме візантійцям. Багатокупольність — також важлива ознака сакрального будівництва часів Русі-України. Ще одна характерна особливість цих храмів — облаштування хорів у «другому ярусі».

? Порівняй собори княжої доби, визнач форми куполів.

Давні храми Русі-України були осередками мистецтва й освіти. У них зберігалися рукописні книги, діяли літописні й іконописні майстерні.

Історія зберегла ім'я одного з митців того часу — *Аліпія* — іконописця Києво-Печерського монастиря. Мініатюри до Остромирового Євангелія, найдавнішої рукописної книги Київської держави, виконав майстер *Григорій*.



1



2

1 — Євангеліст Лука. Мініатюра з Остромирового Євангелія;
2 — Аліпій-іконописець. Гравюра з Києво-Печерського патерика

? Пригадай особливості старослов'янських шрифтів, буквиць. Розкажи про розвиток мистецтва книги, орієнтуючись на подані ілюстрації і знання, набуті на уроках мистецтва й історії у попередні роки.

На основі творчого переосмислення візантійських іконописних канонів сформувалася самобутня київська школа. Її майстри використовували зворотну перспективу, локальні кольори з конкретною символікою (червоний — земне життя, золотий — світло, синій і зелений — небесний дух).

Вишгородська Богородиця — одна з найдавніших православних ікон у стилі Елеуса (Замилування), зафіксована в літописах (XII ст.). Її назва походить від міста первинного розміщення у храмі м. Вишгород. За переказами, її переміщали з Єрусалима в Константинополь, потім до Києва, а звідти — до Вишгорода.



Вишгородська
ікона Божої Матері

З історії шедевра



Найвизначнішою пам'яткою культури Русі-України і символом доби вважають собор Святої Софії в Києві, побудований у першій половині XI ст. Урочистий п'ятинефний хрестово-купольний храм увінчано тринадцятьма золотими куполами. Тут зберігається найповніший у світі ансамбль мозаїк

і фресок XI ст. — справжніх шедеврів мистецтва. Інтер'єру собору притаманне святкове піднесення. Настінний розпис перебуває в органічній єдності з його архітектурою. Вражає центральний вівтар із мозаїчним образом Богоматері Оранти, яку зображено на повний зріст із піднятими руками (у перекладі з латини Оранта означає «Та, що молиться»). Фігура Богоматері — найбільша за розмірами в усьому давньому світі.

Купол сприймався як небо, у якому мешкає Бог, тому в найвищій точці храму — у медальйоні купола — розміщено монументальне зображення Христа Пантократора (Всевишнього). Його оточують архангели, які стоять із чотирьох сторін світу й утворюють почесний ескорт. Під куполом, на сферичних трикутниках (фронтонах), зображено чотирьох євангелістів — Іоанна, Матвія, Марка і Луку — в процесі написання Євангелія.

Мозаїки вражають яскравістю і багатством палітри, яка налічує 177 кольорів і відтінків, зокрема, зеленого, золотого, коричневого, жовтого, синього, червоного, сріблястого, сірого, фіолетового. Лейтмотивом палітри є синій, фіолетовий і світло-сірий кольори, що ідеально гармонують із золотом, надають ансамблю колірної єдності. Золоте тло мозаїки немов увібрало в себе небесне світло; величні фігури, осяяні його мерехтливими променями, створюють для своїх глядачів ефект дивовижного явища.

Фрески собору з постатями святих, сценами зі Святого Письма охоплюють майже три тисячі квадратних метрів, що є винятковим явищем у монументальному живописі.

Стіни, арки і стеля храму вкриті фресками та мозаїками, які поєднано між собою орнаментами. Окрім біблійних, є світські сюжети, що розповідають про події з князівського життя у час хрещення Русі.



Мозаїки Софійського собору: 1 — Оранта;
2 — Христос Пантократор (на куполі)

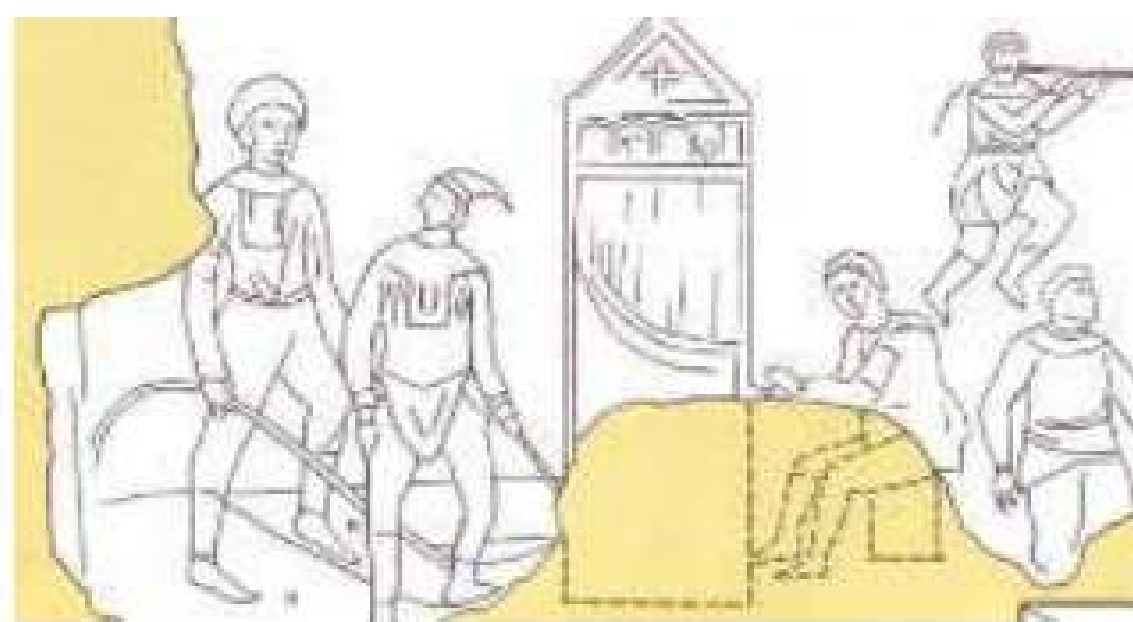
Театральна і музична культура Русі-України. На одній із фресок Софійського собору можемо побачити музиканта, який грає на струнному смичковому інструменті, подібному до скрипки. Це — гудок, або смик (поширений в європейських країнах як фідель чи ребек).

На іншій фресці (завдовжки 5 м), що її зазвичай називали «Скоморохи», після реставрації українськими фахівцями відкрилися деталі, які дали змогу уточнити зміст сюжету. Виявилося, що на ній зображено не скоморохів, як вважалося раніше, а великий ансамбль з 11 музикантів, які супроводжують виступ двох акробатів. За однією з версій, це придворний оркестр імператора, який грав під час візиту княгині Ольги до Візантії.

У верхньому ряду флейтист і два трубачі грають на духових інструментах. Нижче від них музикант, що стоїть, тримає лютню, а той, що сидить, — ліру (кіфару). У центрі зображено трьох ударників: угорі — музиканта з металевими тарілками (кімвалами), під ним ліворуч — виконавець на кроталах (тріскачках), праворуч — на парних барабанчиках (накрах). На реставрованому фрагменті бачимо, ймовірно, гру на пневматичному органі. Таке припущення висловили вчені, які «домалювали» в уяві стерті часом фрагменти розпису. Зображені інструменти побутували й при княжому дворі, адже про них згадується в різних історичних джерелах.



Фреска «Скоморохи»



Пневматичний орган:
реконструкція С. Висоцького, І. Тоцької

? Схарактеризуй художні особливості фресок і мозаїк собору (композиція, колорит, виразність поз і поглядів). Що саме, на твою думку, посилює відчуття святковості й урочистості?

Віртуальна екскурсія

Софія Київська: мозаїки та фрески.

? Самостійно проаналізуй матеріали сайту, вибери фрагменти, які вважаєш найцікавішими, але яких немає в підручнику; поділися цією інформацією з однолітками в мережі.

У стародавніх джерелах збереглися зображення скоморохів — мандрівних акторів і музикантів на вітчизняних теренах. Улюбленці народу, професійні забавники й потішники, акробати й дресирувальники, відомі як «гудці, глумці, півці», виступали на вулицях і площах, на ярмарках і веселих гуляннях. Інколи розважали своїми дотепами господарів на бенкетах. Вони зазнавали найжорсткіших переслідувань із боку духовництва.

Зображення
скоморохів
у «Київському
псалтирі»
(1397 р.)



У різних сферах життя Русі-України (на народних святах, у придворному княжому побуті, у ратній справі) значне місце належало музиці й танцям. Упродовж середньовічної доби одночасно співіснували два типи музики — народна і церковна, що вирізнялися художніми засобами.

Разом зі стародавніми обрядовими піснями виник фольклорний жанр — *билини*. У них оспівували героїзм захисників рідної землі: князів, богатирів із народу, наприклад Іллі Муромця. Спів і гру на гусях легендарного Бояна описані у «Слові о полку Ігоревім».

? *Яка інформація про музику і танець збереглася на чаші із Чернігова? На якому інструменті музикант акомпанує танцівниці?*

Запровадження християнства у 988 р. сприяло утвердженню Києво-Печерського монастиря як осередку розвитку хорового церковного співу. Як свідчать літописи, у Києві виникла одна з перших у Русі-Україні співоча школа.



Фрагмент чаші із Чернігова
(кін. XI — поч. XII ст.)

Музичний інструментарій був різноманітний: від духових інструментів (сурми, роги, труби, сопілки, *окарини*, *кувикли*, волинки, жалійки), до ударних інструментів (бубни, *накри*, *тулумбас*, тарілки, дзвіночки).



Кувикли



Тулумбас



Окарина

? Які з інструментів на ілюстраціях тобі вже відомі? З яких матеріалів, на твою думку, їх виготовляли?

Основою християнського богослужіння став *знаменний розспів*, провідним жанром — *літургія*. Поступово під впливом місцевих традицій візантійські канони змінювалися, адже співаки «з голосу» засвоювали мелодії й відтворювали з пам'яті. У давньоруських рукописних книгах розспіви записували не нотами, а «знаменами» («крюками»). Одноголосний акапельний спів збагачувався і згодом перетворився на розкішне багатоголосся.

Особливо шанували в княжі часи музику дзвонів, що колоритним перегуком супроводжувала релігійні свята, скликала народ на віче.



Крюкове письмо

e Молитва до Пресвятої Богородиці.
Б. Фільц. Київський триптих (сюїта). Токата і маестозо.
Г. Сасько. Городище Кия.

e Музика і вірші М. Хоми (Дзідзьо). Пісня «Я люблю тебе, Київ».
Музика І. Шамо, вірші Д. Луценка. Пісня «Києве мій».

Секрети творчих професій

Під час віртуальної екскурсії до Національного заповідника «Софія Київська» ти зможеш ознайомитися з результатами реконструкції старовинних споруд, фресок тощо. До ремонтно-реставраційних робіт у різні часи долучалися високопрофесійні дослідники й майстри різних спеціальностей: історики, археологи, архітектори, художники, іконописці, різьбярі, теслі, муляри, будівельники.

Робота реставратора пов'язана зі збереженням і відновленням історичних і культурних цінностей, творів мистецтва (картин, скульптур, архітектурних споруд, антикваріату та інших кошовних артефактів).

Робота реставратора копітка і потребує почуття гармонії та естетичного смаку, відмінного зору, розвиненої дрібної моторики, емоційної стійкості, працьовитості, відповідальності, терплячості, акуратності, уважності, пунктуальності, навичок командної роботи й комунікабельності.

Реставратор має орієнтуватися в багатьох інших сферах, володіти низкою художніх і технічних умінь. Реставратори працюють у музеях, реставраційних майстернях, культурних фондах, антикварних крамницях.



Тож можна зробити висновок, що тисячолітнє існування Візантії відіграло важливу роль в історії світового мистецтва: візантійські митці розвинули й передали наступним поколінням античні традиції; створили канони духовної культури. Самобутнє мистецтво Київської держави розвивалося під впливом досягнень Візантії і досягло високого рівня в сакральній архітектурі, монументальному живописі, хоровій музиці.

- е-палітра** *Варіант 1.* Розглянь фрагмент мозаїки з базилики Сан-Вітале у м. Равенна (Італія). Переглянь майстер-клас в **е-додатку**. Створи композицію з птахом (імітація візантійської мозаїки).



- палітра** *Варіант 2.* Створи ескіз мозаїки (квіти, птахи тощо) для оформлення інтер'єру (див. додаток).

- палітра** *Оціни свою роботу на уроці за допомогою сигналів рукою.*



Усе зрозуміло, можу пояснити, усі завдання виконано успішно.



Здебільшого зрозуміло, але можна поліпшити результати.



Не все було зрозуміло, деякі завдання видалися важкими й були не виконані.

Словник

Кувикли (кувички, кугикли) — багатоствольний духовий інструмент, подібний до флейти Пана.

Літургія (від грец. — всенародна справа, служіння) — церковна відправа у православній християнській церкві, аналогічна католицькій і протестантській месі.

Неф (від фр. — корабель) — приміщення у вигляді галереї, відокремлене від інших рядом арок або колон.

Тулумбас — давньоруський ударний інструмент, великий військовий барабан.

- ❗ 1 Назви ознаки візантійського стилю в культовій архітектурі й монументальному живописі.
- 2 Поясни, як ти розумієш термін *синтез мистецтв* на прикладі двох шедеврів — соборів Святої Софії у Стамбулі та Києві.
- 3 Розкажи про особливості церковної музики Візантії та Київської держави.
- 4 Які ти знаєш інструменти епохи Русі-України?

🔍 Досліди нумізматику й банкноти, присвячені Собору Святої Софії.



⚙️ Склади рекламний сторителінг за зображеннями на марках.



🕒 Подібно до майстрів/майстринь середньовіччя створи ескіз реконструкції пневматичного органа епохи Русі-України.

📄 За бажанням попрацюй з ментальною картою «Візантійський стиль» в [e-додатку](#).



9–10. Романський стиль у мистецтві. Лицарський кодекс честі

? Пригадай, що тобі відомо про лицарство. Які книжки або кінофільми про лицарів тебе цікавлять?

«Важка безмовність» — так скульптор Огюст Роден лаконічно схарактеризував *романський стиль*, що панував у середньовічній Європі. І не дивно, адже цей стиль набув поширення саме в архітектурі (назва стилю підкреслює зв'язок зодчества з давньоримськими традиціями). Це був перший стиль у мистецтві, який охопив не лише одну-дві країни.

Архітектура, монументальний живопис. Провідними спорудами стають собори, монастирі й замки, які зводили для потреб церкви та лицарства. І релігійні, і світські споруди нагадували неприступні фортеці, які захищали зубчасті мури з високими вежами (головну називали *донжон*).

Романська архітектура вирізнялася монументальністю, простотою і суворістю геометричних форм, лаконічністю зовнішнього декору. Фасад споруди та її портал (вхід) прикрашали рельєфами. Вузькі бійниці обрамляли арками. У церковному будівництві панували *базиліки*, які зводили за зразком римських світських споруд.

Найбільша кількість пам'яток романської архітектури збереглася у Франції та Німеччині. Найстарішим з українських храмів романського стилю є церква Святого Пантелеймона поблизу сучасного Галича (1194 р.).



Базиліка Нотр-Дам ля Гранд,
м. Пуатьє (Франція)

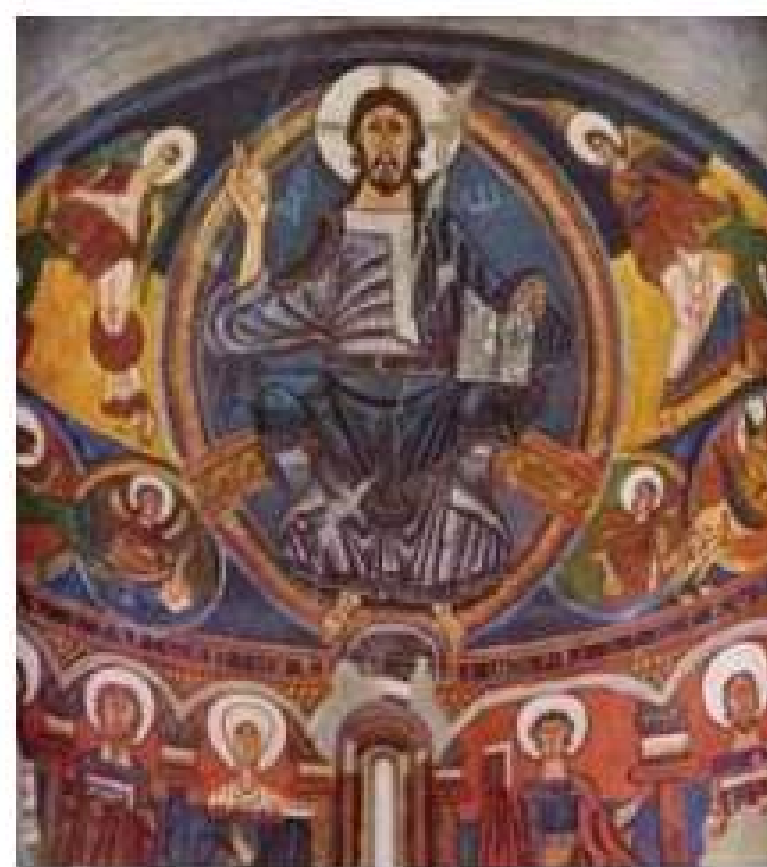


Церква Св. Пантелеймона,
с. Шевченкове,
Івано-Франківська обл. (Україна)

? Порівняй архітектуру храмів, зображених на світлинах. Які в них спільні ознаки романського стилю?

Інтер'єрам романських базилік властиві масивні склепіння, декор із типовим елементом арки. Монументальний живопис і розфарбована скульптура підпорядковувалися архітектурним ритмам. Стіну нефа поділяли на яруси: нижній — аркада, верхній — арочні вікна. Між ними часто розміщували галереї зображень на релігійні сюжети. Фрески і рельєфи суцільним килимом покривали стіни й стелю храму.

? Проаналізуй композицію фрески. Вона симетрична чи навпаки? Поміркуй, чому Христа зображували в німбі (мандорлі) овальної форми вищим за євангелістів, які його оточували. Що незвичного в зображенні звіра — символа євангеліста Марка?



Фреска церкви
Сант-Климент-де-Тауль
(Іспанія), фрагмент

Отже, монументальний живопис романського періоду продовжував наслідувати візантійські іконографічні традиції.

Кожен, хто читав літературні твори про лицарів, напевно, неодноразово уявляв середньовічний замок, у якому розгорталися події. Ілюстрацією до лицарського роману може слугувати замок *Каркассон*, що на півдні Франції. Ця споруда — справжній шедевр військового зодчества, що вражає своєю величчю. Потужні стіни, 52 вежі, величезна брама, бійниці, рів, міст — типові ознаки романського замку-фортеці. Середньовічний Каркассон відновили з руїн у ХІХ столітті. Тут вузькими вуличками гуркотять запряжені кіньми брички, проводять костюмовані лицарські турніри.



Замок Каркассон (Франція)

Взірець раннього військово-оборонного зодчества України — *Аккерманська фортеця*, споруджена в романському стилі на руїнах античного міста Тір (нині м. Білгород-Дністровський, Одеська обл.). До замку у ті часи можна було дістатися крізь браму підйомним мостом. Тут проводять музичний фестиваль «Фортеця» та лицарські бої.



Аккерманська
фортеця
(Україна)

З історії шедевра

Що ти чув / чула про Пізанську вежу, що ніби падає? Ця споруда (56,7 м) — частина архітектурного ансамблю, до якого також входять собор Санта Марія Ассунта і баптистерій.

Чи справді вежа падає? Ні, споруда просто нахилена. Причиною «падіння» вежі, за однією з версій, є занадто м'який ґрунт, на якому її зведено. Упродовж століть вежа хилилася, а у 2008 році цей рух припинився.

Пізанська вежа — це восьмиповерхова циліндрична дзвіниця, облицьована білим мармуром. Усередині розташовані гвинтові сходи з 294 сходинок, а на вершині — дзвони. Аркади, як архітектурний мотив, об'єднують усі споруди ансамблю.

План Пізанського собору має форму латинського хреста. Фасад складається із чотирьох галерей з колонами. Інтер'єр прикрашають позолочена стеля, фрески й мозаїки, арки з білого і чорного мармуру, численні скульптури Пізано.

Баптистерій — взірець плавного змішування стилів: романського (перший ярус із округлими арками й вузькими вікнами) і готичного (арки-зубчики верхнього ярусу). Споруду добудовували з перервами упродовж майже двох століть. Ансамбль у Пізі внесено до Списку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.



Баптистерій, Пізанський собор і Пізанська вежа (Італія)

До пам'яток романської архітектури в Україні належить *Хотинська фортеця* (Чернівецька обл.). До комплексу входять чотири оборонні вежі, палац і церква. В'їздом до замку слугує дерев'яний міст. У центрі подвір'я — колодязь. Під стінами замку відбувалися битви. Упродовж віків фортецю неодноразово руйнували завоюювачі, та її знову відбудовували. Нині Хотинська фортеця — державний історико-архітектурний заповідник. За цією «книгою в камені» можна вивчати історію України.



Герб м. Хотин



Хотинська фортеця (Україна)

? *Якої форми вежі фортець на ілюстраціях? Як їх розміщено?*

Скульптура. Романський період характеризувався новаціями у скульптурі. Вони виявилися насамперед у декорі екстер'єрів та інтер'єрів, де скульптурною домінантою стилю став горельєф. Капітелі колон вражають вирізаними багатофігурними композиціями. Скульптори досягли високої майстерності в зображенні фігур й одухотворених облич святих, а також міфічних істот.



Портик да Глорія
собору Сантьяго Матамороса (Іспанія)



Христос, оточений емблемами
євангелістів (різьблення зі слонової
кістки), м. Кельн (Німеччина)



Капітелі романських базилік (Франція)

? Проаналізуй емоції за виразом облич святих з портика. Прокоментуй композицію різьблення зі слонової кістки: які символи ти можеш розшифрувати в емблемах? Опиши зображення на капітелях, зокрема інструменти музикантів.

Під час панування романіки розквітло мистецтво виготовлення культових і світських виробів із золота, срібла, емалі, коштовного каміння. Наприклад, ювелірний шедевр романської епохи — Ставелоський триптих.



Ставелоський триптих (Бельгія)

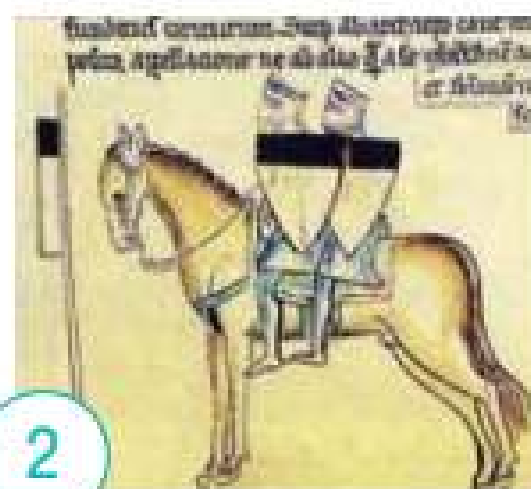
Підлітки часто захоплюються історіями про хоробрих лицарів і чарівних панн або про зачинену у високій вежі принцесу, яку визволяє принц на білому коні... У стародавніх легендах і казках, в історичній чи пригодницькій літературі, кінофільмах події відбуваються саме в середньовічних лицарських замках.

Першими воїнами-монахами в західному середньовічному світі були тамплієри, які заснували католицький лицарський орден (1096–1312 рр.) і їм часто належала провідна роль у хрестових походах. На печатці ордену зображали двох вершників на одному

коні як символ взаємодопомоги та подвійного служіння — чернечого і лицарського.



1



2



3

1 — гобелен лицаря-тамплієра (Бельгія);
2–3 — фрагмент і печатка ордену тамплієрів

У період Середньовіччя тамплієри, які мали неабиякий підприємницький і фінансовий хист, отримали право від Галицьких князів на торгівлю солотвинською сіллю на Закарпатті. Відомі своєю загадковістю та величчю, тамплієри стали об'єктом зацікавлення і досліджень не лише в Європі, а й в Україні.

? Як ти думаєш, чи існували тамплієри в Україні, чи це лише легенди? Поцікався історією замків, зображених на ілюстраціях.



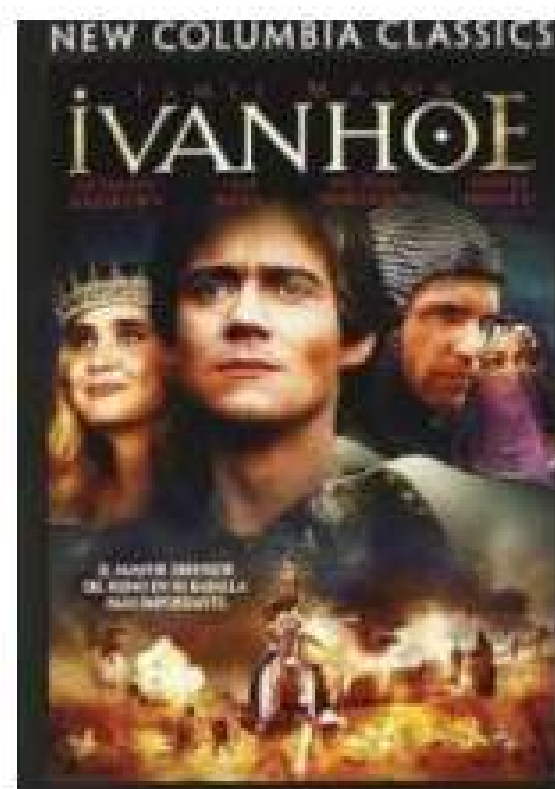
1 — руїни Середнянського замку (Закарпатська обл.); 2 — замок Любарта (Луцьк)

9–10. РОМАНСЬКИЙ СТИЛЬ У МИСТЕЦТВІ. ЛИЦАРСЬКИЙ КОДЕКС ЧЕСТІ

У творах мистецтва, зокрема в кінофільмах про Короля Артура, Робіна Гуда, Роланда, Тангейзера та інших лицарів, цих шляхетних воїнів-вершників часто показували на тлі замків. Кодекс честі, який зачитували під час ритуалу посвячення в лицарі, зобов'язував відважно захищати Батьківщину, чинити чесно і благородно. Лицарські подвиги й турніри присвячували чарівним паннам.

Лицар був озброєний мечем, щитом, списом і кинджалом. Від ударів його захищали кольчуга, броня, шолом з коміром. На лицарських коней надягали зброю і спеціальний панцир зі шкіри або металевих пластин.

Екранізація роману
Вальтера Скотта
«Айвенго» (1982 р.):
кадри із кінофільму,
постер



Розпізнавальними знаками лицарів були *герби* — своєрідні візитівки роду.



- 1 — турнір. Мініатюра з Манеського кодексу XIV ст.;
- 2 — герб м. Львів (Україна);
- 3 — герб м. Запоріжжя (Україна);
- 4 — герб Великого князівства Литовського

? За ілюстраціями розкажи про обладунки лицарів. Які стилізовані зображення трапляються на гербах?

Секрети творчих професій

Геральдичний художник (геральдист) — митець, який розробляє або створює герби, що мають художню цінність, відповідно до традиційних правил геральдики. Він виготовляє зображення гербів на будь-яких матеріалах (металі, камені, папері, склі чи шкірі).

? Поцікався особливостями професії в сучасній геральдиці.

Музична культура. Середньовічна музика Європи охоплює період від падіння Римської імперії до початку XV ст. — епохи Відродження. Вона тісно пов'язана з релігією, адже церква панувала в усіх сферах культури романіки й готики.



Манускрипт XIV ст.

Основні напрями музики раннього середньовіччя охоплюють культову або літургійну музику, світську музику, що розвивалася переважно в замках феодалів, і фольклор — народні пісні й танці, які відрізнялися локальними особливостями та відображали самотність різних національних спільнот.

У церквах і монастирях формувалися традиції професійної музики, якій притаманні: хорове акапельне одноголосся — спів в унісон без інструментального супроводу, рівномірний ритм, суворя аскетична манера виконання.

Мелодії наспівів не відривалися від слова, виконувалися в унісон без інструментального супроводу. Така музика не могла бути надто виразною, емоційною, динамічною.

Своєрідний монументально-декоративний синтез романської архітектури, скульптури та фрескового живопису, книжкової мініатюри, а також відображення духу доби в музиці мали велике значення для розвитку західноєвропейської культури, підготували перехід до готики.

e-🎧 Середньовічна пісня тамплієрів «*Salve Regina*».
Х. П. Катценбург. «*Deus lo Vult*» («Така воля Божа»).

e-🎵 Музика і вірші Л. Горової. Пісня «Не бійся!» (див. додаток).

9–10. РОМАНСЬКИЙ СТИЛЬ У МИСТЕЦТВІ. ЛИЦАРСЬКИЙ КОДЕКС ЧЕСТІ

е-палітра *Варіант 1.* Намалюй Хотинську фортецю — приклад романського стилю у вітчизняній архітектурі (гуаш). Переглянь майстер-клас в **е-додатку**. Наприкінці оціни свою роботу й презентуй одноліткам.

палітра *Варіант 2.* Створи ескіз герба своєї школи або міста (кольоровий папір, ножиці, клей).

! **1** Яка романська архітектурна споруда тебе найбільше вразила? Поясни чому.

2 Назви ознаки романського стилю в архітектурі, скульптурі.

3 Схарактеризуй особливості середньовічних романських замків, зокрема тих, що розташовані на теренах України.

4 Створи сторителінг за картиною Вітторе Карпаччо «Портрет лицаря». Не забудь згадати про архітектуру.

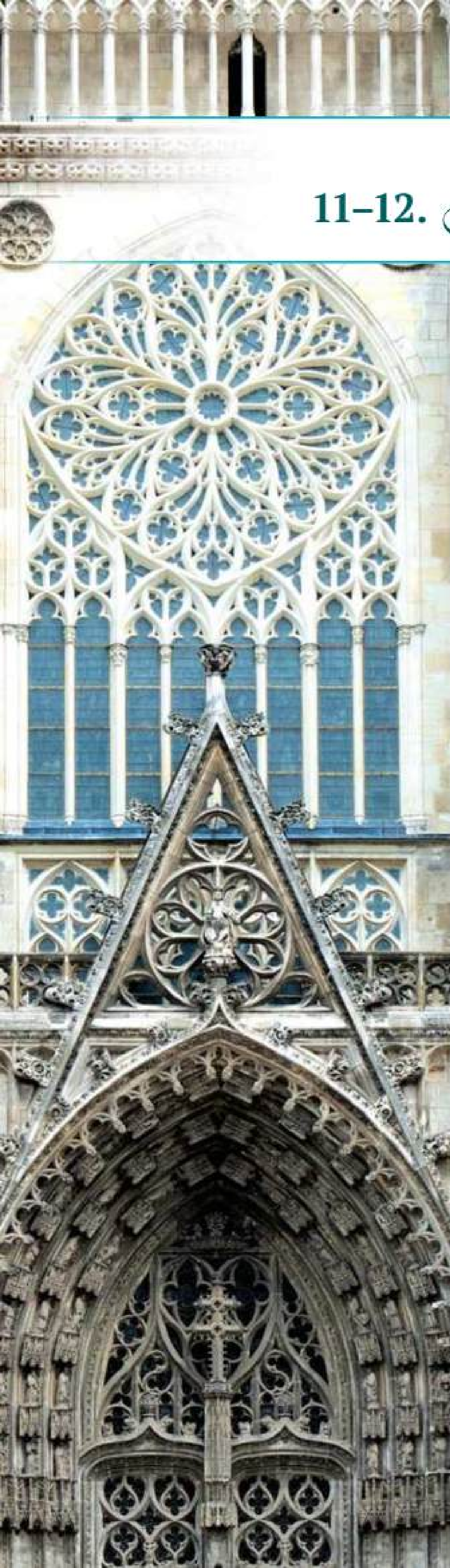


? Переглянь пригодницькі кінофільми, де стародавні фортеці використовували як декорації. Зверни увагу, як оператори знімали архітектурні споруди, як гримери й костюмери створили образи лицарів. Опиши лицарські костюми й обладунки на статуетках. Що ти можеш сказати про уподобання людини, яка захоче придбати такий сувенір?



⚙️ Попрацюйте всі разом. Поміркуйте, який «кодекс лицарської честі» потрібен сучасникам. Обговоріть цю тему в класі, створіть такий кодекс.

🔄 Ознайомся з мистецтвом художників-геральдистів. Потренуйся у малюванні елементів гербів українських міст на комп'ютері у будь-якій програмі, яку ти вже знаєш.



11–12. Готика

? Поясни, як ти розумієш поняття «синтез мистецтв у храмі». Наведи приклади.

Розвиток мистецтва готики пов'язаний зі зростанням і зміцненням міст — нових центрів середньовічної культури (XII–XVI ст.). Це період зародження європейських держав, виникнення цехових спілок ремісників, які зіграли важливу роль у формуванні нового стилю.

Архітектура, монументальний живопис і скульптура. Готичний стиль зародився у Франції. Саме тут було зведено перший готичний собор *Нотр-Дам де Парі* (собор Паризької Богоматері). Поступово новий стиль витіснив попередній романський стиль і поширився Західною, Центральною та частково Східною Європою, відображаючи панівний християнський світогляд.

Набуло поширення сакральне і світське будівництво (ратуші, університети, палаци).

Готичний собор — це зразок синтезу архітектури, скульптури й монументального живопису. Високі, стрімкі готичні конструкції ніби ринуть у небо, долаючи силу земного тяжіння.

Замість куполів дах прикрашають високі ажурні вежі зі шпилями. На фасаді зазвичай розміщене вікно: у Франції — круглої форми, з поетичною назвою *роза*, у Німеччині та інших країнах — *стрілчасте*. Видовжені вікна, загострені арки, вигадливий декор створюють враження казкового кам'яного мережива.



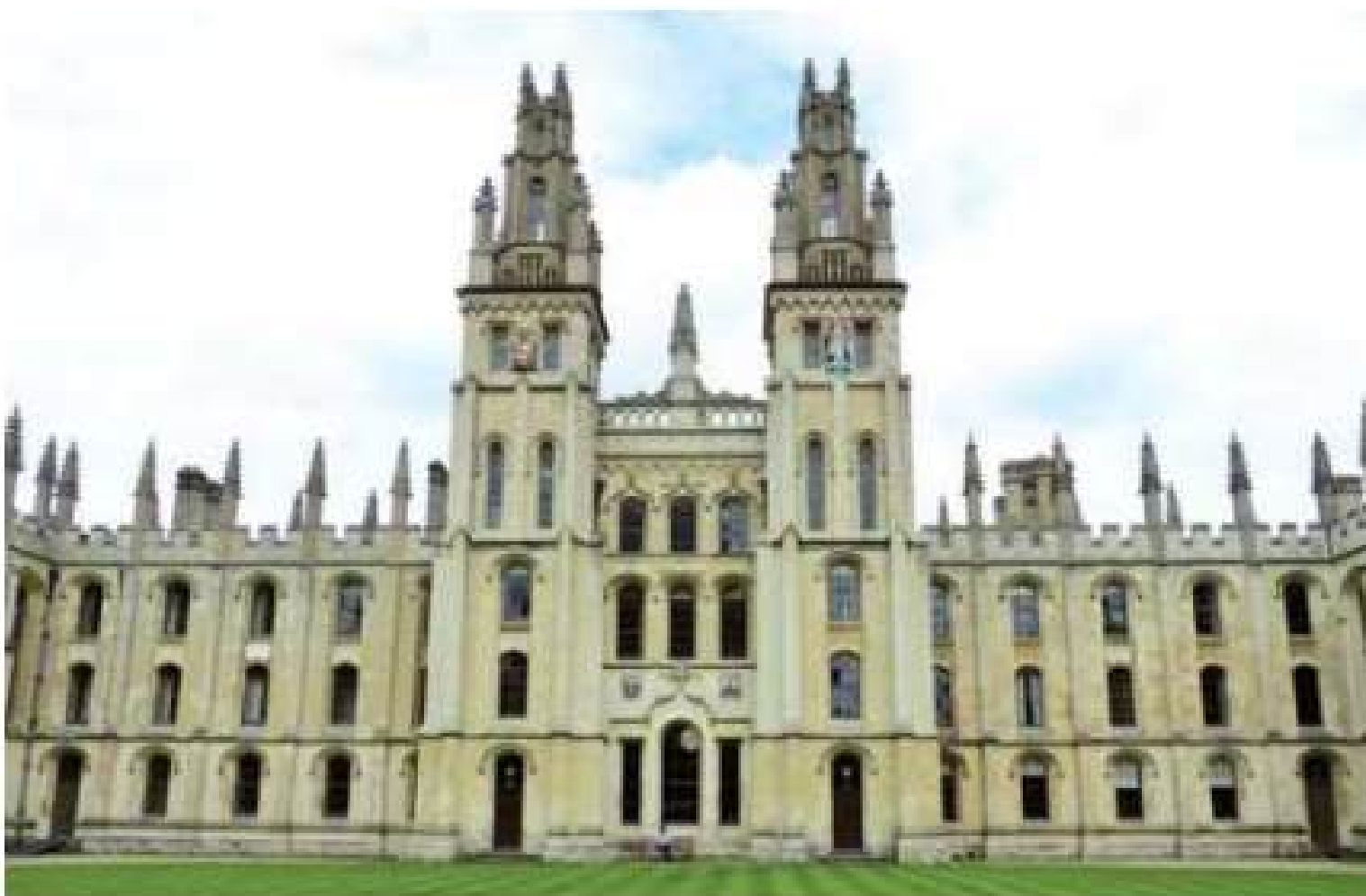
Реймський собор
(Франція)



Собор Св. Анни,
м. Вільнюс (Литва)



Бургоський собор
(Іспанія)



Оксфордський університет (Велика Британія)



Ратуша, м. Брюгге (Бельгія)



На ілюстраціях знайди й опиши ознаки готичного стилю. У чому, на твою думку, виявляється велич готичної архітектури? Яким чином цього досягнуто?

Фасади, портали й інтер'єри соборів щедро декорували скульптурами святих, янголів, королів, а також фігурами різних химер, які відображали людські вади.



Химери собору Паризької Богоматері (Франція)

В інтер'єрі готичного храму не побачиш фресок чи мозаїк. Їх замінюють *вітражі* — картини з різнокольорового скла (найчастіше червоного, яскраво-синього і жовтого).

Проникаючи крізь скло, сонячні промені забарвлюють храм у різні кольори — так створюється неповторна, іноді містична гра світла.



Вітражі капели Сент-Шапель, м. Париж (Франція), фрагмент вітража капели

Так, на вітражах капели Сент-Шапель (площею 600 м²) зображено 1134 біблійні сцени. Кожне вікно поділене на арки й «читається» зліва направо і знизу догори. Так неписьменні люди могли «прочитати» Святе Письмо в картинках.



Костьол, м. Берегове (Закарпатська обл.)

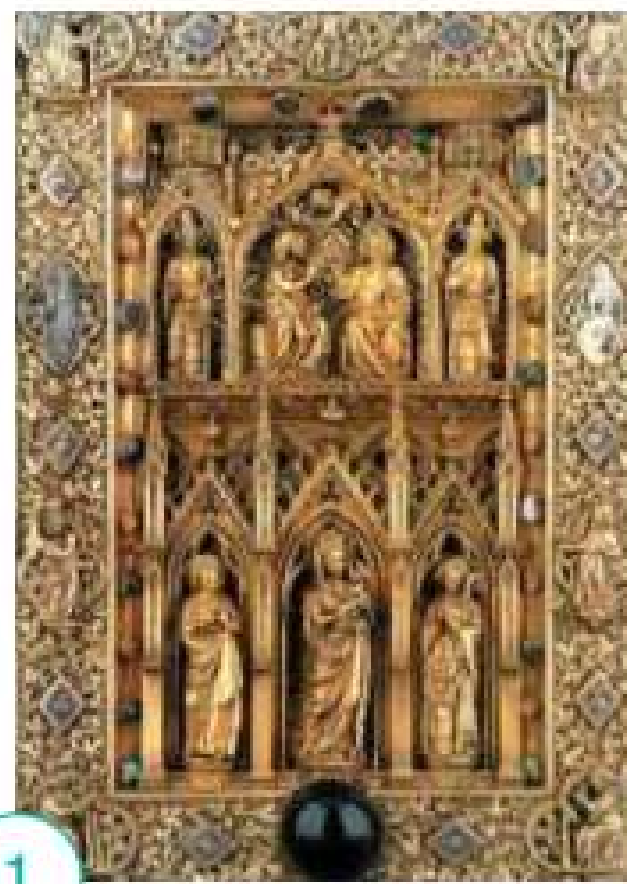
? Схарактеризуй кольорову гаму вітражів.

Вплив готики на зодчество України був опосередкованим, здійснювався через переселенців з європейських країн. Серед готичних споруд у західноукраїнських містах переважали костели й ратуші. Упродовж століть вони перебудовувалися. У такий спосіб відбувалося нашарування інших стилів.

Книжкова графіка. У готичних мініатюрах та ілюстраціях зображали переважно релігійні та світські сцени.

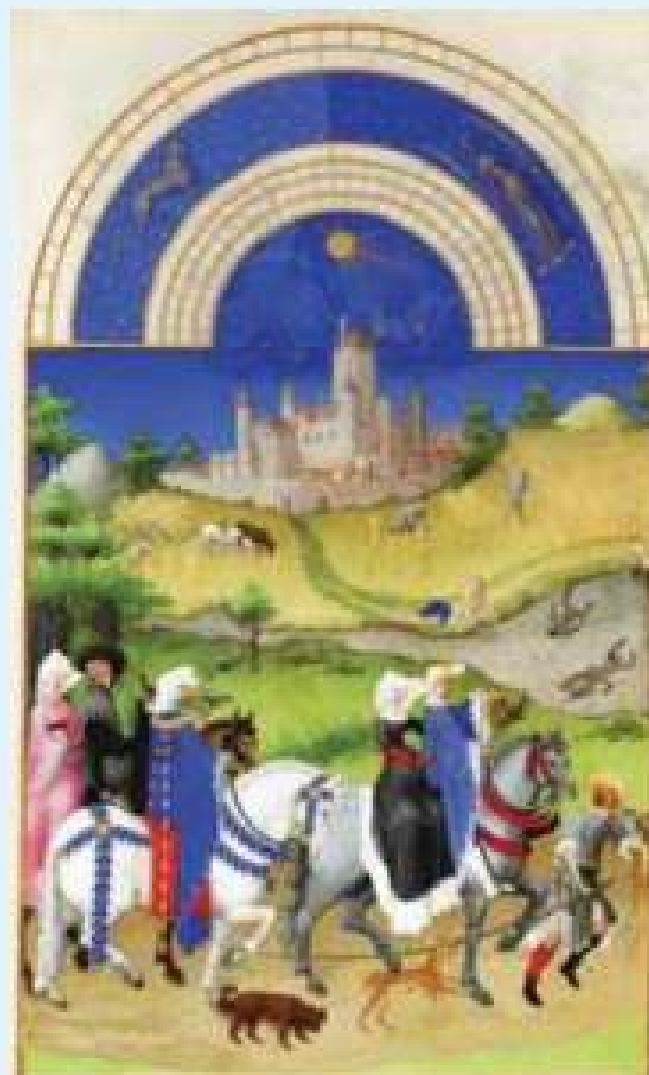
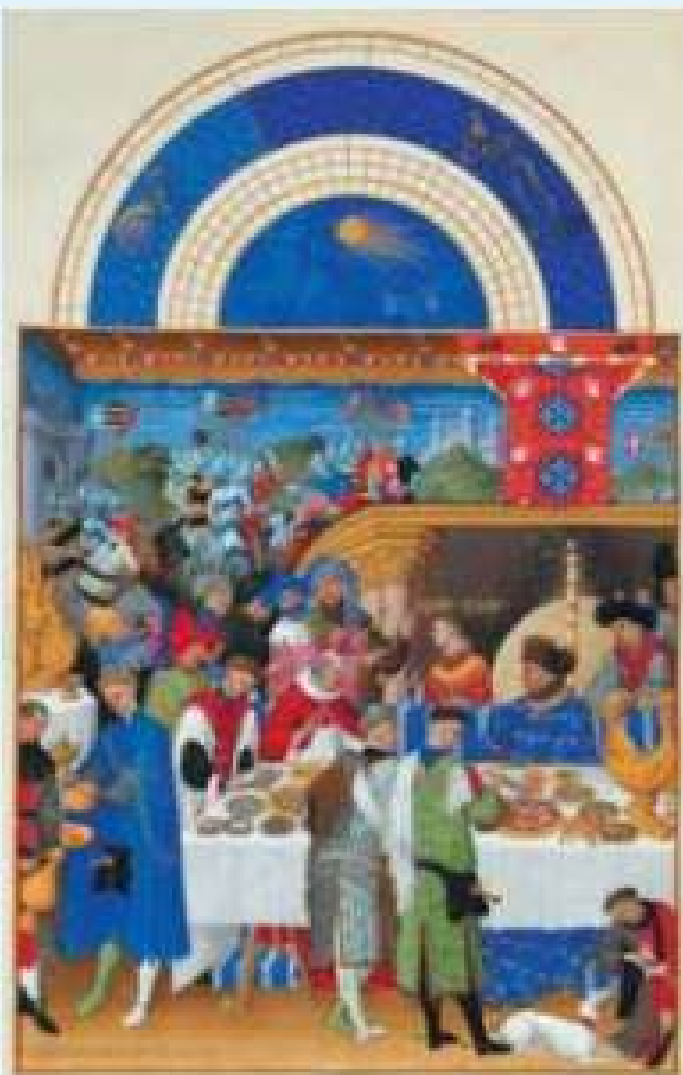
? Зверни увагу на шрифт, одяг людей, зображених на мініатюрі. Опиши їх. Що незвичного в обкладинці книги?

- 1 — обкладинка Євангелія (Німеччина);
2 — середньовічна мініатюра (Англія)



З історії шедевра

Шістсот років тому було створено одну з найцікавіших книжок в історії людства — Часослов герцога Беррійського, до якого брати Поль, Жан і Ерман Лімбурги створили мініатюри, що зображували сцени світського життя, працю селян і поетичні пейзажі в різні пори року, достовірні образи готичної архітектури.



Часослов герцога Беррійського (січень, серпень, вересень)

? Що відбувається на ілюстраціях? Чим зайняті люди? Опиши особливості готичних споруд на дальньому плані. Які враження викликає колорит мініатюр?

Музика, театр. Протягом століть у храмах середньовічної Європи під час богослужінь звучав хоровий спів. Провідним жанром духовної музики став *григоріанський хорал*. Назва виникла на честь Папи Римського Григорія I, який, згідно з легендами, був автором перших таких творів. Утім, авторство багатьох творів середньовіччя досі не встановлено.

У традиційному розспіві католицької церкви синтезовано найдавніші інтонації різних музичних культур, зокрема візантійського співу, фольклору німецьких і кельтських племен. В основних рисах григоріанський хорал сформувався в VIII–IX ст. на широких просторах сучасної Європи від Британських островів, Франції, Німеччини, Італії до Польщі й Чехії.

Хорали готичного періоду, як і в час панування романського стилю, виконувалися чоловічим хором у суворій і стриманій манері, переважно латинською мовою. У країнах, у яких дозволили вести богослужіння національною мовою, латина практично вийшла з літургійного вжитку. У перебігу історичного розвитку одноголосний хорал став основою для пишного церковного багатоголосся. При церквах і монастирях створювали школи церковного співу, які виконували важливу роль у розвитку професійної музичної культури.

Коли до хору поступово приєднали органний супровід, стрункість хорового й органного звучання наповнила храм величчю і таємничістю. Архітектура й музика наче «співали» в унісон.



Співаки акапельного церковного розспіву

Якщо ранні рукописи містили тільки тексти, то в IX ст. з'явилися перші записи музики невменною нотацією, а згодом — *квадратними нотами*.

Зразок запису музики квадратними нотами



- ? Розглянь готичні мініатюри із зображенням співаків і музикантів. Які інструменти ти впізнаєш? Скільки лінійок на нотному стані? Чи відповідає це сучасній нотації?

У країнах середньовічної Європи разом із сакральною розвивалася і світська музика. Виникло мистецтво мандрівних поетів, акторів і музикантів, які виконували свої пісні в супроводі різних музичних інструментів, найчастіше — *лютні*.



- ? У чому особливості конструкції грифу лютні?

Мандрівних митців і акторів у Франції називали *трубадурами*, *труверами*, *жонглерами*, *менестрелями*, у Німеччині — *шпільманами*, *меннезінгерами*, у Русі-Україні — *скоморохами*. Вони подорожували від замку до замку, від одного містечка до іншого, оповідаючи новини та розважаючи публіку. У творчості поетів-школярів — *вагантів* — переважали сатиричні пісні. Це були універсальні майстри, які вміли складати вірші, розігрувати сцени, грати на різноманітних інструментах, виконувати циркові номери.



А. Вах. Трубадур



Сцена мандрівних акторів просто неба

Німецький композитор Карл Орф створив кантату за віршами середньовічних поетів-музикантів із рукописної баварської збірки.

? Пригадай назву цього популярного твору, який слухали в попередніх класах.



Музичні інструменти на старовинних зображеннях

? Віднайди музичні інструменти різних груп. На які сучасні інструменти вони схожі? Чи є серед них волинка, переносний орган? За ілюстраціями склади мінірозповідь про світське музичне мистецтво готичної доби.

Яке значення мистецтва готики для сучасної людини? Ерудований сучасник має знати, що здобуток тієї епохи — григоріанський хорал — упродовж багатьох століть був єдиним видом літургійного співу і поступово став найважливішим для музики, яка виконується в римсько-католицьких церквах різних країн до сьогодні. Цікаво, що він знову став популярним у наш час, коли найвищому п'єдесталі масової культури опинилася попмузика. Дивно? Тож далі ще цікавіше: у 1990-х рр. з'явився новий стиль — *григоріанський поп*. Його найяскравіші представники — колективи «Gregorian», «Enigma» — і сьогодні мають багато послідовників. Ченці виходять із монастирів і співають сакральну хорову музику, конкуруючи з попгуртами.



Гурт «Gregorian»

Тепер найнесподіваніше: основна маса фанатів григоріаніки, як свідчать коментарі до відеозаписів музики, представлена твоїми однолітками — тинейджерами. Що ж їх так зацікавило?

Щоб зрозуміти це, переглянь фрагмент екранізації твору *Умберто Еко* «Ім'я троянди» про таємничі події у старовинному монастирі, послухай саундтрек Джеймса Хорнера. Ти пізнаєш григоріанський спів у сучасній обробці.

? У вільний час поцікався аналогічними цитатами з хоралів у культових кінострічках «Володар перснів» (реж. П. Джексон) та «Зоряні війни» (реж. Дж. Лукас). Запиши фрагменти й поділися враженнями з однокласниками й однокласницями.

Секрети творчих професій

Звукорежисер і звукооператор — професії, пов'язані з обробкою звуку: записом та його відтворенням за допомогою технічних засобів.

Звукорежисер бере участь у розробленні сценарію, створює фонограму фільму під час зйомки відповідно до художнього задуму, забезпечує синхронність звукозапису з монтажем.

Звукооператор працює із записом і здійснює контроль за якістю звуку — художньою і технічною. Він приводить до відповідного рівня звучання діалогів, шумів і музики в кадрі.

Звукове оформлення фільму також є художніми твором. На кінофестивалях існує номінація «Найкраща музика».

-  **Григоріанський хорал** (автентична й сучасна інтерпретації). *Halo Theme Song LIVE* і хорова композиція гурту «Gregorian». К. Орф. Кантата «Карміна Бурана» (фрагменти).
-  **Музика і вірші В. Івасюка.** Пісня «Мандрівний музика» (див. додаток).
-  **Варіант 1.** Пригадай імена персонажів пригодницького кінофільму про Гаррі Поттера та його друзів із школи магії. Вибери одного з них для створення монограми в готичному стилі. Прикрась графічну композицію образами міфічних істот, характерних для мистецтва готики. Переглянь майстер-клас в **e-додатку**.
-  **Варіант 2.** Створи ескіз вітража для вікна готичної стрілчастої форми (*графітні й кольорові олівці, фломастери*). Надихнути тебе на творчість може сюїта для оркестру «Церковні вітражі» О. Респігі.

Словник

Готика (від іт. *gotico* — готський, варварський, незвичний) — назва стилю мистецтва, культового за призначенням та релігійного за тематикою, який набув поширення у країнах Європи у XII–XVI ст.

Григоріанський хорал (лат. *cantus gregorianus*) — традиційний спів католицької церкви, який уперше ввів Папа Григорій I Великий (590–604 рр.).

- !** 1 Порівняй романський і готичний стилі в архітектурі на прикладі відомих споруд. Поясни, як ти розумієш явище синтезу мистецтв у готичному храмі.
- 2 Опиши тематику готичних вітражів, особливості їх «прочитування». Які основні кольори в них переважають? Про що «розповідають» сюжети? Що нового ти дізнався/дізналася про мандрівних музикантів-поетів середньовіччя?
- 3 Поміркуйте в класі про роль старовинних хоралів у культових кінострічках. Чому простий спокійний спів здатний викликати сильні емоції, додати містики?

🔍 Досліди, у яких літературних і музичних творах, кінофільмах та мультфільмах персонажем є перший готичний собор Європи — Нотр-Дам де Парі. Прослухай у вільний час однойменний мюзикл композитора Ріккардо Коччанте.



⚙️ Уяви себе середньовічним художником/середньовічною художницею, який зашифрував/яка зашифрувала послання для нащадків у мініатюрі «Алегорія музики». Поясни, як ти розумієш її зміст. Пофантазуй і уяви, яка музика може звучати у виконанні дуету шарманщиків на мініатюрі, придумай відповідну назву.



🕒 Уяви себе звукорежисером/звукорежисеркою. У які епізоди фільму про сучасну війну доречно включити прослуханий григоріанський хорал у виконанні чоловічого ансамблю, щоб забезпечити потужний емоційний вплив на глядачів?

e✓ За бажанням попрацюй із ментальною картою «Романський і готичний стилі» в **e**-додатку.

13–14. Ідеали та образи Ренесансу

? Які шедеври доби Відродження відомі в усьому світі? Яких митців — титанів Ренесансу — ти знаєш?



Доба Відродження, або Ренесанс (XIV–XVI ст.), — час панування ідеалів гуманізму, ствердження краси й гідності людини, її творчого потенціалу. У цей період виникли нові напрями у філософії, науці, літературі, зокрема новий стиль у мистецтві. Термін *ренесанс* увів Джорджо Вазарі — автор праці про відомих живописців, скульпторів і зодчих. Під цим терміном розумілося відродження інтересу до античної спадщини й повернення до відповідних форм у мистецтві, зокрема до ордерів в архітектурі. Поняття «*епоха Відродження*» почали застосовувати пізніше, у XIX ст.; «винахідником» терміна став французький історик Жюль Мішле.

Антична спадщина була переосмислена по-новому, передусім в Італії, де всюди збереглися руїни давньоримських пам'яток.

Архітектура. У період зародження нового стилю центром мистецтва стало місто Флоренція, окраса й символ якої — величезний і водночас елегантний купол головного

міського собору Санта-Марія-дель-Фьоре архітектора Філіппо Брунеллескі. У своїх спорудах він використовував елементи, що стали основою архітектури Ренесансу. Саме вони, а не римські руїни, слугували взірцями для наслідування і розвитку нового архітектурного стилю, якому були притаманні симетрична композиція, пропорційність, чіткість і раціональність побудови планів, членування на поверхи фасадів, які увінчували *фронтони*, застосування ордерів, куполів, карнизів, ритмічне чергування вікон, колон, *пілястр* тощо. Характер церковного інтер'єру із чітким поділом на елементи також визначив Ф. Брунеллескі. У внутрішньому світлому просторі капели Пацці він акцентує увагу на домінуванні геометрично досконалих форм — прямокутних, квадратних, круглих і півкруглих.



Собор Санта-Марія-дель-Фьоре та інтер'єр капели Пацці, м. Флоренція (Італія)

Згодом мистецький центр перемістився з Флоренції до Рима. Архітектор Донато Браманте спроектував собор Святого Петра, який зводили понад сто років. Різні митці (серед них і Рафаель) упродовж цього часу керували будівництвом собору, щоразу його змінюючи. Остаточно реалізував проєкт Мікеланджело Буонарроті, який завершив образ собору вчистим 16-гранним куполом (не повторюючи восьмигранний флорентійський купол Брунеллескі).

Поступово ідеї Ренесансу поширилися на інші країни — Францію, Німеччину, Англію, Польщу та Україну. Риси цього стилю спостерігаємо в архітектурних спорудах Львова, Києва.

На сьогодні комплекс будівель у стилі ренесанс середмістя Львова є унікальним явищем не лише української, а й європейської архітектури (внесений до Списку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО).



Собор Св. Петра, м. Рим (Італія)

? Проаналізуй особливості споруд доби Ренесансу. Як досягнуто ритмічності архітектурних елементів на фасадах? Поясни роль симетрії. Які деталі успадковано з античного зодчества?

Скульптура. Як і їхні античні попередники, митці Ренесансу прикрашали архітектурні споруди скульптурою, а також створювали станкові твори. Так, у соборі Святого Петра зберігається скульптурний шедевр «П'єта», який створив Мікеланджело у 23 роки. До теми оплакування Христа митець повертався іще не раз: у зрілому віці його трактування образів змінювалося.



1



2

Мікеланджело.

1 — П'єта (1499 р.);

2 — П'єта (1550 р.)

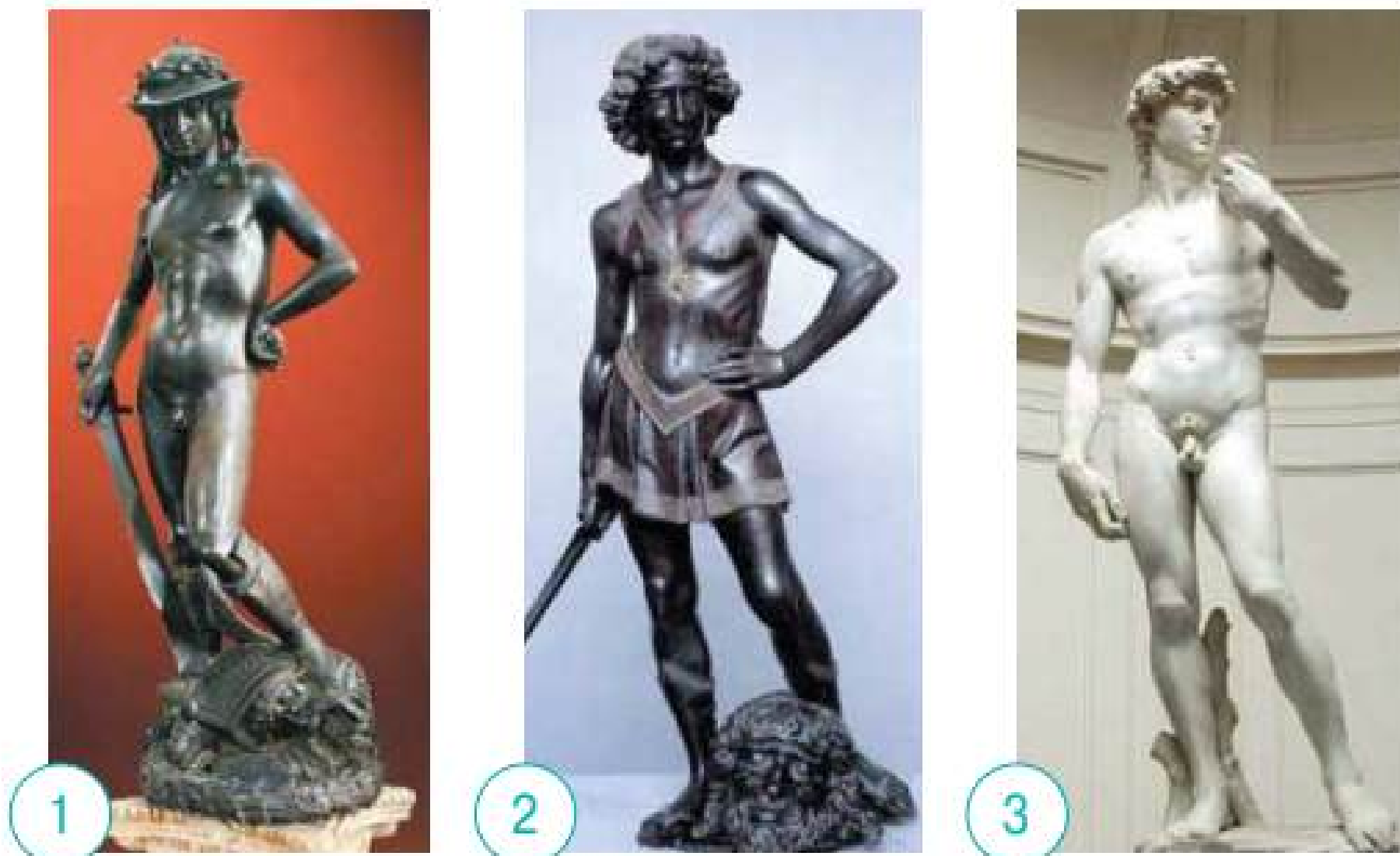
? Порівняй варіанти втілення теми «оплакування Христа» тим самим автором. Які емоції та настрої вони викликають? Проаналізуй кожну композицію, пластичні засоби, ракурси, пози. Який варіант трагічніший?

Художники Ренесансу, як і античні митці, у пластиці звеличували красу людського тіла, прагнучи реалістично передати зовнішність персонажів й їхню духовну досконалість. У творчості переважала кругла скульптура.

Цікаво, як по-різному зображали митці біблійного героя Давида, який переміг велетня Голіафа. Донателло зобразив його юнаком із довгим волоссям, у капелюсі, увінчаному лавровим вінком. Давид у задумі спирається на меч, голова Голіафа лежить під його ногами. Скульптуру супроводжує напис: «Перемагає той, хто бореться за батьківщину. Господь крушить гнів могутнього ворога. Хлопчик здолав страшного тирана. Радійте, громадяни».

Верроккйо майже повторив позу Давида, зображеного Донателло. Проте його бронзова статуя справляє інше враження: постань, усмішка на обличчі випромінюють упевненість переможця.

Мармуровий Давид Мікеланджело зображений у вільній позі з мужнім поглядом юнака, готового до бою.



1 — Донателло. Давид (1440 р.); 2 — Верроккйо. Давид (1473 р.);
3 — Мікеланджело. Давид (1504 р.)

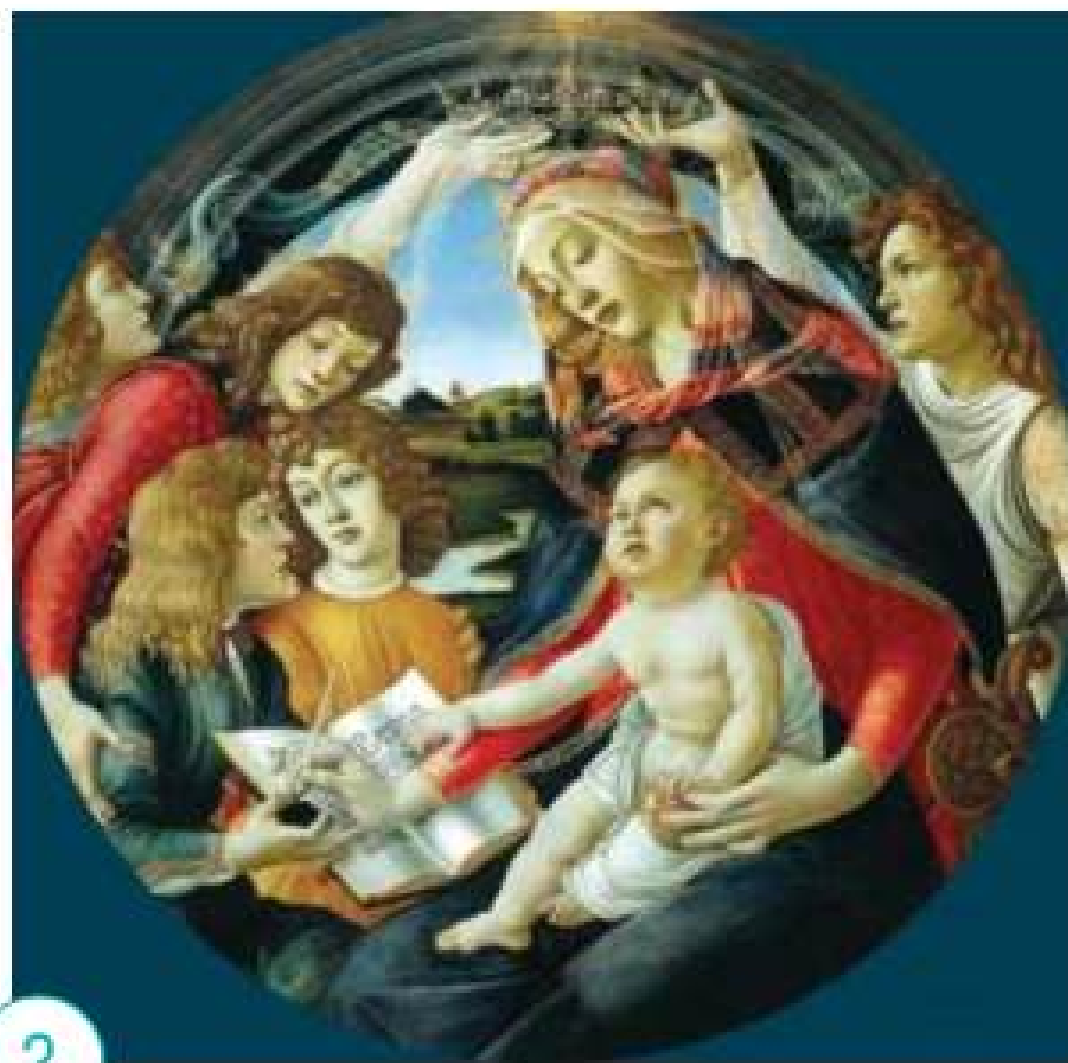
? Порівняй інтерпретації образу Давида різними авторами. Яка зі скульптур найбільше нагадує античні зразки?

Італійський Ренесанс подарував світові плеяду видатних художників, з-поміж яких Джорджоне, Тінторетто, Боттічеллі, Тіціан, Рафаель. Творчості *Мікеланджело* — геніального скульптора, художника, архітектора, притаманна багатогранність. Досягнення Леонардо да Вінчі — унікального мислителя — були пов'язані не лише з мистецтвом, а й з науковими і технічними відкриттями.

У малярстві італійців один з улюблених образів — Мадонна, Діва Марія з немовлям Ісусом на руках — уособлював ніжність і духовність Матері.



1



2

- 1 — Р. Санті.
Сікстинська Мадонна;
- 2 — С. Боттічеллі.
Мадонна Магніфікат

Найвище досягнення в цій темі — Сікстинська Мадонна, яку написав Рафаель без попереднього ескізу, такою, якою він її побачив уві сні.

? Насолодися шедеврами живопису Ренесансу. Зверни увагу на ніжність стосунків матері й дитини, що випромінює з кожної сцени. Як великі художники передають вирази облич, погляди й пози зображених? Проаналізуй композиції картин, витонченість кольорової гами, роль деталей і тла. Чи є серед представлених композицій тондо? Який образ найбільше тебе вразив? Поясни чому.

З історії шедевра

Досконалим утіленням духу Високого Відродження, справжнім гімном освіті й знанням є фреска Рафаеля «Афінська школа» (1511 р.). На ній Платон і Арістотель стоять у центрі в оточенні грецьких філософів, а також своїх учнів та послідовників. Персонажі окремих груп зображені у взаємодії у характерних позах. Усі разом вони утворюють ритмічну багатофігурну композицію з понад 50 осіб, сповнену динаміки й експресії. Арочність побудови, її симетричність, підкреслена величезними статуями, архітектурне тло з високим куполом посилюють гармонійність фрески.



Р. Санті.
Леонардо да Вінчі
в образі Платона

«Афінська школа» символізувала духовну діяльність людини. Фрески з богослов'я («Диспут»), поезії («Парнас»), юриспруденції («Мудрість, Міра, Сила») були створені Рафаелем на замовлення Папи Юлія II для парадних залів (станцій) Ватиканського палацу. На фресці є портрет художника Леонардо да Вінчі.



Р. Санті. Афінська школа

Музика, театр. Епоха Відродження сприяла розвиткові музичного мистецтва, у царині якого відбулися суттєві зміни. У цей період виникло поняття «композитор». Музика поступово відходила від середньовічного церковного канону, творчість митців набувала ознак індивідуальності, зазнавала впливу народної музики.

Вершиною духовної хорової музики стала *меса*, яка складалася з п'яти частин: *Kyrie eleison* («Господи, помилуй»); *Gloria* («Слався»); *Credo* («Вірую»); *Sanctus* («Святий Боже»); *Agnus dei* («Агнецъ божий»). Поліфонічний розвиток музики відбувався з використанням *антифонного співу*.



У центрі музичної культури італійського Відродження — хорова спадщина *Джованні Палестріни*. Усе своє життя він присвятив створенню церковної музики, написав близько ста мес, багато гімнів. Стилю композитора притаманні прості та щирі наспіви, гармонійний розвиток, світла та прозора фактура. Лише в кульмінаціях музика досягає урочистого звучання.

- 1 — Дж. П'єрлуїджі да Палестріна;
2 — хор Сікстинської капели (м. Рим, Ватикан)



? Уяви себе у знаменитій Сікстинській капелі, де звучить духовна хорова музика і ніби перегукується з настінними розписами геніальних живописців Ренесансу. Які відчуття у тебе виникають?

e  Дж. Палестріна. Меса Папи Марчелло (Kyrie).
Г. Аллегрі. Miserere (фрагмент).

Разом із культовою розвивалася світська музика. Початок нотодруку, нові умови побутування музики сприяли розквіту аматорського музикування. Злет поезії, зокрема Данте, Петрарки, спричинив появу різноманітних жанрів — вокальних (шансон, мадригал тощо) та інструментальних, насамперед імпровізаційних (прелюдії, токати, фантазії) і танцювальних.

У добу Відродження в Італії зародився новий *гомофонний* стиль. Його становлення відбувалося довго, адже надто складним було перевтілення поліфонічної фактури, у якій усі голоси самостійні, у гомофонну, де вони поділяються на мелодію і супровід. Одна з хорових партій (найчастіше верхній голос) поступово почала відокремлюватися від інших голосів, щоб стати панівною. Інші об'єдналися в акорди й виконували роль гармонійного тла. Так з'явилися мелодія та акомпанемент.

Відродження подарувало світові безліч інших музичних відкриттів, одне з яких — *опера*. Італійці прагнули відродити традиції античного театру. Перші опери створювали переважно на сюжети з античної міфології, найпопулярнішою була тема Орфея.

Виникло два основні різновиди оперного співу — *арія* та *речитатив*. Особлива виразність притаманна аріям жалісним (ляменто) і віртуозним (бравуро). Розвивалися й інші оперні форми: ансамблі, увертюри.



Ф. Кавчич. Плач Орфея

? Пригадай, що ти вже знаєш про спів бельканто.

Італійці здавна славилися чарівними мелодіями, солодкозвучними народними піснями й запальними танцями. Найвищої слави здобуло мистецтво *бельканто* — чудового співу. Голоси майстрів-співаків звучали легко і плавно (кантиленно): прозоро у високому регістрі й оксамитово в низькому.

У світській музиці Італії розвивалася і побутове музикування, і професійне мистецтво.

З-поміж безлічі різноманітних музичних інструментів фаворитом у гуртках аматорів стала *лютня*, захоплення якою надихало численних живописців тієї доби.

Професійна музика концентрувалася в навчальних закладах, які почали діяти в містах Італії. Перша консерваторія, де навчали співу та гри на інструментах, виникла в Неаполі (1537 р.). Тому й не дивно, що в цій країні музика зазвучала всюди — і в палацах, і на вулицях. Відтоді італійців називають одним із наймузикальніших народів світу.



Л. Коста. Концерт



Я. Моленар. Дует

 **Музика для лютні у виконанні соліста та ансамблю.**

В епоху Відродження, спираючись на загальний стиль, активно формувалися не лише італійська, а й інші національні школи: французька, німецька, англійська, іспанська, чеська, польська, а також індивідуальні композиторські стилі.

На батьківщині Ренесансу, в Італії, відбулися зміни в багатьох сферах театрального життя: з'явилися нові жанри, театральні професії, будувалися споруди театрів зі сценою і глядацькою залюю. У виставах стали активно використовувати музику, світло, декорації. Виникла нова видовищна форма — *комедія дель арте*, або *комедія масок* (сер. XVI ст.) із центрами у Венеції і Неаполі. Типові образи-маски (до сотні) закріплювалися за актором назавжди. До основних персонажів належали Арлекін, Панталоне, Пульчинелла, Коломбіна.



? Пригадай, кого із цих персонажів ти малював/малювала в шостому класі. Які костюми були характерні для них? Упізнай героя на ілюстраціях.

Популярність цього виду театру виявилася настільки приголомшливою, що він поширився в інших країнах, де гастролювали італійські актори. У наш час комедія дель арте знову в тренді.

Секрети творчих професій

З тем попереднього класу тобі вже відомі деякі особливості професії *сценариста*, який пише тексти для театру і кіно, а також *режисера*, який керує всім процесом підготовки вистави, знімання фільму. Пригадай, що такі складні професії потребують не тільки ерудиції, а й навичок комунікації, командної роботи.

Отже, мистецтво Відродження — унікальний період в історії людства — подарувало плеяду геніальних митців у різних сферах, сприяло розвитку високих духовних цінностей, які знайшли своє відображення в культурі наступних епох.

e-🎧 *Музика і вірші С. Тарабарової. Пісня «Мені казково».*

e-🎨 *Варіант 1.* Зобрази краєвид навколо портретованої особи епохи Ренесансу. Застосуй техніку сфумато, яку можеш роздивитися на портреті Джоконди Леонардо да Вінчі. Поміркуй, чому ця картина коштує один мільярд доларів.



🎨 *Варіант 2.* Намалюй парний портрет літературних героїв доби Відродження (Ромео і Джульєтта, Дон Кіхот і Санчо Панса та інші) (техніка на вибір) (див. додаток).

Словник

Антифонний спів — спів-перегук двох хорів або частин хору.

Відродження, або Ренесанс (фр. *Renaissance* — Відродження), — епоха в розвитку культури та відповідний стиль мистецтва, що зародився в Італії в XIV ст. і поширився іншими країнами Європи в XV–XVI ст.; ґрунтувався на ідеалах гуманізму та орієнтувався на спадщину античності.

Меса — циклічний жанр духовної хорової поліфонічної музики.

Сфумато (з іт. — неясний, розпливчатий) — живописна техніка (винахід Леонардо да Вінчі), яка передбачає м'якість, плавність тональних переходів, розмитість контурів; прийом використовується для передачі повітряної перспективи.

- ❗ 1 Назви відомі архітектурні споруди доби Відродження і опиши особливості інтер'єру та екстер'єру.
- 2 Чому, на твою думку, станкова скульптура набула поширення в епоху Ренесансу?
- 3 Які новації виникли в живописі Ренесансу? Яке місце посідав у ньому портрет?
- 4 Схарактеризуй сакральну і світську музику Відродження.

🔍 Мистецький проєкт. Колективна тема «Титани Відродження». Досліди творчість одного з митців Ренесансу, який тебе найбільше вразив і зацікавив. Самостійно створи презентацію «До портретної галереї».

⚙️ До новорічної вечірки підготуйте й розіграйте з друзями і подругами сценку про життя підлітків у стилі комедії дель арте.

🕒 У ролі сценариста і режисера відеоролика «Ренесанс» добери разом із другом / подругою зразки інтерпретації вічної теми в мистецтві (у живописі та музиці) – «Ave Maria». Продумайте послідовність їх демонстрування та коментар диктора / дикторки за кадром. Подбайте про спільну професійну комунікацію (розподіл завдань, колегіальне толерантне обговорення, взаємодопомогу, взаємооцінку).



Тіціан. Мадонна з кроликом



Л. да Вінчі. Мадонна з квіткою



15–16. *М*едеври Північного Відродження

? Поміркуй, які суспільно-культурні явища, на твою думку, стимулювали б поширення мистецтва Ренесансу в багатьох європейських країнах, зокрема, на українських теренах.

*П*ід впливом художніх досягнень Італії Ренесанс поступово поширився у Франції, Нідерландах, Німеччині, Англії, Іспанії та інших європейських країнах. Так зване Північне Відродження припадає на кінець XV — початок XVI ст. Під впливом італійського мистецтва самотутні готичні традиції розвивалися в бік світських. Зростав інтерес до індивідуальності людини, її родинного оточення, побуту.

Архітектура, скульптура, декоративне мистецтво в інтер'єрах. Зодчество в Нідерландах, як і в решті країн Північного Відродження, у XV ст. демонструвало синтез місцевих готичних традицій із впливами італійського мистецтва, особливо класичних ордерів. У такому поєднанні готичних і ренесансних форм будували ратуші, приміщення цехів та гільдій, міські будинки. Зазвичай матеріали комбінували, зокрема цеглу і камінь. Це додавало архітектурі мальовничості.

Готичний стиль не припускав особливого прикрашання внутрішнього простору замків — декор був буденним, із масивними меблями (дерев'яними скринями й лавами з металевими оковками). Інтер'єри Ренесансу вражають монументальністю, багатством декору, вишуканістю гобеленів, мармурових сходів, дорогих меблів із мереживним різьбленням. Для інтер'єрів цієї доби характерні інкрустація коштовним камінням, позолота й розпис на стінах та стелі, картини і скульптури.



Ратуша, м. Антверпен (Бельгія)



Інтер'єр та меблі у стилі Ренесанс у замку Блуа (Франція)

Історично склалося, що на території України найбільше пам'яток епохи Ренесансу розташовано на заході нашої країни. Елементи стилю пізнього Відродження помітні в архітектурі замку в с. Підгірці (Львівська обл.), у світських спорудах Львова: міській ратуші, кам'яниці заможного купця Костянтина Корнякта, каплицях Боїмів і Капітанів, в ансамблі Львівського братства, до якого увійшли Успенська церква, каплиця Трьох Святителів і вежа. Для розбудови міст, створення такої архітектури запрошували італійських та німецьких майстрів.



Підгорецький замок, Львівська обл.



Інтер'єр каплиці Боїмів, м. Львів

? Порівняй зразки української архітектури зі спорудами Італії та інших європейських країн доби Відродження. Визнач спільні ознаки й оригінальні риси.



Внутрішній дворик будинку Корнякта, м. Львів

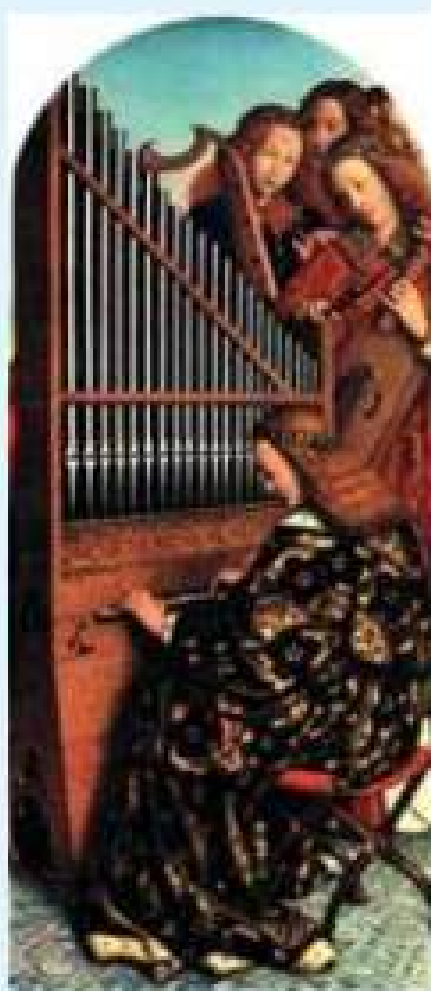
Живопис. Північне Відродження — доба розквіту фламандсько-голландського й німецького малярства. У Нідерландах це передусім Ян ван Ейк, у пізнішому періоді — Босх і Брейгель. У Німеччині — Альбрехт Дюрер, Лукас Кранах Старший, Ганс Гольбейн, Маттіас Грюневальд та інші. Зросла увага митців до натюрморту, пейзажу, інтер'єру в дусі реалізму.

З історії шедевра

Головне творіння Яна ван Ейка (завершене його братом Хубертом) — грандіозний Гентський вівтар, у якому відображено уявлення про людський Всесвіт. Митець уперше створює подвійний портрет, який завдяки зображенню деталей домашнього інтер'єру виходить за межі портрета і наближається до побутового жанру.



Гентський вівтар (Бельгія)



Брати Я. і Х. ван Ейки. Гентський вівтар (фрагменти)



Сповнена алегоричного змісту творчість Ієроніма Босха видається дещо загадковою. Свої картини (нерідко на теми пекла чи раю) художник «населює» фантастичними істотами, фігурками людей із птахами, рибами, звірами, у такий спосіб створюючи відчуття суєтності життя.

І. Босх. Концерт у яйці

Так само, як і Босх, під впливом народної культури перебував *Пітер Брейгель Старший*. У панорамних пейзажах митця панує природа, людина натомість ніби губиться в її безмежних просторах. У найоригінальнішому творі «Фламандські прислів'я», або «Світ шкереберть», Брейгель Старший із неймовірною художньою силою «ілюструє» близько сотні відомих прислів'їв. Це надзвичайно яскравий приклад поєднання глибокого змісту, символізму та іронічного спостереження за людською природою. Картина наповнена символами, однак дотепер не всі з них розшифровано через те, що деякі крилаті вирази забулися.



*П. Брейгель Старший.
Фламандські прислів'я*

? Розглянь ілюстрації, ретельно виписані деталі. Спробуй розкрити символічний зміст картини Брейгеля.

Німецький митець Альбрехт Дюрер, як і титани італійського Відродження, був не тільки блискучим художником і гравером. Він також займався архітектурою, скульптурою, музикою, словесністю, математикою, теорією мистецтва. Як рисувальник із захопленням робив замальовки частин тіла, досліджуючи таким чином характерні типи людей.



П. Брейгель Старший.
Мисливці на снігу



А. Дюрер.
Автопортрет

Музика. В епоху Відродження, як ти вже знаєш із попередніх уроків, композитори створювали і церковну, і світську музику. На території Нідерландів, а також сучасних Бельгії, Італії, Франції, Німеччини, Австрії виникла відома нідерландська поліфонічна школа.



П. Брейгель
Старший.
Слух (фрагмент)



О. Лассо

Це був неперевершений злет у розвитку ренесансної музичної культури, кульмінація якого пов'язана з творчістю. Якщо композиторський стиль італійця Дж. Палестріни порівнюють із живописом Рафаеля, то могутню індивідуальність фламандця О. Лассо — з такими титанами Відродження, як Шекспір, Мікеланджело, Рубенс.

 О. Лассо. Луна.

У стародавні часи композитори часто створювали поліфонічну музику на одні й ті самі мелодії та тексти. Проте сприймали їх по-різному: наспіви змінювали завдяки прийому *колорування*. Кожний композитор до відомих мотивів додавав власні інтонації, по-своєму її прикрашав.

Нині, коли музика лунає скрізь — у залах філармоній і на сценах концертних залів, на радіо й телебаченні, а в інтернеті можна знайти записи багатьох творів, навіть важко уявити, що колись народи Європи обходилися без звичних для нас форм концертного життя. Тож як виникли перші публічні концерти? Спочатку церковні органісти виконували світські твори після меси, що зумовило появу самостійних інструментальних жанрів — *прелюдії, токати, фантазії*.



Невідомий художник.
Три музикантки

При дворах аристократів створювали невеликі інструментальні ансамблі (*капели*), що супроводжували парадні ритуали й церемонії. У домашньому музикуванні грали переважно на *лютні* та різновидах *віоли*. Лютню використовували як сольний, ансамблевий та акомпанувальний інструмент. З'явилися численні збірники мініатюр (*табулатури*), до яких входили пісенно-танцювальні жанри для лютні.

Секрети творчих професій

Наближається Новий рік — свято, сповнене радістю і надіями на краще майбутнє. Ти, звісно, хочеш провести його весело. Тож бери активну участь у підготовці гумористичної сценки в стилі комедії дель арте до шкільної вечірки. Не всі будуть акторами. Можливо, тебе зацікавить професія гримера/гримерки?

Пригадай, що ти вже знаєш про цю театральну й кінематографічну професію, зокрема з уроків мистецтва в попередніх класах. Якщо ти захоплюєшся макіяжем, варто дізнатися більше про використання косметики для створення образу.

Гример наче чарівник. За допомогою фарб, наклейок, перук та інших засобів він змінює зовнішність акторів та акторок, як того вимагає роль. Високопрофесійний гример може досягнути портретної схожості актора/акторки з історичним персонажем, роль якого він/вона грає. Для щоденного гримування ведучих на телебаченні й запрошених гостей, циркових клоунів чи моделей в індустрії моди потрібні неабиякі професійні вміння.

Праця цих творчих людей часто залишається в тіні слави акторів, режисерів, зірок естради, але вона дуже важлива.



 М. Скорик. Три фантазії для лютні із Львівської табулатури XVI ст. (аранжування для оркестру).

 Що цікавило художників минулого під час зображення явищ музичної культури? До яких груп належать зображені музичні інструменти? Зверни увагу на нотний рукопис на картині (с. 90). Що ти вже знаєш про такий нотопис?

 Музика В. Лобача і Д. Супруненка. Пісня «Новорічні дива».

е-палітра *Варіант 1.* Переглянь майстер-клас «Серія ілюстрацій до прислів'я чи приказки. Північне Відродження» в **е-**додатку. Орієнтуючись на ідеї картини Пітера Брейгеля Старшого «Фламандські прислів'я», вигадай символічний сюжет до українського прислів'я чи приказки. Намалюй серію ілюстрацій для коміксу. Організуйте взаємочітку виконаних коміксів із гумором — за допомогою фразеологізмів (див. додаток).



1



2



3



4

- 1 — Битися головою об стіну; 2 — Кидати гроші на воду (Кидати гроші на вітер);
3 — Пливти за вітром (Пливти за течією);
4 — Носити пар у кошику (Носити воду решетом)



Варіант 2. Намалюй зимовий пейзаж. Спробуй передати настрій природи в оптимістичній кольоровій палітрі (гуаш).

Словник

Колорування (з нім. — розфарбовувати) — прикрашання вокальної партії віртуозними пасажами, трелями, руладами тощо.



- 1 Назви видатних представників Північного Відродження в різних видах мистецтва. У чому полягали їхні досягнення?
- 2 Які жанри живопису зародилися в добу Відродження? Наведи приклади картин і назви авторів.
- 3 Які музичні інструменти набули поширення у країнах Північного Відродження? Продемонструй приклади їх зображення в живописі.



Поцікався, які прислів'я описав у своєму романі «Пантагрюель» французький письменник Франсуа Рабле — сучасник Пітера Брейгеля Старшого. Випиши найоригінальніші українські прислів'я і приказки. Проведи смислові паралелі.



Уявіть себе артменеджерами міжнародного фестивалю «Шекспір і сучасність». Розробіть програму заходу, доберіть кінофільми — екранізації творів генія англійського Відродження, фрагменти театральних вистав, а також музичні твори за шекспірівськими сюжетами.



Спробуй себе в ролі гримера чи костюмера під час підготовки шкільних новорічних заходів.



Створи на комп'ютері узагальнювальну ментальну карту, у якій порівняй особливості Ренесансу в Італії та країнах Північного Відродження.

Перевір себе

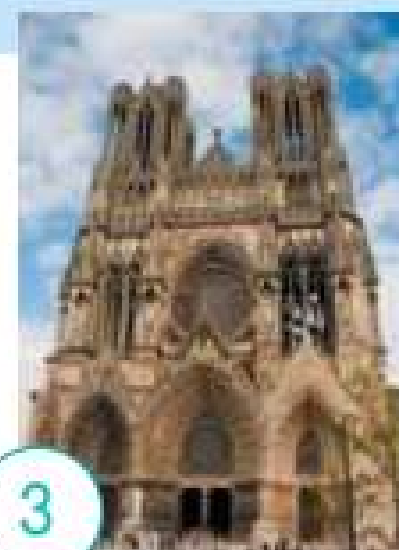
2



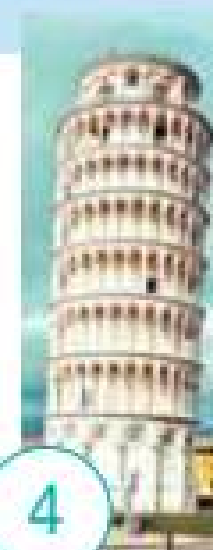
1



2



3



4

3



1



2



3

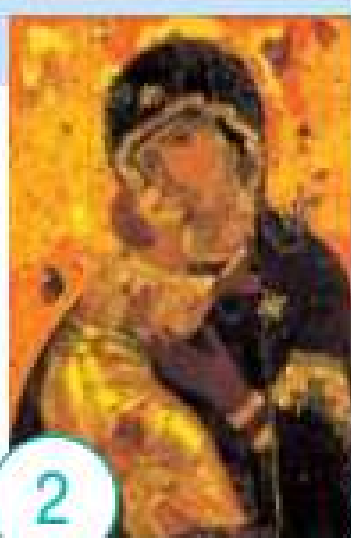


4

4



1



2



3



4

5



1



2



3



4

1

Назви стилі мистецтва, поширені у давнину та в середньовічний період.

2

Визнач, до якого стилю належать пам'ятки європейської архітектури.

3

Яка пам'ятка архітектури України є прикладом романського стилю?

4

Назви види монументального живопису. Яким стилям вони притаманні?

5

Порівняй особливості скульптури античності й Ренесансу.

6

Наведи приклади синтезу мистецтв у культурі античності, Середньовіччя та Відродження.



1



2



3



4



5

7



1



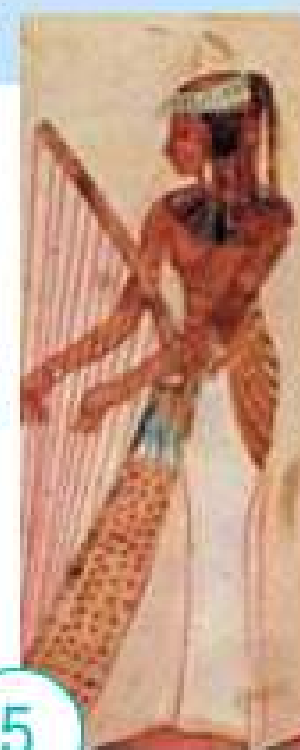
2



3



4



5



6

10



1



2



3



4

11

Що об'єднує ці зображення? Яка ілюстрація зайва? Поясни чому.

7

Які ознаки притаманні скіфському звіриному стилю?

8

Як у давнину називали мандрівних музикантів та акторів у країнах Європи?

9

Назви зображені музичні інструменти, епоху їх поширення.

10

Які ілюстрації репрезентують театр античності, а які — Русі-України?

11

Вибери один із творів мистецтва минулих епох. Схарактеризуй його стиль, проведи стильові аналогії з іншими видами мистецтва.

12



Розділ 2



СТИЛІ МИСТЕЦТВА

- бароко
- рококо
- класицизм
- романтизм
- реалізм



17–18. Бароко: примхливість візуальних форм

? Які мистецькі асоціації виникають у тебе, коли чуєш слово «бароко»? У португальській мові воно означає «перлина неправильної форми», а з італійської перекладається як «дивний, химерний». Які химерні картини, скульптури, споруди чи музичні явища можна уявити? Пофантазуй.

В європейському мистецтві стиль бароко панував у XVII ст., хоча виник він раніше і проіснував до середини XVIII ст. Загальні хронологічні рамки стилю в різних країнах дещо відрізнялися, інколи співіснували з ознаками інших стилів — попередніх і наступних.

Бароко прийшло на зміну Відродженню. Порівняно з мистецтвом Ренесансу, яке тяжіло до урівноваженості в усьому, орієнтуючись на ідеали античності, новому стилю були притаманні протилежні риси. Насамперед контрастність і динамізм образів, переважно драматичних, нерідко величних, урочистих і театральних. Як і будь-який стиль мистецтва, бароко втілювало певні світоглядні уявлення часу, адже жоден митець не вільний від обставин, у яких творить. Світобачення бароко



характеризується усвідомленням мінливості, складності та суперечливості світу, в якому дивно поєднуються реальне, ілюзорне та магічне. До основних проявів належить бажання викликати емоційні стани шляхом звернення щонайперше до почуттів людини.

Архітектура, скульптура. У царині зодчества стиль бароко успадкував форми італійського Відродження, проте перевершив його за складністю і різноманіттям.

Бароковій архітектурі властиві примхливі форми, безліч звивистих ліній, асиметричних поверхонь, що викликають відчуття руху. Завдяки химерній пластичності фасадів споруди легко вписуються в навколишній простір, міське і садово-паркове середовище. Ці риси проявилися ще у засновника нового стилю *Франческо Борроміні*.



Ф. Борроміні.
Церква, м. Рим (Італія)

З архітектурою тісно пов'язана скульптура, що прикрашає фасади й інтер'єри церков, віл, палаців, а також сади, парки, фонтани.

До художників-універсалів, які поєднували талант архітектора і скульптора, належав *Джованні Лоренцо Берніні*. Митець очолював основні художні роботи в Римі, й завдяки його творчості католицька столиця набула барокових рис. Головне творіння Берніні — грандіозна колонада собору Святого Петра, яка утворює площу перед ним і, за словами автора, нагадує «розкриті обійми».



1

1 — Дж. Л. Берніні;
2 — площа Св. Петра,
м. Рим (Італія)



2

Подібно до титанів Відродження, Берніні блискуче проявив свою фантазію не тільки в архітектурі, а й у пластичному мистецтві, створюючи статуї, рельєфи, фонтани. Його скульптурна композиція Берніні «Екстаз Святої Терези» із церкви Санта-Марія-делла-Вітторія сповнена надзвичайної експресії, вираженої мовою барокової пластики.

Яскравим зразком барокового синтезу мистецтв є багатофігурна композиція фонтана Фіумі (Чотирьох рік). Гігантські скульптури символізують чотири ріки в чотирьох частинах світу: Дунай (Європа), Ганг (Азія), Ніл (Африка), Ла-Плату (Америка).



Дж. Лоренцо. Екстаз Св. Терези, фонтан Фіумі, м. Рим (Італія)

? На основі ілюстрацій розкрий особливості синтезу мистецтв в італійському бароко. Як скульптор передає динаміку, експресію?

Віртуальна екскурсія

Блискучим прикладом німецького бароко, втіленням ідеї синтезу мистецтв в архітектурно-парковому ансамблі є Цвінгер у центрі Дрездена (архітектор М. Пеппельман). Світ розкішно декорованої архітектури та скульптури перегукується з музикою фонтанів і гротів у ритмічному багатоголоссі. У Цвінгері розташовані знаменита Дрезденська картинна галерея, музей порцеляни.

е-? Переглянь в **е-додатку** відео про Цвінгер і здійсни віртуальну екскурсію.



Інтер'єри барокових споруд сповнені просторових і світлових ефектів. У них використовується велика кількість колон і напівколон, скульптурних деталей, арочні конструкції, кручені сходи, пишна рослинна орнаментика, різьблення, ліпнина, позолота. У парадних інтер'єрах палаців все підпорядковується основним рисам стилю: динамічності, урочистості, декоративності. Фрески на стінах і стелі, гобелени, численні дзеркала і світильники візуально збільшують внутрішній простір, який стає схожим на суцільне живописне полотно.

Барокові меблі за формою мали складні обриси з багатьма спіралями. Їх декорували мозаїкою, бронзовими позолоченими накладками. З'явилися комоди, шафи, бюро, кабінети, *консолі*. В оббивці диванів і крісел застосовували коштовні тканини. Виникло поняття *гарнітур* — комплект із кількох предметів меблів, виконаних в одному стилі.

Зразком австрійського бароко є палацовий комплекс Шенбрунн, до якого входив театр.



1

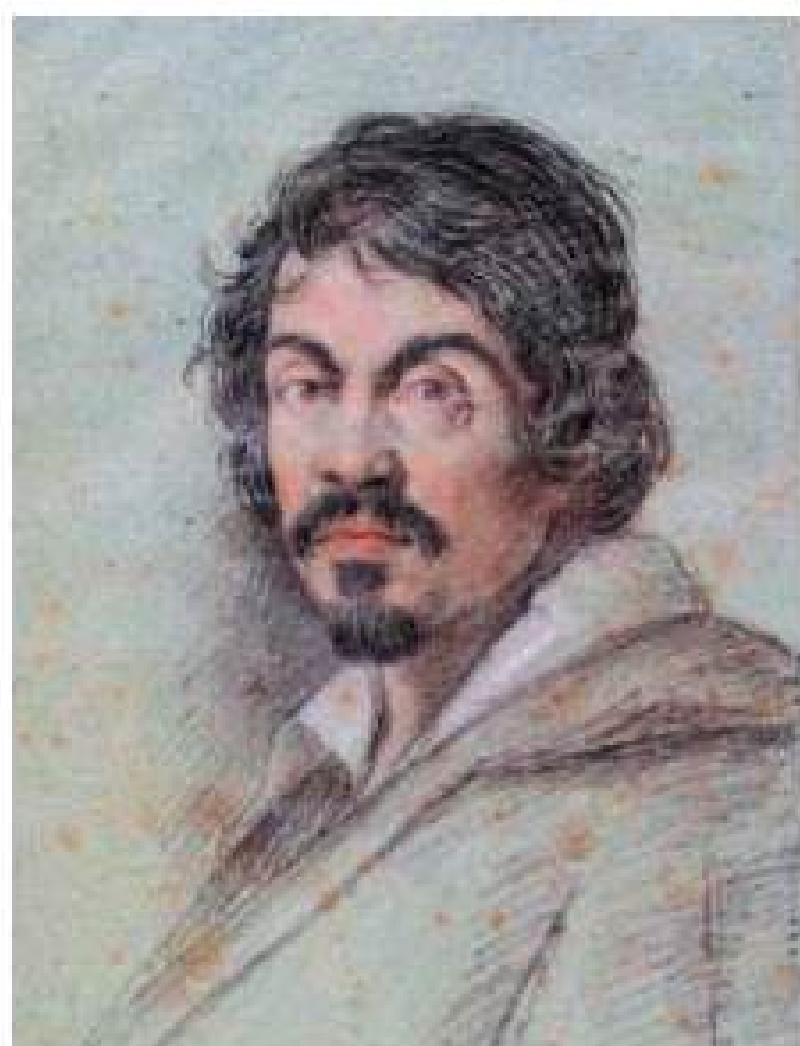
2

Палац Шенбрунн, м. Відень (Австрія): 1 — інтер'єр; 2 — театр

? Назви риси бароко в інтер'єрі палацу, зокрема театру. Які види декоративного мистецтва використано в оформленні залів?

Живопис. У період бароко досягло значних вершин мистецтво малярства.

Видатний представник італійського бароко *Мікеланджело Мерізі Караваджо* — справжній реформатор європейського живопису. Від його імені походить назва течії в мистецтві — *караваджизм*, послідовники якої тяжіли до реалістичного зображення світу. Караваджо одним із перших відкрив виразні можливості світла в малярстві. Для посилення емоційного впливу на глядача / глядачку він вихоплював світлом окремі найсуттєвіші частини картини, залишаючи деталі в напівтемряві. Такий контраст посилював атмосферу внутрішньої напруженості, драматизму композицій.



Караваджо.
Автопортрет



Музиканти (між двома музикантами
художник намалював себе)

«Золотим віком» нідерландського живопису стало XVII століття, адже в цій невеликій країні тоді працювали понад дві тисячі художників. Їх поділяли на представників голландської та фламандської шкіл. Заможні містяни й пересічні бюргери прикрашали свої оселі їхніми пейзажами, натюрмортами, портретами та побутовими картинами.

Геніальний художник *Рембрандт ван Рейн* по праву належить до «великих голландців». У численних портретах та історичних композиціях він майстерно використовував ефекти світлотіні, не лише точно передаючи зовнішність людей, а й глибоко розкриваючи їхній внутрішній світ.



Р. ван Рейн.
Автопортрет



Р. ван Рейн.
Нічний дозор (фрагмент)

? *Поміркуй і вислови власну думку, чому саме Рембрандта називають «великим голландцем».*

У фламандського художника *Пітера Пауля Рубенса* риси стилю бароко, зокрема особлива театральна декоративність, виявилися у творах на біблійні та міфологічні теми, а також у портретах. За талант і високий професіоналізм художника називали «королем живопису і живописцем королів».

У творчості «малих голландців» значно розвинувся побутовий жанр, сформувалася школа пейзажного живопису. У краєвидах ми бачимо звичайні картини довкілля: вітряки і пасовища, уквітчані луки й дерева в дощовий похмурий день, вузьенькі вулички з невеликими будинками, канали з мостами й човнами.



П. П. Рубенс.
Портрет Гелени Фоурмен з дітьми



Я. Вермеєр. Молода жінка з глечиком води



В. Клас Хеда.
Сніданок з омаром



А. Босгарт Старший.
Ваза з квітами у вікні



Я. Вермеєр. Панорама Делфта

У жанрі натюрморту увагу митців привертала теми: «Сніданок», «Квіти», «Пташиний двір», «Рибна лавка», «Мисливські трофеї». Малюючи натюрморти з атрибутами мистецтва, науки й освіти, художники та художниці вкладали у них алегоричний зміст.



М. ван Остервейк. Натюрморт (ванітас)

? Порівняй натюрморти за тематикою, композицією, колоритом. Який із них тобі хотілося б повісити на стіну у своїй кімнаті чи на кухні? Поясни чому.

Українське бароко. Європейський стиль бароко впроваджувався в Україні досить своєрідно. На західноукраїнських землях, де був відчутний вплив католицької Польщі, він майже не відрізнявся від латинського першоджерела. У центральних і східних регіонах набув самобутніх рис і отримав назву «козацьке бароко». Така різниця між двома вітчизняними гілками одного стилю найбільше виявилася в архітектурі та скульптурі, найменше — у живописі й графіці.

На теренах України в західноєвропейських традиціях споруджено Андріївську церкву і Маріїнський палац у Києві (архітектор *Ф. Б. Растреллі*). У кам'яних спорудах Правобережжя переважало загальноєвропейське бароко. Однак і тут найвидатніші пам'ятки не позбавлені національної своєрідності, як-от собор Святого Юра у Львові, Успенський собор Почаївської лаври.



1



2



3

1 — Маріїнський палац, м. Київ; 2 — собор Святого Юра, м. Львів;
3 — Успенський собор Почаївської лаври (Тернопільська обл.)

? Які риси бароко західноєвропейського зразка притаманні архітектурним спорудам, поданим на ілюстраціях?

Найбільше споруд у стилі козацького бароко збудовано за часів правління Івана Мазепи. Коштом гетьмана було відновлено й добудовано в новому стилі муровані храми князівських часів, споруджено нові. Видатними пам'ятками козацького бароко є церква Святої Катерини в Чернігові, Покровський собор у Харкові. Муровані храми відтворювали в цеглі традиції народного дерев'яного будівництва. Вони позбавлені надмірної декоративності європейського бароко. За доби Гетьманщини на Наддніпрянщині, окрім храмів, активно будували цивільні споруди: магістрати, колегіуми, житлові будинки.



Церква Св. Катерини,
м. Чернігів



Покровський собор,
м. Харків

? *Що тебе найбільше вразило в архітектурі козацького бароко? Чим воно відрізняється від європейських зразків? Чи свідчать ці ознаки про зародження самобутньої української національної архітектурної школи? Поясни чому.*

Риси бароко яскраво виявилися у пластичному мистецтві, яке набуло найбільшого розвитку на західноукраїнських землях. Скульптурам і рельєфам притаманні декоративно-театральні композиції.

Якщо на Західній Україні скульптори працювали переважно з каменем, то майстри Центральної України — здебільшого з деревом. Тут набуло широкого поширення різьблення. Вишукані багатоярусні іконостаси перетворювалися на дерев'яне мереживо, часто позолочене.

До найвидатніших митців барокової доби належить *Іоанн Георгій Пінзель*, автор скульптур львівського собору Святого Юра, ратуші в Бучачі. Стилю митця характерні підвищена емоційність і динамізм пластичних форм. Біблійні персонажі Пінзеля зображені в несподіваних ракурсах; їхні пози й жести сповнені енергії руху, а вирази облич — надзвичайної експресії. Пластичними засобами митцеві вдалося втілити істинний дух бароко.



І. Пінзель.
Жертвоприношення Авраама

З історії шедевра

Спасо-Преображенська церква у Великих Сорочинцях на Полтавщині, яку заснував гетьман Данило Апостол, відома своїм унікальним п'яти-ярусним іконостасом (висота 22 м, ширина 17 м), який вирізьблений із липового дерева. У стилізованому рослинному орнаменті зображено грона винограду, груші, яблука, маківки, дубове, виноградне та акантове листя. Первісно на іконостасі було розміщено 130 ікон, написаних на дошках різними живописцями. Не всі ікони збереглися до нашого часу. У центральній частині розміщено 14 гербів гетьмана Данила Апостола.



Іконостас Спасо-Преображенської церкви, с. Великі Сорочинці

Секрети творчих професій

Діяльність різьбяра досить складна, вона вимагає не просто спеціальної мистецької освіти, а й низки технічних умінь, знань принципів роботи з різними матеріалами, володіння спеціальними інструментами, технічним обладнанням і пристроями.

Художня обробка дерева — найдавніший вид декоративно-прикладного мистецтва, що передбачає створення скульптур, станкових фігурок, деталей інтер'єру, елементів ландшафтного дизайну тощо на основі його творчого художнього бачення різьбяра.



Фахівець при цьому користується кресленнями, фотографіями, робить ескізи чи начерки відповідно до замовлення. У роботі майстер використовує різні способи обробки матеріалів: різблення, шліфування, полірування, фарбування, лакування. Як правило, він працює самостійно в художній або ремісничій майстерні.

Здобути спеціальну освіту різьбяра можна в професійних закладах відповідного профілю.

Національна самобутність стилю бароко яскраво виявилася в **українському живописі**. Вітчизняних митців менше приваблювали підкреслена декоративність і динамізм європейського бароко, вони зосереджувалися переважно на індивідуальності людини з акцентом на фігурах та обличчях. Мистецтво іконопису стверджувалося як суто національне явище, не схоже на релігійне мистецтво інших країн. Багато ікон того часу походять із Галицько-Волинських мистецьких осередків. На Львівщині у Жовкві працював *Іван Руткович*, на Волині *Йов Кондзелевич*. Деякі ікони наближені до світських картин, як, наприклад, популярні Покрови з реалістичними зображеннями гетьманів, представників козацької старшини, кошових отаманів.

? У чому полягають особливості українських ікон доби бароко? Проаналізуй їх композицію і колорит.



1



2



3

1 – І. Руткович. Архангел Гавриїл; 2 – ікона Покрови Богородиці із зображенням Богдана Хмельницького; 3 – Й. Кондзелевич. Юрій Змієборець

Під впливом європейського мистецтва в українському малярстві розвиваються світські жанри, зокрема історичний портрет, який був тісно пов'язаний з іконописом. Цей жанр отримав назву *парсуна*. Він підкреслював суспільну значущість зображених осіб і став популярним у заможних родинах. У Львові було створено цехову організацію майстрів-художників.



Невідомий художник.
Портрет Параскеви Сулими

? Які деталі підкреслюють знатність роду зображеної жінки?



Апостол

Розвиток книгодрукування зумовив зміни в мистецтві графіки. У Львові та Острозі Іван Федоров надрукував перші ілюстровані гравюрами книги: «Граматику», «Апостола», «Біблію».

Надзвичайну популярність в Україні мали картини «Козак Мамай». Образ народного улюбленця — воїна-захисника і філософа-мандрівника — малювали не тільки на папері чи полотні, а й на стінах, дверях, скринях, посуді, вважаючи образ своєрідним оберегом. Цікаво, що Мамай зображували не на полі битви, а під час відпочинку під дубом у спокійній, так званій східній позі. У вільну хвилину козак відкладав зброю — шаблю або рушницю і співав тужливу пісню-думу, супроводжуючи власне виконання передзвонами струн вірної подруги — кобзи-бандури.



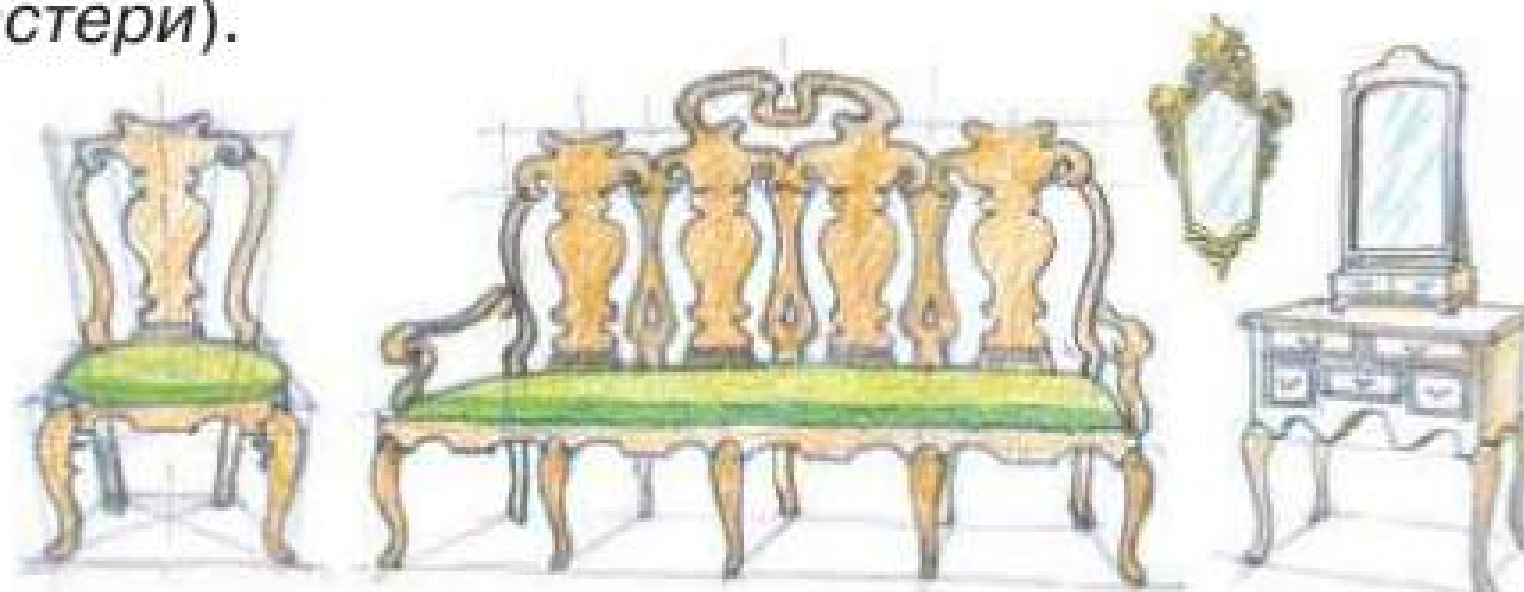
1 — Козак Мамай; 2 — сучасний Мамай;
3 — М. і В. Зноби. Пам'ятник Мамаю в Києві

? Порівняй трактування образу козака Мамає в різних видах мистецтва. Поміркуй, чому ця тема не втрачає актуальності в наш час. Проаналізуй картини митців бароко. Які образи тебе особливо зацікавили?

е-п **Варіант 1.** Переглянь в е-додатку майстер-клас. Створи композицію у круглій рамці «Козак Мамай — народний герой».

п **Варіант 2.** Намалюй натюрморт з атрибутами мистецтва у стилі «малих голландців» (акварель, пензлі).

п **Варіант 3. Попрацюйте у групах.** Організуйте майстерню з дизайну інтер'єрів: створіть замальовки меблів, дзеркал, світильників тощо для оформлення вітальні у стилі бароко (кольорові олівці, фломастери).



Словник

Бароко (з італ. дивний, химерний) — напрям в європейському мистецтві кінця XVI–середини XVIII ст., започаткований в Італії.

Гравюра (з фр. *gravure*) — вид графічного мистецтва, створення тиражованих зображень шляхом контрастного друку з рельєфних поверхонь або через трафарет.

Іконостас (з гр. ікона та місце стояння) — вівтарна перегородка з розміщеними в певному порядку на ній іконами.

Колонада — ряд або кілька паралельних рядів колон зі спільним горизонтальним накриттям.

Консоль — різновид стола, що приставляють до площини стіни.

Парсуна (від лат. персона) — жанр українського портретного живопису кінця XVI–XVII ст., у якому використовуються прийоми іконопису.

- ❗ 1 Назви загальні стильові риси бароко. Наведи приклади в архітектурі й скульптурі.
- 2 У яких жанрах прославилися «великі й малі голландці»? Вислови власне ставлення до творчості живописців.
- 3 Схарактеризуй національні особливості українського бароко у царині архітектури, скульптури, живопису, декоративного мистецтва.

🔍 Поміркуй, які елементи стилю бароко застосовують сучасні дизайнери інтер'єрів. Порівняй барокові зразки меблів із сучасними стилізаціями.

⚙ Уяви себе підприємцем / підприємницею — представником / представницею фірми з виготовлення і продажу екологічних меблів із дерева. Прорекламуй меблевий гарнітур у стилі бароко (стіл, крісла, комод), а також супутні товари (люстри, бра, дзеркала, свічники тощо).





19–20. Стихія музики бароко

? Назви країну, яка стала батьківщиною опери. До якої групи музичних інструментів належить орган? Хто писав для нього музику? Згадайся, до складу якого старовинного інструменту входить пульт.

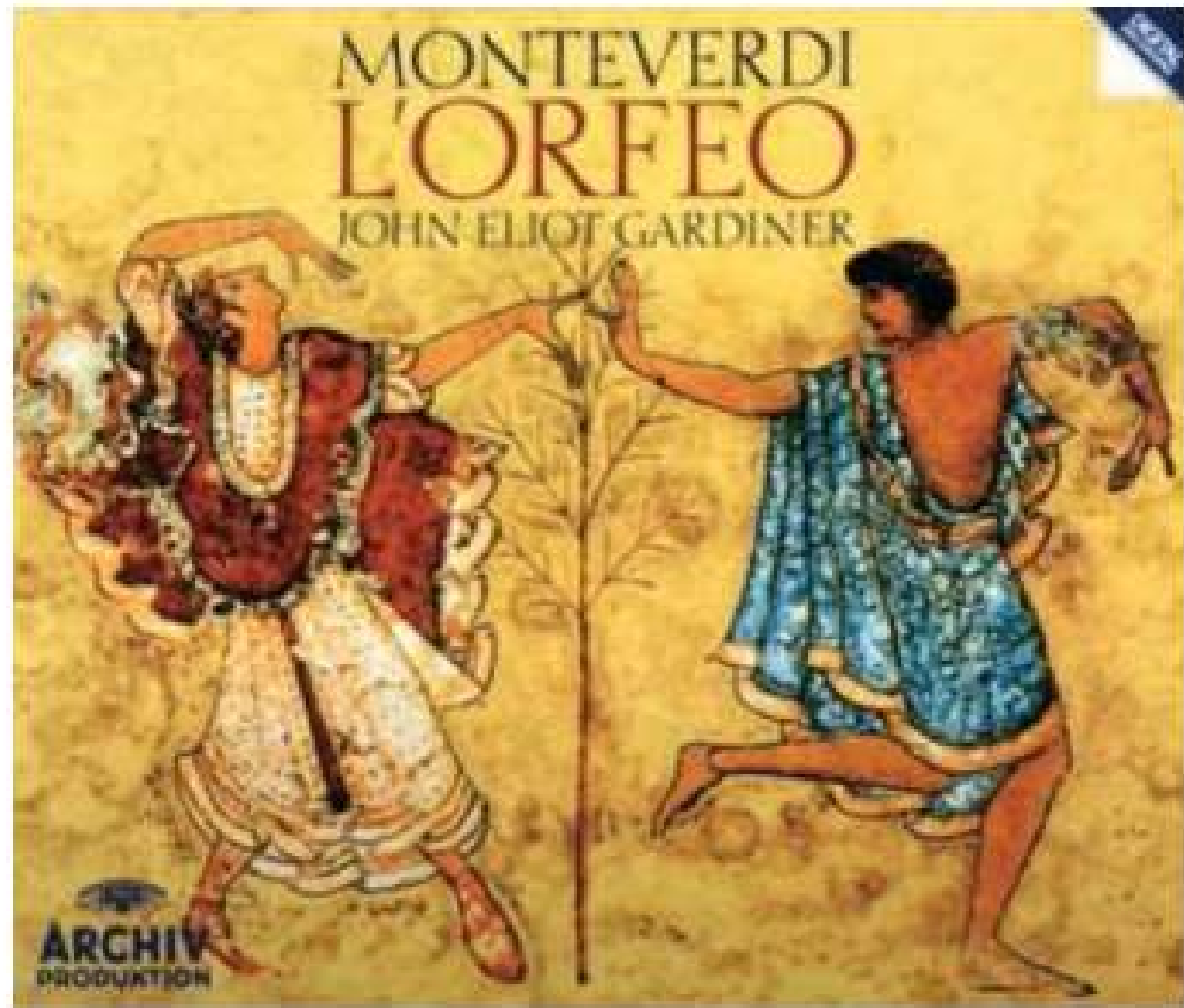
Стиль бароко з його поривом, неспокоєм і екстравагантністю набув значного розвитку в музиці, став закономірним продовженням Ренесансу і передував стилю класицизму. Як і культура Відродження, епоха Бароко сповнена нових ідей у творчості композиторів, відкриттів у царині музичного виконавства й інструментарію. Не існує точних дат початку і кінця будь-якого стилю, бо в різних країнах є певні відмінності. Проте щодо бароко, то хронологія точніша від стилів-попередників: від 1600 року (знаменує дату народження опери) до 1750 року (рік смерті геніального Й. С. Баха, творчість якого стала вершиною бароко).

Опера. Від спроб флорентійців відродити античну музичну драму в епоху Відродження, коли панувала культова музика, сьогодні залишилися лише назви творів або згадки про постановки. А от емоційно ви-

разні барокові опери *Клаудіо Монтеверді*, зокрема одна з перших «Орфей» (1607), входять до сучасного репертуару.



Б. Строцці.
К. Монтеверді



Заставка до запису опери
К. Монтеверді «Орфей»

Відкриття першого публічного оперного театру у Венеції (1637) спонукало розквіт опери як самостійного музичного жанру. Венеційська культура відрізнялася демократичним характером. Опера стала кульмінацією масових карнавалів. Виникла потреба в костюмерах і фахівцях, які піклувалися б про сценічні ефекти, декорації. Також з'явився імпресаріо — людина, яка вирішувала організаційні питання постановки.



Театр у Венеції (Італія)

З Італії опера поширилася в інші країни. Майстер французького бароко *Жан-Батіст Люлі* був фаворитом Людовіка XIV — Короля-Сонця, служив при дворі артистом балету, скрипалем, згодом диригентом королівського оркестру. Він створював комедії-балети, співпрацював із Мольєром («Міщанин-шляхтич»), написав першу французьку оперу, яку було поставлено у Парижі (1673).



Ж.-Б. Люллі



Заставка до відео Церемоніального маршу

Одну з перших англійських опер «Дідона та Еней» (1688) написав *Генрі Перселл*, автор близько 40 п'єс у жанрі комедії-балету. Його називали «британським Орфеєм». Знаменитою стала оперна арія «Плач Дідони» — типовий зразок *арії-ламенту*.

У Варшаві серед перших опер, поставлених при дворі Владислава IV Ваза, були твори італійки *Франчески Каччіні* — першої жінки-композиторки, яка написала оперу.



1



2



3

1 — Г. Вільямс. Г. Перселл; 2 — Ф. Каччіні;

3 — меморіальна скульптура «Розквіт англійського бароко» (Велика Британія)



К. Монтеверді. Пролог до опери «Орфей». Токата.

Ж.-Б. Люллі. Церемоніальний марш з комедії-балету «Міщанин-шляхтич».

Інструментальна музика. У культурі бароко з-поміж музичних інструментів почала домінувати скрипка. Її дзвінкий і сильний голос, порівняно з приглушеним звучанням популярної в попередні

часи віоли, зумовив вихід на перший план у творчості й виконавстві. Скрипка мала широкі можливості для вираження людських емоцій. Віртуози-скрипалі вигадували нові ефектні прийоми виконавської техніки.

? Які струнні інструменти зображені на картині епохи Бароко? Чи можна назвати цей ансамбль камерним? Уяви, яка музика звучить. Вона інструментальна чи вокально-інструментальна?



Р. Турньєр.
Концерт

У творчості представників бароко композиторів і скрипалів-віртуозів *Арканджело Кореллі*, *Джузепе Тартіні*, *Антоніо Вівальді* досягли досконалості жанри сонати, концерту. Вони потребували від виконавців технічної майстерності. Італійські композитори стали засновниками програмності в цих жанрах.

? Пригадай назву і зміст програмного циклу концертів А. Вівальді. Яка роль віршованих епіграфів у цьому творі?

У спадщині *Антоніо Вівальді* налічують 450 сольних концертів, зокрема понад двісті для скрипки та багатьох інших інструментів: віолончелі, флейти, гобоя, мандоліни, валторни, органа та різних мішаних складів. З-поміж них є програмні твори: пейзажні замальовки («Буря на морі»), втілення душевного стану людини («Тривожність») тощо. Два концерти «Ніч» стали першими симфонічними ноктюрнами у світовій музиці, у яких оркестровими засобами втілено різні стани природи — спокій і тривогу (відповідно в мажорі й мінорі).



1



2

1 — Ф. М. де ля Каве. Портрет А. Вівальді; 2 — квартет «Астурія»

e-  А. Вівальді. «Зима» із циклу «Чотири скрипкові концерти “Пори року”» (в інтерпретації електронного струнного квартету «Астурія» та *Techno mix by LANNE & BLAZE U*).

Зазвичай концерти А. Вівальді написані у формі тричастинного циклу, де перша і третя частини — швидкі, а друга — повільна. Головна тема-рефрен, що виконується оркестром (туті), чергується із сольними епізодами в улюбленій композитором формі рондо.

Розквіту скрипкової музики та виконавства сприяли знамениті італійські скрипкові майстри *Андреа Амати*, *Джузеппе Гварнері* (прізвисько дель Джезу), *Антоніо Страдіварі* та їхні династії.



Елтон Тобі. Портрет Антоніо Страдіварі



Майстерня у Кремоні

Майстри виготовляли струнно-смичкові інструменти (переважно скрипки, альти й віолончелі) з красивим звучанням, яке було наближене до виразності й теплоти людського голосу. Також Страдіварі виготовляв гітари, арфи, цитри. Секрети технології неперевершених за досконалістю інструментів ще й досі не розгадані. Хоча час від часу висувають різні версії: особлива деревина, її форма, обробка, лакування, якість струн тощо.

Віртуальна екскурсія

У Північній Італії в рідному місті Страдіварі Кремоні, де він створював свої шедеври, відкрито музей скрипки. У залі музею можна почути, як музиканти різних країн грають на італійських інструментах Страдіварі, Амати, Гварнері.

Витвори поколінь видатних італійських майстрів на сучасних антикварних аукціонах є одними з найдорожчих і купуються за мільйони доларів. Тим самим вони приваблюють злодіїв, стають об'єктами контрабанди та фальсифікації.

e-? Здійсни віртуальну екскурсію до музею скрипки Страдіварі в Кремоні.

Секрети творчих професій

Майстер музичних інструментів — це спеціаліст, який проєктує, виготовляє, ремонтує, реставрує, налаштовує інструменти, бере участь в їх художньому оформленні. Ця творча професія потребує знань у галузі мистецтва, музики, техніки, матеріалознавства, акустики, електроніки. Зазвичай майстри спеціалізуються в царині певної групи або кількох груп інструментів: струнно-смичкових, струнно-щипкових, дерев'яних духових, мідних духових, ударних, клавішних. Застосовують різні технології: від ремісничих прийомів обробки до найсучасніших способів виробництва (наприклад, ручне різьблення по дереву і лазерне різання або 3D друк). Креативна особистість може проявити фантазію і створювати унікальні інструменти.

? Пригадай, які твори Йоганна Себастьяна Баха ти слухав / слухала в попередні роки. У яких жанрах і для яких інструментів їх написано? Який найбільше сподобався?



Е. Хауссман.
Портрет Баха

Світовою вершиною музики й кульмінацією музичного бароко є творчість *Йоганна Себастьяна Баха* (1685–1750). Спадщина композитора, органіста, капельмейстера, педагога охоплює понад тисячу творів у найрізноманітніших жанрах світської і духовної музики, вокально-хорову й інструментальну сфери. Німецький геній створив цикл «Добре темперований клавір» — 48 прелюдій і фуг, які написано у 12 мажорних і 12 мінорних тональностях. Вони стали справжнім відкриттям у музичній культурі тієї епохи. Бах відомий як великий майстер барочної поліфонії (мес, хоралів тощо). Улюбленим інструментом Баха був орган. У майстерності гри й головне — імпровізації на ньому — він був справжнім віртуозом.



Т. Е. Розенталь. Бах у колі родини

Мистецька грамота

Орган — дивовижний інструмент гігантських розмірів і складної конструкції, який називають королем музичних інструментів. Унікальний і найпотужніший за звучанням, він здатний викликати сильні емоції у слухачів і слухачок. Тисячі духових труб, виготовлених із деревини або металу, мають різну довжину і товщину, що дає змогу імітувати широкий діапазон тембрів, досягати експресії, різних звукових ефектів. На пульті органіста, окрім клавіатур, є перемикачі регістрів для зміни звукової палітри.

Мистецтво гри на органі потребує від виконавця або виконавиці складних технічних умінь, зокрема координації під час гри на одній або кількох клавіатурах для рук (мануалах), і одній для ніг (педалях для базових звучань). У давнину органісти повинні були мати ще й велику силу, якої потребували тодішні недосконалі механізми, тому на клавішах грали й кулаками.



Бароковий орган у монастирі
Св. Хреста (Португалія)



Педальна клавіатура

У наш час виникли концертні електронні органи, але цей інструмент традиційно сприймається як переважно церковний. Органи впродовж віків встановлювали у багатьох християнських соборах (католицьких, протестантських, але не візантійських). Урочисте й могутнє звучання величного органа в просторі храму гармоніювало з архітектурою і внутрішнім пишним оздобленням релігійних споруд.

В добу бароко мистецтво створювати органи набуло небувало розмаху в Німеччині, де виникли школи й династії майстрів. Кращі музиканти служили церковними органістами, створювали поліфонічну музику, найдосконалішим жанром якої стала fuga. Зазвичай виконанню складної fugи передуює прелюдія або токато чи фантазія імпровізаційного складу.

Музика Й. С. Баха — це величний гімн Всесвіту, вільний політ у надземному просторі, що належить вічності. З-поміж багатьох шедеврів композитора є творіння, які не лише вчать нас відчувати неповторну красу і безмежність світу, а й здатні зцілювати людські душі.

 *Й. С. Бах. Арія з оркестрової сюїти №3 ре мажор (різні інтерпретації: для органа, віолончелі з оркестром, труби з органом).*

 *У попередніх класах на уроках мистецтва ти вже знайомився / знайомилася з творчістю Г.Ф. Генделя. Пригадай, яка традиція виникла під час виконання хору «Алілуя» з ораторії Генделя. Який твір пов'язаний із феєрверками на воді?*

Сучасник Баха — німецький композитор і органіст *Георг Фрідріх Гендель* (1685–1759) увійшов в історію музики не лише як блискучий майстер монументальних ораторій на біблійні сюжети. Також він є автором понад 40 опер і багатьох інструментальних творів різних жанрів.



Б. Деннер. Портрет
Георга Фрідріха Генделя

Він тривалий час жив і творив у Лондоні, де писав музику для королівського двору.

Музика Генделя, сповнена енергії та світла, яскраво репрезентує атмосферу мистецтва Бароко. Якщо Бах умів виразити скорботу, глибокий смуток, адже його як творця, насамперед вабили складні душевні переживання, то Генделя цікавили переважно тріумфальні події, герої-переможці, він тяжів до вираження урочистих настроїв і почуттів. На тлі оптимізму музики митця в ній часто

звучать образи, сповнені експресії і драматизму. Тож не дивно, що вона живе у нашому сьогодні!

Гімн *Zadok the Priest* («Садок-Священник»), написаний Генделем для коронації Георга II (1727), майже три століття звучить на коронації кожного британського монарха.

Священник Садок і пророк Натан помазали Соломона на царя.

І зрадів увесь народ і сказав: Боже, бережи царя!

Хай живе Король! Боже, бережи короля!

Нехай король живе вічно. Амінь. Алілуя.

Сучасний композитор *Тоні Бріттен* аранжував твір і використав як основу для гімну Ліги чемпіонів УЄФА. Окрім запозичення однієї генделівської фрази автор передав важливіше — бароковий стиль, манеру виконання. Цікаво, що в тексті вокального твору поєднуються елементи трьох офіційних мов УЄФА: англійської, французької та німецької, що символізує єдність. Звучання гімну заворожує футболістів і вболівальників/вболівальниць своїм магнетизмом на стадіонах і під час супроводу теле-трансляцій турніру. Так до прихильників музики бароко нині приєднуються мільйони футбольних фанатів у всьому світі.



2



1



3

Гімн Ліги чемпіонів УЄФА виконують: 1 — хор;
2 — Андреа Бочеллі, оперний тенор; 3 — Девід Гаррет, скрипаль-віртуоз

Музика Генделя, зокрема його сарабанда із сюїти № 11 ре мі-нор, зазнала нового переосмислення завдяки культовому режисеру Стенлі Кубрику. Він використав її у своєму фільмі «*Баррі Ліндон*» (1975), заснованому на однойменному романі Вільяма Мейкпіса Теккерея.

Стрічка здобула чотири «Оскари» (зокрема, за кращу музику до фільму). Прагнучи максимальної автентичності, режисер не тільки з музейною ретельністю вивчав історичні костюми й інтер'єри, щоб передати атмосферу епохи середини XVIII ст., а й прослухав усі платівки з музикою бароко. Саундтрек із темою сарабанди супроводжує головного героя від юності до зрілості, поєднує події його бурхливого життя як лейтмотив. За задумом творців фільму така музична драматургія втілює ідею долі, якій людина підкорюється.



Г. Ф. Гендель. Коронаційний гімн *Zadok the Priest*.

Г. Ф. Гендель / Т. Бріттен. Гімн Ліги чемпіонів УЄФА.

Г. Ф. Гендель. Сарабанда із сюїти № 11 ре мінор (саундтрек до к/ф «*Баррі Ліндон*»).

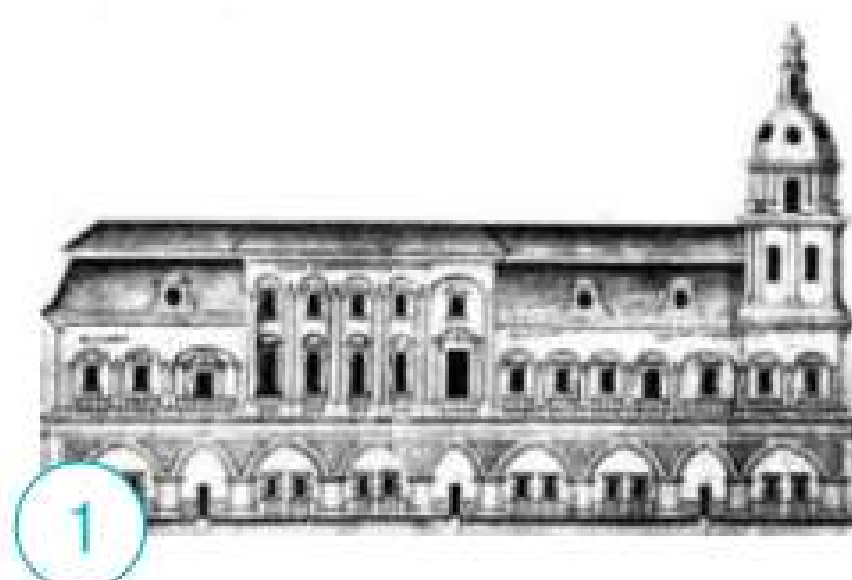
Українське бароко: музика, театр. Упродовж багатьох століть в Україні склалася висока культура церковного співу а капела. У музичному мистецтві доби бароко на зміну одноголосному знаменному розспіву приходить *партесний спів*, а згодом виникає *партесний концерт*. Він став провідним жанром в українській професійній музиці того часу.

До барокових рис української музики належать: розвинуте хорове багатоголосся (вісім і більше голосів), патетична риторика, театральність манери виконання, які позначилися на прийомах музичної композиції. Партесним концертам притаманне зіставлення динамічних планів, чергування сольних і ансамблевих епізодів, емоційні контрасти. Найвідоміший автор партесних концертів доби бароко *Микола Дилецький* створив першу «*Мусикійську граматику*» (1675).

У побуті українців поступово поширювалося інструментальне музикування, у маєтках магнатів організовували хорові капели, оркестри. Провідним осередком культури, зокрема й музичної, була Києво-Могилянська академія (заснована 1632 р.) та колегіями, де існували хори, оркестри, театри.

У Глухівській музичній школі (1738) хлопчиків із різних регіонів України навчали хорового співу, нотної грамоти, гри на музичних інструментах — скрипці, гусях, бандурі.

Становлення і розвиток українського шкільного театру припадає на XVII–XVIII ст. Обґрунтував принципи шкільної драми *Феофан Прокопович* — реформатор барокового театру, автор підручника «Піїтика». Викладачі поетики писали тексти декламацій і діалогів. Учні не тільки розігравали готові п'єси, а й брали участь у їх створенні; під час канікул вони влаштовували вистави просто неба. Шкільний репертуар містив переважно різдвяні та великодні драми, а також п'єси морального та історичного змісту. Барокові риси шкільної драми проявилися в контрастному зіставленні драматичного й комічного. Між актами серйозної шкільної драми виконували гумористичні інтермедії, епізоди з народного побуту, написані доступною народною мовою. Вистави супроводжувалися музикою.



Києво-Могилянської академії на старовинному малюнку (1) та сучасній марці (2)



Чернігівський колегіум



Олімп. Малюнок студентів Чернігівського колегіуму

? Які музичні інструменти зобразили студенти колегіуму, малюючи Олімп? Чи є з-поміж них українські?



Сокиринський вертеп
(кінець XVIII ст.)



Козак Мамай

З різдвяною шкільною драмою, що має давнє коріння в українській обрядовості, тісно пов'язаний національний ляльковий театр вертеп, де звучала народна музика.

Козацька доба — час розвитку пісенних і танцювальних жанрів народної музики. Одним із самобутніх явищ музичного життя українського народу того часу було ансамблеве виконавство *троїстих музик*.

Характерною постаттю не тільки музичної, а й усієї культури України тієї епохи став козак-бандурист, який утілював патріотичні ідеали волелюбного й героїчного козацтва. З тих часів кобза-бандура в руках козака Мамая, зображена на численних народних картинах, стала національним музичним символом українців.

Словник

Вертеп (від печера) — народний ляльковий театр, назва якого походить від печери поблизу Віфлеєма, де народився Ісус Христос.

Інтермедія (від лат. проміжний, середній) — невелика п'єса комедійного характеру, яку виконують між актами спектаклю.

Ламенто (іт. *lamento* — жалоба, плач) — музичний твір жалібного характеру.

Партесний концерт — вокально-хоровий жанр доби бароко, поширений в українській культурі.

Фуга (з лат. біг) — жанр поліфонічної музики, у якому основою розвитку теми, яка звучить послідовно в різних голосах, є імітація.

- ❗ 1 Назви музичні жанри, які набули поширення в добу бароко.
- 2 Які музичні інструменти панували в музичній культурі того часу?
- 3 Схарактеризуй основні досягнення української музики і театру XVII – середини XVIII ст.
- 4 Проведіть мінідискусію на тему: «Чому музика Вівальді, Баха, Генделя «не старіє» упродовж століть?». Висловіть власні судження та аргументуйте їх. Наведіть приклади модернізації старовинної музики в сучасній культурі.

🔍 Мистецький проєкт «Душа Майстра в струнах бандури дзвенить». Об'єднайтеся в невеликі групи й дослідіть мистецтво виготовлення бандур в Україні й українській діаспорі. Ознайомтеся з конструкцією інструмента, з особливостями професії майстра з виготовлення бандур. Створіть портрет митця-бандуриста або портретну галерею народних майстрів, відомих у вашому регіоні.



З виставки у Чернігівському історичному музеї до 100-річчя О. М. Шльончика – майстра музичних інструментів

⚙️ За бажанням у вільний час підготуйте і розіграйте гумористичну інтермедію на тему сучасного шкільного життя в стилі староукраїнської «шкільної драми». Спробуйте себе в ролі акторів-коміків.



21–22. Галантний стиль рококо

? Поміркуй, про кого говорять «галантний» чи «галантна». Чи можна таким епітетом характеризувати мистецтво?

Після монументальності й пишності бароко наступив період вишуканості галантного стилю *рококо*, що виник у Франції близько 1700 року і набув найвищого розвитку в епоху Людовіка XV. Поступово оригінальним винаходом захопились аристократи інших європейських країн, переважно Німеччини та Австрії. Рококо ніби випадає з основної лінії еволюції великих європейських стилів. Інколи його характеризують як фінальну фазу бароко, що втратило помпезність і масштабність на користь елегантності й камерності. Також риси рококо переплітаються з ознаками наступного етапу — класицизму.

Як і бароко, новий стиль використовувався в архітектурі, скульптурі й живописі, але своїх неповторних якостей набув у декоративному мистецтві й дизайні інтер'єрів.

Часто його характеризують як фінальну фазу бароко, але рококо відрізняється від свого попередника

камерністю, асиметрією, легкістю, елегантністю та рясним використанням вигнутих природних форм в орнаменті.

Французький живопис у стилі рококо пройшов своєрідний еволюційний шлях: від ніжної меланхолії *Антуана Ватто* до чуттєвості *Франсуа Буше* і далі — до грайливих жанрових сцен *Жана-Оноре Фрагонара*.

Стиль рококо відзначався легким і грайливим підходом до тем, включно з міфологічними сценами та жанровими зображеннями сімейного життя. Художники зосереджувалися на створенні приємної, безтурботної атмосфери, що відображала ідеалізовані моменти щастя і насолоди життям.

Гасло рококо «мистецтво як насолода» спрямувало його мету — розважати й викликати приємні емоції. Подібно до того, як бароко стало поворотом від врівноваженості Ренесансу в бік декоративності й чуттєвості, рококо відійшло від напруженості стилю-попередника у бік чарівно усміхненої легковажності.

Митці нового часу навмисне порушували симетрію, улюбленою декоративною деталлю стала стилізована мушля (*rocaille*). Саме вона зумовила назву стилю і визначила його характерний візерунок із звивистою примхливою лінією.

Архітектура, інтер'єри. Стиль рококо використовували в архітектурі, скульптурі й живописі, але найвиразніше він виявив свою неповторність у декоративному мистецтві й дизайні інтер'єрів. Фасади світських і релігійних споруд (палаців, церков, костелів) щедро прикрашали ліпниною з рослинною орнаментикою, квітковими гірляндами, фігурками амурів.



Палац Амалієнбург, м. Мюнхен (Німеччина)

В інтер'єрах переважали криві лінії, заокругленість кутів, асиметрія. Для візуального розширення простору застосовували великі дзеркала. Приміщення прикрашали розкішними меблями, вишуканими гобеленами й аксесуарами: статуетками, вазами, оздобленими сріблом чи золотом, інколи з інкрустацією коштовними кристалами. Усі предмети інтер'єру мали створювати гармонію за формою, кольором, декором.



Велика (золота)
галерея палацу
Шарлоттенбург,
м. Берлін
(Німеччина)

? Які елементи рококо використано на фасаді та в інтер'єрі палаців?

Сьогодні в залах колишньої резиденції першої королеви Пруссії Софі Шарлотти (звідси й назва палацу) відбуваються концерти. Музиканти та музикантки, вдягнені у вишукані старовинні костюми, грають класичну музику.



Концерт
у палаці
Шарлоттенбург

Першим знаменитим зі збережених до сьогодні інтер'єрів рококо є Салон принцеси, або «Овальний зал», готелю Субіз у Парижі (архітектор Ж. Бофран). Високі дзеркала у простінках між вікнами завдяки відображенню одне в одному створюють ефект ілюзорного розширення простору, легкості, що звучить в унісон із дивовижним ажурним плафоном стелі.



Овальний зал готелю Субіз, м. Париж (Франція), деталь декору

? *Поміркуй, який ефект виникає в разі розташування великих дзеркал між вікнами зали. Як це впливає на її освітлення?*

Безтурботне життя світських салонів, насамперед великосвітських дам, визначало загальний легковажний тон і в мистецтві. Кімнату часто прикрашав камін, покритий мармуровою плиткою і заставлений дрібничками: канделябрами, годинниками, порцеляновими статуетками й вазочками. Над ним зазвичай висіло дзеркало в розкішній рамі. Для конструкції меблів рококо характерна повна відмова від симетрії і прямих ліній. В оздобленні меблів переважали складні різьблені візерунки, бронзові накладки, позолочені ліпні прикраси: чудернацькі завитки, дивовижні мушлі, маски у вигляді людського обличчя чи голови звіра. Меблі стають витончено-декоративними за формою і декором: консоль на високих ніжках; секретер із безліччю шухляд і потайних відділень; туалетний столик із дзеркалом; комфортні крісла, дивани, шезлонги й канапе, обшиті коштовними тканинами зі складними візерунками. Вишуканий вигляд кімнат доповнювали гобелени та ювелірні вироби.



? Назви ознаки рококо у декорі. Зверни увагу на меблі й камін з аксесуарами.

Інтер'єр готелю Субіз,
м. Париж (Франція)

Важливі елементи ансамблю рококо: скульптура, декоративні рельєфи у формі мушлі (rocaille), фігурки амурів. На стінах — панно здебільшого овальної, круглої або химерно-зігнутої форми. Особливою грацією відрізняються скульптури й рельєфні прикраси інтер'єрів відомого майстра рококо *Жана-Батіста Лемуана*.



1



2



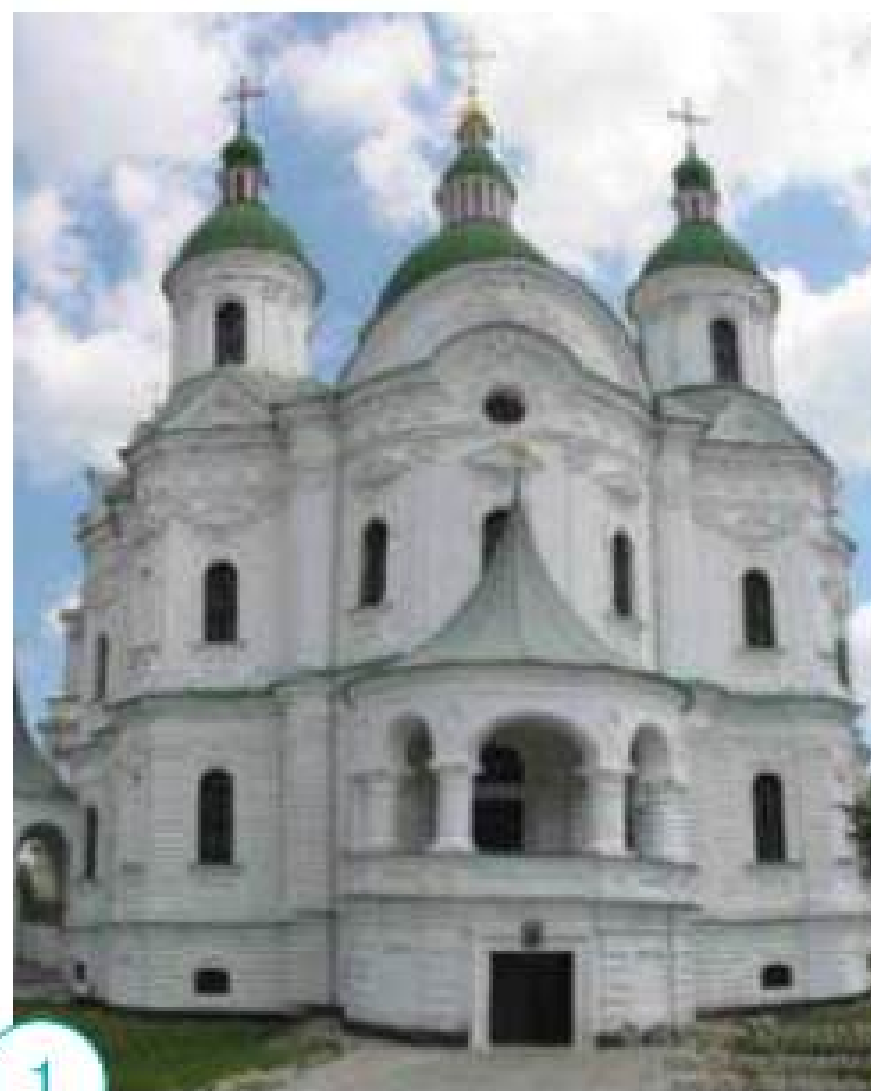
3

1 — Ж.-Б. Лемуан. Портрет невідомої; 2 — Е. М. Фальконе. Амур;
3 — декоративна скульптура готелю Субіз (Франція)

Із західної Європи стиль рококо дійшов і до України. Його вплив відчувається в елементах оздоблення відомих церковних і світських споруд XVII–XVIII ст.: Андріївської церкви й Маріїнського палацу в Києві. Риси рококо і класицизму поєднуються

в декорі Козелецького собору Різдва Богородиці, що характерно для перехідних етапів стильової еволюції.

Собор Святого Юра у Львові (архітектори *Б. Меретин* і *М. Урбанек*) входить до монументального архітектурного ансамблю в стилі бароко-рококо з виразними національними рисами (1744–1762). Це культова споруда, прикрашена сходами з колонами, що увінчана куполом і кінною статуєю Юрія Змієборця (скульптор *І. Г. Пінзель*). Реконструкція інтер'єрів храму відбувалася згідно з канонами стилю рококо. Риси цього стилю притаманні класицистичним портикам Митрополичої палати, ажурній огорожі з двома брамами. Разом з історичним центром Львова комплекс собору в 1998 році був внесений до Списку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.



1



2



1 – собор Різдва Богородиці,
м. Козелець (Україна);

2 – собор Св. Юра: купол, кінна статуя,
головний вівтар, м. Львів (Україна)

? Опиши свої враження від собору Св. Юра, зокрема від його інтер'єру.

Живопис, декоративно-прикладне мистецтво. Митців рококо приваблювали такі теми й сюжети: свята і розваги, театр, міфологічні персонажі, закохані пари на тлі розкішної природи. Живописці занурювались у світ фантазій, пасторальних настроїв, екзотичних образів, що впліталися в рясні флористичні орнаменти.



Жан Антуан Ватто



Франсуа Буше

У пейзажному жанрі домінували штучні краєвиди, призначені для побачень, танців, легковажного дозвілля. На портретах персонажів зображали підкреслено усміхненими й люб'язними (це була своєрідна маска, за якою приховували недоліки й проблеми). Більшості картин рококо притаманна своєрідна кольорова палітра, в якій зазвичай переважали світлі й ніжні пастельні відтінки (рожеві, бузкові, блакитні, золотаві).

Головним мотивом творчості засновника рококо у живописі *Жана Антуана Ватто* (1684–1721) стає світ людських почуттів і мрій, бажання перетворити життя на театралізоване свято. До його послідовників у Франції належали *Франсуа Буше* та *Жан-Оноре Фрагонар*.

У стилі рококо писав італійський художник *Джованні Баттіста Тьєполо* (1696–1770), який створював плафони церков і палаців, сповнені повітря і руху, фрески й картини на біблійні та міфологічні теми. Стиль живописця вирізняється вільною побудовою динамічних експресивних композицій, світлим і прозорим колоритом із витонченими нюансами.



1



2

1 – А. Ватто. Актори італійської трупи; 2 – Ф. Буше. Алегорія живопису



1

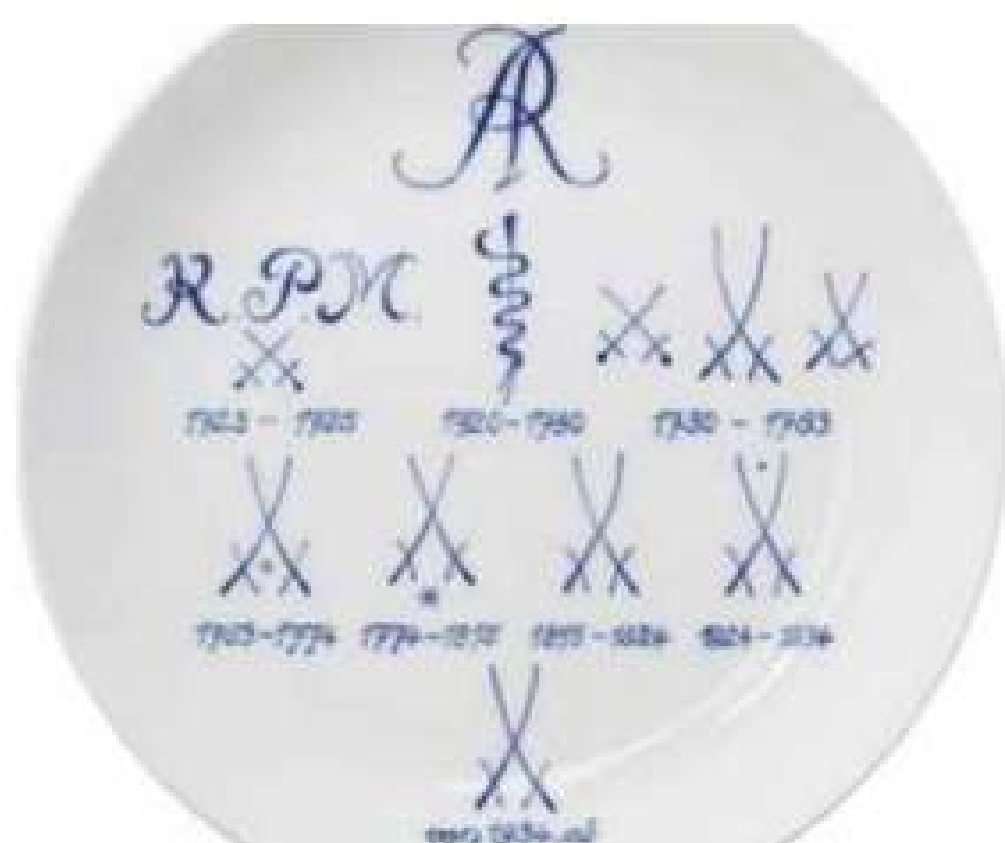


2

1 – Ж.-О. Фрагонар. Гра в піжмурки; 2 – Дж. Б. Тьєполо. Плафон



Ф. Буше. Галантний пастух



? Схарактеризуй теми й образи живописних композицій. Чи є на картинах зображення амура — типового елемента рококо? Опиши способи декоративного оформлення картини в барокову раму.

? Розшифруй цей запис. Що, на твою думку, можуть символізувати два схрещені сині мечі? Про що інформує хронологія? Здогадайся і досліді самостійно.

На весь світ уславилися розкішні сервізи й пасторальні статуетки майсенської порцеляни. Два схрещені сині мечі — це товарний знак Meissen.

Перші порцелянові вироби з'явилися в Європі завдяки Марко Поло. Рідкісні зразки східного посуду були завезені в Італію і стали предметами розкоші. Королівські двори захопилися популярними подарунками. Герцог Франческо Медічі відкрив на своїй віллі першу в Європі фабрику з виробництва художньої порцеляни (1575), проте невелике виробництво не набуло промислового масштабу (збереглося лише кілька десятків артефактів). З Італії порцеляна потрапляє до Німеччини, де одразу до неї виявили неабиякий інтерес провідні виробники керамічних виробів.

У Саксонії поблизу Майсена — міста, що стало провідним у гончарній справі, було створено першу в Європі порцелянову мануфактуру (1710). Понад триста років майсенська порцеляна вражає світ виробами високої якості, зокрема ручної роботи, унікальних форм, композицій, розписів. Технології виробництва, рецепти фарб місцевих майстрів тримали у секреті.



Будинок
Майсенської
мануфактури
(Німеччина)

Улюблені теми композицій статуеток: сцени із життя пастухів на тлі чудової природи; театральні комедійні персонажі; фігурки птахів і тварин. Загалом для виробів характерні вишуканість, пишність декору, увага до дрібних елементів, асиметричність, пастельні відтінки. Серед вишуканих декоративних тарілок, уквітчаних вазочок, тендітних фігурок тварин, ніжних пасторальних сцен із пастушками й кавалерами можна побачити цілі музичні ансамблі з флейтами, скрипками тощо.

Сьогодні «біле золото» майсенської порцеляни цінується настільки, що організовують індивідуальні антикварні тури з відвідуванням майстерень і бутиків. Порцеляновий рай для колекціонерів може відвідати кожен (але... майже за тисячу євро).

Віртуальна екскурсія

Шанувальникам декоративного мистецтва й особливо тим, хто мріє набути професійних знань і навичок у цій галузі, радимо поцікавитися експонатами Музею кераміки в Берліні (Німеччина), де представлено понад 8000 предметів, включно з посудом, скульптурами малих форм та іншими зразками керамічного мистецтва.



Майсенська порцеляна (Німеччина)

e-? Переглянь в **e**-додатку навчальне відео про становлення порцелянових мануфактур країн Європи й Азії.

Музика. А тепер перенесімося подумки до великої зали палацу французького короля Людовіка XV. У розкішному інтер'єрі з-поміж численних дзеркал, у яких виблискують каскади люстр, дами у пишних сукнях і кавалери в напудрених перуках танцюють повільний бальний танець.

Яка ж музика звучить на балі? Грає невеликий струнний ансамбль зі скрипок і віол. Супровід до цих граціозних танцювальних мелодій виконує музикант, який сидить за інструментом, що за формою віддалено нагадує сучасний рояль. У нього така сама клавіатура, дерев'яний ящик із відкритою кришкою, у якому натягнуті



Франсуа Куперен



А. Рукерс. Клавесин



Жан-Філіп Рамо

струни. Інструмент, прикрашений малюнками, різьбленням, інкрустацією, мав тонкі ніжки вишуканої форми. І це — *клавесин*.

Багато композиторів писали музику для цього інструмента. У мелодіях, що оздоблювалися *мелізмами*, відчувалися інтонації «зітхання» у дусі епохи рококо. Галантному стилю відповідав і вишуканий дзвінкий тембр клавесина.

Недосконалий механізм клавесина не давав змоги поступово посилювати або зменшувати звучання. Щоб грати з різноманітною динамікою, тогочасні майстри створили навіть дві клавіатури: форте і піано, на яких грали по черзі. Інколи додавали третю клавіатуру (регістр), що імітувала тембри лютні, фагота тощо.

З музикою для клавесина пов'язаний творчий доробок *Франсуа Куперена* (1668–1733) — придворного органіста, клавесиніста і вчителя музики. Його клавесинним мініатюрам притаманні граціозні ритми, галантні мелодії, щедро прикрашені орнаментикою, подібно до ювелірних живописних орнаментів рококо. З-поміж програмних заголовків п'єс зустрічаємо пасторальні («Збиральниці винограду»), портретні («Дівчина-підліток»), звуконаслідувальні («Будильник»).

Придворним музикантом був й інший французький композитор-клавесиніст *Жан-Філіп Рамо* (1683–1764). Він написав низку опер-балетів для

тогочасного театру, що зумовило театральність його програмних клавесинних п'єс для сольного та ансамблевого виконання. Більшість із них композитор об'єднував у сюїти.

Надзвичайного поширення в домашньому музикуванні освічених англійців і англійок набув різновид клавесину *вірджинал*. На ньому можна було пограти навіть у перукарнях, чекаючи черги. Англійські вірджиналісти створили власну композиторську школу, до якої належали Вільям Берд, Генрі Перселл та інші. В Італії клавесин називали *чембало*.

Мистецька грамота

*Ти вже знаєш, що жанр сюїти передбачає об'єднання самостійних частин у цикл. Класична танцювальна сюїта складалася з таких контрастних за характером танців, як: **алеманда** — німецький танець «для виходу», неквапливий, плавний; **куранта** — плавний, але жвавіший танець італо-французького походження; **сарабанда** — іспанський повільний танець; **жига** — швидкий танець англійського походження.*

Окрім основних, в сюїту включалися інші танці, найчастіше — французькі: галантний менует, який складався з поклонів і реверансів, і активний, жвавий гавот.



Дж. Б. Тьєполо. Менует

e  Ф. Куперен. Будильник. Ж. Ф. Рамо. Тамбурин. Ригодон. В. Берд. Волинка. Флейта і барабан. Ж. Б. Люлі. Гавот.

e  Музика і вірші Т. Піскарьової. Пісня «Світ врятує любов».

e  **Варіант 1.** Переглянь майстер-клас в **e**-додатку. Зліпи вазочку у стилістиці майсенської порцеляни (пластилін, акрил). У декорі застосуй образ пташки у переплетінні рослинних мотивів або гірлянди ліпних орнаментів із стилізованих листочків і квітів та фрагменту та пасторальним малюнком (сільська галявина). За бажанням вибери складнішу форму вазочки у вигляді лебедя.

 **Варіант 2.** Виготов овальну рамку для фотографій, придумай для неї декор у стилі рококо (паперопластика). Виріж однакові елементи оформлення з паперу, складеного у кілька разів.



Словник

Мелізми (з грец. *melisma* — пісня, мелодія) — прикраси мелодії, музична орнаментика.

Плафón (від фр. *plafond* — стеля) — стеля, прикрашена розписом, мозаїкою чи ліпниною. Був поширений у XVII–XIX ст. як коштовна оздоба в палацах і церквах.

Рококо (фр. *rococo*; іронічний переклад слова рокайль (*rocaille*) — щєбінь, галька, камінь) — стиль європейського, переважно французького мистецтва, який увійшов у вжиток для означення мистецтва як вигадливого.

- !** 1 Як виявився стиль рококо в архітектурі, зокрема в інтер'єрах релігійних і світських споруд?
- 2 Назви основні риси рококо в образотворчому мистецтві та схарактеризуй його видатних представників.
- 3 Схарактеризуй творчість клавесиністів. Які жанри домінували?
- 4 Як називається зображений елемент декору, від якого походить назва стилю?



- ?** 1 Самостійно досліди «родовід» клавесина, його національні різновиди.

- ⚙** Уяви себе дизайнером / дизайнеркою меблів. Порівняй зразки столиків і комодів у стилі бароко і рококо. Визнач елементи, які ти вибрав би / вибрала б для стилізації рококо у сучасних меблях. Поміркуй, де їх можна застосувати. Пофантазуй, зроби замальовки.



- ?** Рефлексія і самооцінювання.
Вибери й озвуч один із варіантів.



Мені під силу всі завдання!



Я працюю добре!



Я можу працювати краще.



Мені потрібна допомога.



23–24. Класичний стиль в архітектурі та образотворчому мистецтві

? Класичний у перекладі означає «зразковий». Яке мистецтво, на твою думку, можна вважати зразковим? Уяви і склади асоціативний куш із відповідними ознаками.

Класика, класичний, класицизм...
Ці слова тобі знайомі, адже вони вже звучали на уроках мистецтва під час характеристики різних творів. Стиль класицизм сформувався у Франції наприкінці XVII ст., коли майже вся Європа ще була охоплена експресією бароко. За доби Просвітництва під впливом розвитку науки і техніки на зміну релігійному світобаченню прийшло раціональне розуміння світу, що спричинило інтенсивний розвиток світської культури поряд із сакральною. Представники нового стилю, який став універсальним, орієнтувалися на високі ідеали й зразки античності та Відродження. Стильові норми було організовано в систему із чіткими рамками вимог до тем, жанрів, форм, які підпорядковувалися ясності та гармонійності. Класицизм набув розвитку в різних видах мистецтва: літературі, архітектурі, скульптурі, живописі, музиці, театрі.

Архітектура, скульптура. До ознак архітектури класицизму належать симетрія, логічність геометричного планування, урівноваженість і пропорційність об'ємів, чіткий і спокійний ритм, стриманий декор. Використовують елементи, типові для античної архітектури: ордери, колони й *пілястри*, статуї та рельєфи, що надають спорудам урочистості. Парадний вхід розташовують у центрі й оформляють у вигляді *портика*.



Арка миру в м. Мілан (Італія)

У великих містах Європи зводилися тріумфальні арки, що повторювали форми римських споруд. Типовим прикладом естетики класицизму в архітектурі й скульптурі є арка з мармуру, яку спроектував *Луїджі Каньола*. Її прикрашено коринфськими колонами, рельєфами. На вершині монумента розташована бронзова скульптурна композиція, у центрі якої — колісниця богині миру, а по кутах — кінні статуї богині перемоги Вікторії.

? Поясни, як в арці витримано принцип симетрії. Які декоративні елементи, на твою думку, посилюють урочистість споруди?

Одним з яскравих зразків архітектури французького класицизму є собор Будинку інвалідів, зведений за проектом *Жюль Ардуена-Мансара*. Центральна частина фасаду складається з двох ярусів колон (у першому — доричних, у другому — коринфських) і завершується фронтоном. На колонаді — барабан із колонами й великими вікнами, що освітлюють інтер'єр. Купол оздоблений позолоченим орнаментом. Над ним височіє граціозний ліхтар зі шпилем. Висота споруди сягає 107 метрів.



Собор Будинку інвалідів у м. Париж (Франція), купол в інтер'єрі

Славетний музей Лувр — це монументальний палацовий комплекс, частини якого зведено в різні епохи, тому втілюють елементи різних стилів.

Східний фасад, який називають Колонадою Лувра, зводили за проектом *Клода Перро* у строгому класичному стилі зі скромним декором. Центральний портик завершується *фронтоном* із рельєфом на античний сюжет.

? Зверни увагу на класичні риси споруди: симетрію, чіткий ритм вікон, спарених колон.



1 — східний фасад Лувру, м. Париж (Франція); 2 — фронтон з рельєфом;
3 — Ф. де Шампень (імовірно). Портрет Ф. Мансара і К. Перро

Секрети творчих професій

Якщо ти мрієш перетворити на чарівний оазис не тільки ділянку біля свого будинку, а й улюблене місто чи село, то професія ландшафтного дизайнера для тебе!

Такі фахівці проєктують та естетично оформлюють прибудинкові й присадибні території, парки, сади, сквери тощо. Вони поєднують в єдиному просторі природні (рослини, водойми) та штучні елементи (паркани, освітлення). Ландшафтний архітектор або дизайнер розробляє малі архітектурні форми: альтанки, фонтани, декоративні стели й вазони, лави, світильники.

З історії шедевра

Версаль — резиденція французьких королів — поєднав класицизм і бароко в грандіозному архітектурно-ландшафтному комплексі. Король Франції Людовік XIV задумав створити справжнє чудо світу. У створенні проєкту брали участь багато митців: зодчих, скульпторів, ландшафтних дизайнерів та архітекторів.

Унікальна пам'ятка епохи великого стилю внесена до Списку об'єктів спадщини ЮНЕСКО.

Прикрасою Великого палацу стала Дзеркальна галерея довжиною 73 метри. З одного боку цієї парадної зали розташовано 17 високих вікон, а з протилежної — величезні дзеркала, у яких відображаються небо, озера, фонтани й скульптури парку.

Версальський парк є взірцем регулярного французького парку в стилі класицизм. Ландшафтна композиція складається з великої кількості терас, алей, клумб, газонів геометрично правильних форм. Оранжерея, басейни й фонтани, численні скульптури на античні сюжети гармонійно доповнюють палацову архітектуру.



Мармуровий палац



Дзеркальна галерея



Версальський парк. Ландшафтний дизайнер — А. Ленотр

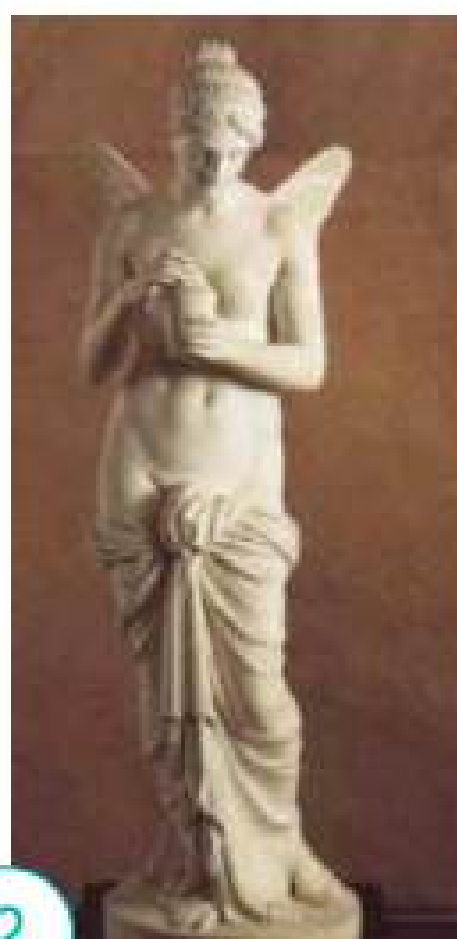


Г. Й. Вільгельм.
Б. Торвальдсен
у своїй майстерні

Принципи класицизму охоплювали не тільки царину декоративної скульптури, а й станкове мистецтво. Італійський майстер *Антоніо Канова* поряд із данським скульптором *Бертелем Торвальдсеном* стали найвідомішими представниками салонно-академічного напрямку в мистецтві скульптури періоду класицизму. Створені митцями ідеалізовані образи свідчать про вплив античності. Наприклад, обох скульпторів надихав міф про Амура і Психею, який назвали гімном кохання.



1



2



3

1 — А. Канова. Амур і Психея; 2 — Б. Торвальдсен. Психея;
3 — годинник «Амур і Психея»

? Порівняй пластичні образи Психеї. Що між ними спільного? Які почуття вони викликають?

? У вільний час поцікався живописними інтерпретаціями міфу про Амура і Психею Вільяма Бугро, Фредеріка Лейтона, Джузеппе Керпі, Антоніса Ван Дейка та інших художників.

e-? Переглянь в е-додатку відео з Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького, у фондах якого зберігається французький годинник із зображенням фігур Амура і Психеї.



Класицизм в архітектурі й скульптурі України. Порівняно із західноєвропейськими країнами в Україні розвиток цього стилю розпочався пізніше і охоплював період від останньої третини XVIII ст. до середини XIX ст. Зростали міста, що потребували облаштування, зводилися вже не тільки палаци й церкви, а й приватні й громадські споруди: лікарні, банки, театри, ринки, заклади освіти.

Спасо-Преображенський собор,
м. Дніпро (Україна)



Єдиний гетьманський палац на території України, що зберігся, — це палац Кирила Розумовського в Батурині (1799–1803). Нині споруду включено в комплекс Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця».



Палац гетьмана К. Розумовського, м. Батурин (Чернігівська обл.)

? Проаналізуй екстер'єр та інтер'єр палацу. Які універсальні риси стилю класицизм втілив у споруді архітектор Чарльз Камерон, шотланець за походженням? Поміркуй, чи є українські мотиви в оздобленні приміщення, відреставрованого групою сучасних художників. Зверни увагу на розпис стін, паркетну підлогу.

В Одесі у стилі класицизм побудовано палац Потоцьких із портиком коринфського ордеру, у Києві — головний корпус університету з колонами іонічного ордеру.



- 1 — Палац Потоцьких (Одеський художній музей) (Україна);
2 — Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ (Україна)

Взірцем класицизму є Кругла площа в Полтаві, що стала символом міста. Це єдиний у світі цілісний і композиційно завершений ансамбль круглої площі в цьому стилі.



Кругла площа, м. Полтава (Україна)

? Схарактеризуй ознаки класицизму на поданих у підручнику зразках українського мистецтва.

На теренах України було споруджено чимало палацово-паркових ансамблів. У панських садибах часто поєднувалися ознаки різних стилів (бароко, рококо) з домінуванням рис класицизму. У класику ландшафтного дизайну нерідко впліталися романтичні декоративні елементи: гроти, альтанки, штучні водоспади.



Музей-садиба
«Самчики» на
Хмельниччині
(Україна),
панорама
блакитної
кімнати

В епоху класицизму на площах міст України з'явилися пам'ятники, монументи, статуї. Як і зарубіжні митці, українські скульптори зверталися до античної тематики.

Понад двісті років прикрашають площу Ринок у Львові чотири алегоричні постаті античних богів, створені майстром австрійського походження *Гартманом Вітвером*. Бог води Нептун (1) і його дружина богиня морів Амфітрита (4) зображені з дельфінами; богиня полювання і дикої природи Діана (3) — із двома собаками, Адоніс (2) — із собакою і вбитим ним вепром. На свята львів'яни вдягають богів у вишиванки.



Статуї на площі Ринок, м. Львів (Україна):
1 — Нептун; 2 — Адоніс; 3 — Діана; 4 — Амфітрита

Першим пам'ятником в Одесі став скульптурний портрет Дюка де Рішельє (1), виконаний із бронзи *Іваном Мартосом*. Дюк зображений на повний зріст в античному одязі із сувоєм у руці. На трьох гранях п'єдесталу розміщено прямокутні бронзові барельєфи, що символізують напрями його діяльності: «Землеробство» (2), «Правосуддя» (3), «Торгівля» (4).



1



2



3



4

І. Мартос. 1 — Пам'ятник Дюку де Рішельє в Одесі (Україна); 2–4 — барельєфи

? Поміркуй, чому Дюка зображено як шляхетного римського сенатора. Прокоментуй алегорію фігур на барельєфах.

Живопис класицизму. В епоху, що розглядається, художники широко використовували теми, сюжети й образи античності й Ренесансу. Поряд з іншими жанрами набули особливого розквіту історична сюжетна картина і парадний портрет.



Н. Пуссен. Автопортрет

«Французьким Рафаелем» назвали нащадки засновника класицизму в живописі *Нікола Пуссена*, автора понад 200 картин переважно на історичні, міфологічні та релігійні теми. Митець захоплювався природою, її величчю, тому краєвиди на його полотнах завжди суголосні думкам і настроям персонажів, які є носіями певного сюжету або ідеї.

Розгадка прихованих смислів таких творів потребує розуміння алегорій. Наприклад, в автопортреті Н. Пуссен «зашифрував» своє професійне захоплення: він намалював жінку з «третім оком» (символ живопису) та руки, що її обіймають.

? Навчитися розуміти зміст творів Н. Пуссена (наприклад, «Пейзаж із Поліфемом» чи «Танок під музику бога Хроноса») тобі допоможе штучний інтелект.



К. Лоррен.
Асканій стріляє в оленя Сільвії

У картинах К. Лоррена міфологічні сюжети підпорядковано зображенню величної природи. Пейзажам французького митця притаманні майстерно побудована перспектива, завершеність композицій.

? Поясни композицію картини, використаний вид перспективи.

Художник Жак Луї Давид у багатьох картинах на історичну тематику втілював високі героїчні ідеали французів. Від суворого класицизму лідера стилю Ж. Л. Давида досить сильно відрізняється художня манера його сучасниці — французької художниці Елізабет Віже-Лебрєн. Вона створила 662 портрети й близько 200 пейзажів, поєднуючи риси класицизму, рококо і сентименталізму — передвісника романтичного стилю.



Ж. Л. Давид. Присяга Гораціїв



Е. Віже-Лебрєн. Автопортрет

Український живопис. Стиль класицизм виявився в українському малярстві у парадному портреті, також релігійному, міфологічному та історичному жанрах.

Низку полотен на міфологічні теми написав *Антон Лосенко* (1737–1773), уроженець Глухова, нащадок козацької родини.

? Яку гаму почуттів передають головний герой Гектор та його дружина, воїни? Як про їхні переживання «говорять» погляди, пози й жести, персонажів?

А. Лосенко. Прощання Гектора з Андромахою (фрагмент)



До високого європейського рівня піднесли портретний жанр два українці: *Дмитро Левицький* (1757–1825) і *Володимир Боровиковський* (1735–1822). Творчість митців віддзеркалювала культуру епохи класицизму на зламі XVIII–XIX століть.

Висока майстерність художників і глибина пізнання ними людини захоплює прихильників живопису вже понад два століття. Народжені в Україні, вони здобули свої перші фахові навички на українській землі, де сформувалися їхні естетичні уподобання. Батько Д. Левицького був відомим живописцем і гравером Києво-Печерської Лаври, а В. Боровиковський — виходець із родини миргородських іконописців.



1



2

В. Боровиковський.
1 — Портрет
П. Я. Руденка;
2 — Дар'я і Ліза

В. Боровиковський здобув славу майстра парадного і камерного портретів. У його ранніх творах відчутний зв'язок із традиціями українського малярства. Свідченням є портрет полтавського полковника Павла Руденка. Зображений на повний зріст на тлі простого краєвиду з монументом, він привертає увагу суворим поглядом і поважною позою. Художник уникає зайвого пафосу, незмінного на парадних портретах знатних вельмож, акцентує етнічні мотиви одягу.

Камерний портрет дівчат демонструє особливий гармонійний колорит, притаманний художній манері живописця. Яскраво відчутні нотки сентименталізму, посилені форматом тондо, який художники Ренесансу часто вибирали для зображення мадон.

? *Що можна сказати про зображених людей, про їхні настрої, думки? Опиши особливості вбрання персонажів. Зверни увагу на теплі обійми й замріяні погляди дівчат, які передають їхні ніжні стосунки, навіюють відчуття спокою.*

У численних портретах Д. Левицький досягає гармонійної ясності композиції, тональної єдності відтінків кольорів, виразності поглядів, жестів і поз.

Показово, що портрет Д. Дідро, написаний молодим художником, французький філософ визнав вдалим, адже вчений був зображений щиро, без прикрашання зовнішності, чим зазвичай «грішили» інші портретисти. Наразі за простотою проглядає глибокий розум людини, в очах якої світиться інтелект.

? *Добери слова-характеристики до портрету французького філософа. Поміркуй, це камерний чи парадний портрет. Доведи.*

Символічно, що картини саме двох українців — Дмитра Левицького та Володимира Боровиковського містяться в славетному музеї Лувр. Це є переконливим свідченням високої оцінки високої художньої майстерності митців на світовому рівні.



Д. Левицький.
Автопортрет



Д. Левицький.
Письменник
і філософ Д. Дідро



Л. Долинський.
Портрет князя Лева Даниловича

Український художник, іконописець і монументаліст *Лука Долинський* (1745–1824) є представником пізнього бароко, рококо і класицизму. Він народився у Білій Церкві, навчався у Відні, працював переважно у Львові над іконостасами й вівтарями храмів, собору Св. Юра та Успенської церкви в Почаєві. Окрім монументальних полотен і розписів він створив галерею портретів церковних і культурних діячів. Зберігся парадний портрет Лева Даниловича, сина Данила Галицького з короною на голові на тлі Львова.

? Якими засобами художник передає соціальний статус зображеної людини? Які атрибути відіграють суттєву роль? Що саме «підказує», що на картині не просто мужній воїн, а представник знаті?

Таким чином, класицизм на європейських і зокрема українських теренах збагатив мистецтво живопису новими темами й образами, новим «прочитанням» традиційних жанрів.

e **Варіант 1.** Переглянь відео в **e**-додатку. Створи тріумфальну арку перемоги України (графітний олівець, лайнер або тонкий чорний маркер, лінійка, циркуль).

Варіант 2. Уяви себе ландшафтним дизайнером. Намалюй проєкт (схему) класичного парку з висоти пташиного лету (кольорові олівці). Запропонуй кольорову символіку для зображення різних елементів (дерев, квітників, архітектурних споруд малих форм, водойм тощо).

- ❗ 1 Назви ознаки класицизму в архітектурі й скульптурі. Прокоментуй вислів «Архітектура — це музика у просторі», добери на підтвердження зразки з підручника.
- 2 Опиши парк в стилі класицизму очима ландшафтного дизайнера.
- 3 Які теми, образи й жанри притаманні живопису доби класицизму?
- 4 Вибери з-поміж представників класицизму відомого українського портретиста і схарактеризуй його автопортрет.



- 🔍 **Колективна робота.** Створіть галерею портретів митців на тему «Класицизм» у форматі слайд-шоу.
- ⚙️ **Гра «Оживіть картину».** Озвучте уявними діалогами й розіграйте мінісцену за картиною Ж. Л. Давида «Присяга Гораціїв».

25–26. Класицизм: музичне мистецтво

? Які асоціації виникають у тебе щодо терміну «класична музика»? Запиши їх і створи хмару слів на цю тему. Згенеруй онлайн у WordArt.

У музичній культурі Європи наприкінці XVIII — на початку XIX ст. відбулися кардинальні зміни. Це був час Просвітництва з його головною світоглядною ідеєю — вірою в розум людини, час великих учених, філософів, літераторів, митців. Як і в інших видах мистецтва, у музиці на зміну бароко і рококо прийшов стиль *класицизм*, який відображав гармонійну впорядкованість світу. Виникла *віденська класична школа*, до представників якої належать австрійські композитори *Франц Йозеф Гайдн* (1732–1809), *Вольфганг Амадей Моцарт* (1756–1791), а також німецький композитор *Людвіг ван Бетховен* (1770–1827). Усі вони жили й творили у Відні (звідси й походить назва школи). Ці митці стали засновниками класичних канонів у музиці.

У творчості композиторів-класиків досягли справжніх вершин жанри: соната, концерт, симфонія, квартет. Було створено чіткі правила побудови *сонатної форми* й *сонатно-симфонічного циклу* з відповід-



ними прийомами розвитку музики. Отже, не дивно, що твори, які досягають подібної художньої досконалості, стали називати музичною класикою.



Т. Гарді.
Портрет Гайдна



Б. Крафт. Портрет
В. Моцарта



Й. К. Штілер.
Портрет Бетховена

? Пригадай, які твори цих композиторів ти вже слухав/слухала. Для яких інструментів їх було написано? В якому жанрі?

Мистецька грамота

Соната — циклічний твір, у якому три частини об'єднані спільним задумом. У класичній сонаті драматургія циклу будується на контрасті темпу та емоційно-образного змісту.

Розвиток музики у сонатній формі можна порівняти з дією у драматичному творі. Спочатку композитор знайомить з основними дійовими особами — головною і побічною партіями. Це ніби «зав'язка драми» (експозиція). Потім ці контрастні теми розвиваються, музична дія досягає кульмінації (розробка). Після чого настає «розв'язка»: головна і побічна теми повторюються у дещо зміненому вигляді (реприза). Отже, сонатна форма симетрична, подібно до архітектурних форм класицизму.

СОНАТА, КОНЦЕРТ

Ознака	I частина	II частина	III частина
Форма	Сонатна	Тричастинна	Сонатна або рондо
Темп	Жвава	Помірна або повільна	Швидка
Характер музики	Енергійна або весела	Лірична, споглядальна	Життєрадісна, стверджувальна

? Пригадай особливості жанру концерт. Що означає це слово? Наведи приклади програмного концерту.

Класичний інструментальний концерт має аналогічну тричастинну циклічну форму. Але на відміну від сонати в концерті наскрізний розвиток збагачується зіставленням гри соло зі звучанням оркестру (*туті*) або його окремих груп, що розширює палітру музичних засобів.

Композитори-класики писали сонати й концерти для скрипки, флейти, гобою, арфи, але частіше — для фортепіано. Цей музичний інструмент виник на основі вдосконалення конструкції клавесина. Поступово він набув поширення в побутовому музикуванні й у концертному житті. Відповідно закріпилися його різновиди: піаніно і рояль.



Клавесин Й. Гайдна
з музею у Відні
(Австрія)

Й. Гайдн написав чимало сонат, концертів, а також струнних квартетів (83).



Невідомий автор. Й. Гайдн диригує струнним квартетом



В. А. Моцарт, як відомо, був вундеркіндом і з дитинства вражав публіку своєю віртуозною грою (навіть грав із зав'язаними очима). У спадщині композитора велика кількість сонат і концертів для різних інструментів.

Кармонтель. Моцарт із батьком і сестрою

-  Й. Гайдн. Соната № 37 ре мажор для фортепіано.
В. А. Моцарт. Концерт до мажор для флейти та арфи з оркестром.

Мистецька грамота

Масштабний **симфонічний цикл** складається з чотирьох частин. Він здатний відтворити світ у його різноманітності від драми й героїки до світлої лірики й гумору. Музична дія, що розгортається, підпорядкована наскрізній драматургії циклу. Першу і останню частини симфонії пишуть у сонатній формі й у швидкому темпі. Динамічний початок змінюють ліричні роздуми, після цього — жвавий менует або скерцо і урочистий фінал. Якщо провести аналогію між музикою і літературою, то доречним буде порівняти сонату з повістю, а симфонію — з романом.

СИМФОНІЯ

Ознака	I частина	II частина	III частина	IV частина
Форма	Сонатна	Тричастинна	Тричастинна або рондо	Сонатна
Темп	Швидкий	Повільний	Жвавий	Швидкий
Характер музики	Динамічний, енергійний, схвильований	Ліричний, сумний, зосереджений	Танцювальний	Урочистий, святковий

Секрети творчих професій

Ти вже знаєш про арттерапію — метод лікування за допомогою мистецтва. В усьому світі привертає дедалі більшої уваги такий її напрям, як зцілення засобами музики. Музична арттерапія важлива для корекції психоемоційної сфери людини в ситуації підвищеної тривожності, стресу, особливо під час війни.

Яку музику використовують арттерапевти? Звісно, найперше — Моцарта! Вчені вважають, що за цілющими властивостями вона найкраща. Світла мажорна атмосфера творів австрійського генія здатна сповнювати слухачів життєдайною енергією радості й відчуттям щастя. За нервового збудження його щирі повільні мелодії заспокоюють, за депресії — чарівні танцювальні ритми бадьорять. Позитивно впливають на релаксацію також ніжні тембри скрипки, арфи, флейти, фортепіано.

У повоєнний час попит на кваліфікованих арттерапевтів зростатиме. На жаль, спеціальних закладів освіти, де готують таких фахівців, у нашій країні немає. Цією справою опікуються переважно психологи, які набувають потрібної кваліфікації на курсах.

Якщо тебе цікавить ця професія, що поєднала медицину, психологію та мистецтво, врешті-решт можна почати із самоосвіти. Досліди, як на тебе впливають твори віденських класиків.



Віденський оркестр Моцарта виступає в історичних костюмах

«Батьком класичної симфонії», тобто її родоначальником, вважають *Йозефа Гайдна*, автора понад 100 творів цього жанру. Звісно, симфонії писали й до нього, але попередники не досягали класичного рівня. Наразі саме у творчості Й. Гайдна сформувався склад симфонічного оркестру, якого дотримувалися послідовники.

Завдяки його цікавим знахідкам симфонії незалежно від автора отримали програмні назви. Наприклад: «Луна» (другі скрипки повторюють гучні фрази перших із тихішою динамікою), «Курка» (соло гобоя нагадує звуки кудахкання курки), «Годинник» (здається, що струнні відбивають ритм механічного годинника: «тік-так»), «Прощальна» (оркестранти по черзі покидають сцену: це натяк, що їм пора у відпустку), «Симфонія із сюрпризом» та «Симфонія з тремоло литавр» тощо.

 *Й. Гайдн. Симфонія № 94 соль мажор або Симфонія № 104 мі мажор (1 ч.).*

Людвіг ван Бетховен — один із музичних титанів, новаторів, що розширив межі класичної музики у пізній період творчості й ознаменував перехід до романтичної епохи. Митець вважав, що музика повинна добувати вогонь із душі. У своїй багатожанровій творчості — 9 симфоній, 32 фортепіанних сонати (зокрема знамениті шедеври «Патетична», «Місячна», «Апасіоната»), опера «Фіделіо», увертюра «Егмонт» тощо, — композитор оспівував героїчні ідеали людства. Музика композитора передає ідеї мужньої боротьби людини проти несправедливості за прекрасне майбутнє.

Риси класицистичного стилю Бетховена яскраво проявились у симфонії № 5 до мінор. Чотири частини симфонічного циклу об'єднуються темою, про яку композитор сказав: «Так доля стукає у двері». Тема складається з чотирьох тактів і у вступі звучить як епіграф — рішучо в унісон. Далі головна тема змінюється і завдяки широкому діапазону засобів симфонічного розвитку набуває різноманітного емоційного забарвлення: тривоги, устремління, люті, перемоги. Тобто вона стає *лейтмотивом* циклу.



Тема «долі» — лейтмотив симфонії № 5

Друга частина симфонії — це подвійні варіації на теми, інтонаційно споріднені з мотивом «долі». Після драматичного скерцо звучить переможний фінал. Для тріумфального маршу композитор навіть увів тромбони, наближаючи до фанфарного звучання духового оркестру.

Симфонія № 5 Л. ван Бетховена — це втілення життєвого кредо митця: «Від темряви через боротьбу до світла перемоги». Наші сучасники не втрачають шансів зробити її обробки в стилі рок, джаз і навіть у жанрі сальса.

? *Поцікався реміксами класичних мелодій Бетховена та їх перевтіленнями в саундтреки.*

Відомо, що симфонії № 5 та № 6 Людвіг ван Бетховен присвятив князю Андрію Розумовському, сину останнього гетьмана України Кирила Розумовського, який перебував у Відні на дипломатичній службі й був добре знайомий з композитором. Він був палким шанувальником мистецтва і брав участь в ансамблях, граючи партію другої скрипки. Бетховен користувався великою бібліотекою свого покровителя, присвятив йому три струнні квартети ор. 59, де використано мелодії українських народних пісень «Ой надворі метелиця» та «Від Києва до Лубен».



А. Боркман. Бетховен і квартет Розумовського



Інтер'єр помешкання Розумовського у Відні

? *Опиши картину, присвячену періоду дружби Бетховена з українським аристократом Андрієм Розумовським. Яку музику ти уявляєш?*

Ти вже знаєш, що мелодія з фіналу симфонії №9 Бетховена до слів «Оди до радості» Ф. Шиллера стала гімном Європейського Союзу і звучить не тільки у концертних залах, а й на музичних флешмобах в аеропортах, на площах і стадіонах у багатьох країнах світу, зокрема в Україні. Величну музичну картину прагнення людства до щастя, братерства, єднання відтворюють грандіозні колективи — хори й оркестри до десяти тисяч виконавців.



К. Шльосер.
Бетховен за роботою вдома

e  *Л. ван Бетховен. Симфонії № 5 і № 10 та їх сучасні аранжування, струнний квартет «Розумовський».*

? *Порівняй і схарактеризуй аранжування творів Бетховена.*

e  *Музика і вірші А. Прудіс. Пісня «Ш!».*

Можливо, нову еру музичного вираження відкрив би композитор у симфонії №10, начерки якої збереглися. Проте цю роботу здійснив у наш час Маестро BeethovANN — штучний інтелект. Незавершений твір був згенерований комп'ютером за фрагментарними ескізами з урахуванням стилю Бетховена. Звісно, за допомогою ІТ-фахівців і мистецтвознавців, які майже десять років присвятили міжнародному проєкту. Прем'єра відбулася 9 жовтня 2021 року. Виконана симфонічним оркестром партитура викликала неоднозначні реакції — від схвальних до вкрай негативних.

Українська музика. В історії вітчизняної культури другу половину XVIII ст. називають «золотим віком української музики». Класичних вершин досягла творчість блискучого тріо українських композиторів *Максима Березовського, Артемія Веделя і Дмитра Бортнянського*. Вони розвивали барокові традиції духовної хорової музики й здійснили прорив у галузі світських музичних жанрів: симфонії, концерту, сонати, опери тощо.

Українські митці піднесли жанр хорового концерту до вершин європейської класики. Під впливом досягнень західноєвропейської професійної музики відбувався перехід від одночастинного партесного концерту доби бароко до хорового концерту періоду класицизму, який будувався на контрасті частин. Циклічна форма, що будувалася на контрасті частин і тем, надавала можливість втілювати в музиці гуманістичні ідеали епохи.

У творчості М. Березовського, А. Веделя і Д. Бортнянського жанр концерту за глибиною образного змісту набуває рис своєрідної хорової симфонії.

До портретної галереї

Основоположником жанру циклічного хорового концерту та жанрів сонати й симфонії в українській музиці був *Максим Березовський* (1745–1777) — видатний композитор, оперний співак, скрипаль, диригент. Митець яскравої творчої індивідуальності через несприятливі історичні умови не встиг повністю розкрити свій потенціал. Більшість його творів були загублені й не виконувалися. У наш час віднайдені в архівах рукописи повертаються на Батьківщину.



Максим
Березовський

За відсутності документальних джерел і прижиттєвих зображень біографія Березовського сповнена загадок, легенд, гіпотез.

Молодий композитор стажувався в Італії. У Болонській філармонічній академії він успішно склав іспит і отримав почесне звання академіка. Подібний екзамен у цьому закладі роком раніше склав В. А. Моцарт.

В Італії Березовський писав музику в стилі класицизм, який уже панував у Європі. Прем'єра опери на античний сюжет «Демофонт» з успіхом відбулася в місті Ліворно (1773), про що є повідомлення в пресі (збереглися фрагменти твору). Рукописи окремих сонат і симфоній було віднайдено в європейських архівах у наш час. З-поміж них — Соната для скрипки і чембало та симфонії.

Історичне значення творчості М. Березовського, якого називають «українським Моцартом», в тому, що його твори поєднують традиції західноєвропейської (італійської) школи з українською мелодикою, яка вирізняється підвищеною емоційністю.

Лірико-драматичний концерт «Не отвержи мене во время старости» для чотириголосного хору (на псалом Давида) присвячено роздумам про вічні категорії добра і зла, життя і смерті. Зміст твору ніби перегукується з біографією митця, сповненою важких випробувань, блискучих злетів і трагічних моментів. Музику пронизують інтонації скорботи, безнадійності, схвилюваності, інколи протесту. Контраст виявляється через зіставлення образів і темпів чотирьох частин циклу (*Adagio — Allegro — Adagio — Moderato*), чергування хорових, ансамблевих і сольних епізодів.



Українські хористи.
Фрагмент ікони
«Воздвиження
Чесного хреста»



М. Березовський. Хоровий концерт «Не отвержи мене во время старости».

Соната для скрипки і чембало (II ч.).

Симфонія до мажор № 13 у 4 ч. (фрагменти світової прем'єри у виконанні Національного камерного ансамблю «Київські солісти», диригент Кирило Карабиць).



Марка до 250-річчя
А. Веделя

Артемій Ведель (Ведельський) (1767–1808) — композитор, співак (тенор), регент, скрипаль, педагог. Писав виключно сакральні хорові твори, які до нашого часу використовуються у богослужінні.

На формування його самобутнього стилю вплинули національні традиції церковної музики, фольклору, зокрема побутової лірики. Наприклад, мелодика його «Херувимської» близька до української народної пісні «Повій, вітре, на Україну».

? У вільний час самостійно прослухай «Херувимську» А. Веделя. Поміркуй, чим відрізняється хорова версія використаної композитором народної пісні від фольклорного першоджерела.



Пам'ятник
Д. Бортнянському
в Глухові

Дмитро Бортнянський (1751–1825) — класик української хорової музики, у творчості якого поєдналися досягнення світової композиторської техніки, зокрема італійської школи, з вітчизняними музичними традиціями. Створив понад 100 хорових творів, переважно святково-урочистих і ліричних. У спадщині Д. Бортнянського низка інструментальних жанрів: «Концерт для чембало з оркестром», «Концертна симфонія», сонати. Опері композитора, написані під час стажування в Італії («Креонт», «Алкід», «Квінт Фабій»), ставили в театрах Венеції. Багатство мелодій, оригінальність прийомів роз-

витку, стрункість форми — ось риси, що визначають стиль композитора, що здійснив перехід від бароко до класицизму.

За класичну довершеність музики різних жанрів Д. Бортнянського називають «українським Моцартом».

? Як ти вважаєш, чому Бортнянського і Березовського порівнюють із Моцартом?

e Д. Бортнянський. Концерт для чембало з оркестром.

- ❗ 1 Назви композиторів — представників «віденської класичної школи». Які музичні жанри набули свого кульмінаційного розвитку в їхній творчості?
- 2 Порівняй циклічну будову сонати й симфонії. Наведи приклади класичних творів.
- 3 Який хоровий жанр став провідним в українській музиці періоду класицизму?
- 4 Чим відрізняється хоровий концерт від інструментального? Як у цих жанрах досягається контраст?

- 🔍 1 Творчість композиторів-класиків у наш час привертає увагу кінематографістів. Так, фільм «Амадей» (реж. М. Форман) удостоєний багатьох інших нагород.



- 2 Досліди, які твори композиторів-класиків звучать в оригіналі або в сучасних аранжуваннях (рок, джаз, поп) у кінофільмах. Створи фільмографію каверів і саундтреків.

- ⚙️ Проведіть дискусію на тему «Класика і сучасність: у пошуках діалогу». Запропонуйте ідею / сценарій фільму про українських композиторів-класиків.

- 🕒 Уяви себе художником-медальєром. Поцікався, в яких країнах випускали пам'ятні монети, присвячені Людвігу ван Бетховену, яку технологію застосовували. Порівняй їх художню і нумізматичну цінність, номінальну вартість. Створи свій ескіз монети «Гімн Європи».



27-28. Портрети художників-романтиків

? У яких випадках про людину кажуть «романтик»? Як ти розумієш це слово? Чи притаманні тобі романтичні погляди?

Упродовж XIX ст. мистецтво в країнах Європи отримує нові соціальні імпульси. На зміну ідеальній красі й раціональності класицизму, що панував упродовж епохи Просвітництва, приходить *романтизм*. Якщо стиль класицизм спирається на універсальні мистецькі канони, то романтизм відображає конфлікт між ідеалом і реальністю. Митці-романтики прагнули проникнути в емоційно багатий індивідуальний світ людини, зобразити неординарну особистість, якій властиві прагнення до свободи, сильні пристрасті, яскраві переживання. Вони поетизували природу, оспівували історичну минувшину, захоплювалися народною творчістю, міфологією, екзотикою Сходу.

Романтизм виник у літературі й мав надзвичайно яскраве вираження в музичному й образотворчому мистецтві, насамперед у живописі. Як літературно-художній напрям він набув поширення у Франції



(романи *О. Дюма* і *В. Гюго*, картини *Е. Делакруа* і *Т. Жеріко*), Німеччині (новели *Е. Гофмана*, краєвиди *К. Д. Фрідріха*), в Англії (романи *В. Скотта*, поезія *Дж. Байрона*, пейзажі *В. Тернера* і *В. Блейка*), Іспанії (живопис і графіка *Ф. Гої*). У представників національних шкіл загальні риси стилю виявлялися по-різному.

Архітектура, скульптура. В епоху панування романтизму єдиний стиль в архітектурі не сформувався, виникла *еклектика* з романтичними ознаками. Властивості стилів, які домінували в минулому, змішувалися з віяннями нового часу, з національними особливостями різних країн, східними мотивами. Стильових стандартів, єдиних норм не існувало, наразі романтичний дух позначився на свободі творчої думки, що сприяло оновленню архітектурних форм у так званих *історичних* архітектурних стилях — неоготиці, необароко неовізантійському напрямі тощо.



Будинок Парламенту Угорщини. Архітектор *І. Штейндль*



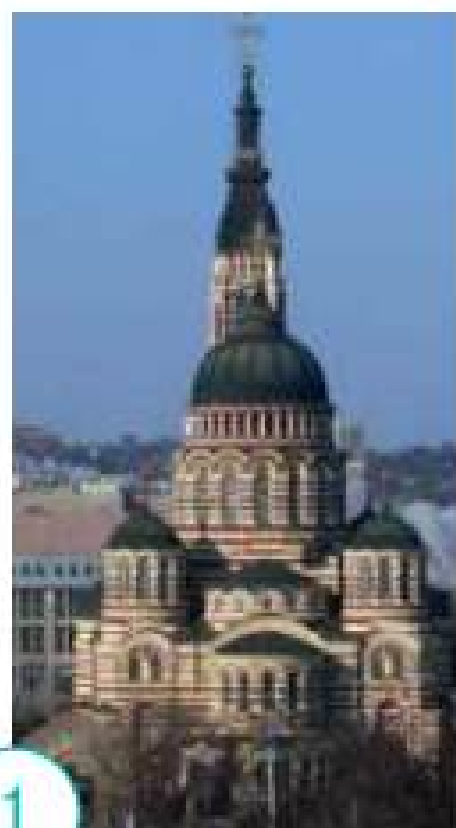
1



2

1 — неовізантійський інтер'єр Тронного залу замку Нойшванштайн (Німеччина); 2 — центральний вокзал в еклектичному стилі, м. Антверпен (Бельгія)

Інтерес до минулого спричинив появу архітектурних споруд у неостілях і в Україні.



1



2



3

1 — Благовіщенський собор у Харкові; 2 — Володимирський собор у Києві;
3 — каплиця Будинку інвалідів у Львові

? Проаналізуй зразки архітектури й визнач риси історичних стилів.

У скульптуру естетика романтизму прийшла пізніше, пошуки нових пластичних засобів відбувалися в рамках класицизму.

Героїчну тематику французької монументальної пластики ХІХ ст. репрезентує горельєф *Франсуа Рюда* «Марсельєза», який прикрашає Триумфальну арку в Парижі.

Популярністю користувалися психологічні портрети *Жана-Антуана Гудона*. Представник неокласицизму і необароко *Жан-Батіст Карпо* — автор багатьох станкових і монументально-декоративних скульптур, який оформив скульптурними композиціями Паризьку оперу.



1



2



3

1 — Ф. Рюдо. Марсельєза; 2 — Ж.-А. Гудон. Франсуа Вольтер;
3 — Ж.-Б. Карпо. Бюст скрипаля Шарля Карпо

Мистецька грамота

Італійських скульпторів XIX ст. Джузеппе Кроффа, Джованні Страцца, Рафаеля Монті об'єднує одна спільна риса: вони зображували в мармурі даму під вуаллю. Витонченість робіт вражає ніжними образами й майстерністю виконання. Крізь прозору «шовкову» тканину просвічуються контури обличчя. Як митцям вдавалося в твердому матеріалі передати легкість і прозорість фактури? Ефект мармурової вуалі заснований на техніці створення оптичної ілюзії (тромплей), відомої ще античним майстрам.

1 — Р. Монті. Весталка;
2 — Дж. Страцца. Діва Марія



1



2



Т. Жеріко. Перегони

Живопис. Французький романтизм розпочався з картини Теодора Жеріко «Пліт Медузи» про боротьбу людей за виживання після корабельної аварії. Живописців приваблювала героїчна тематика, драматичні події. Пристрастю Т. Жеріко були коні, яких він часто зображував.

? Як художник передає динаміку й експресію руху в картині? Яка панує атмосфера — спокійна чи напружена? Чи здається тобі, що коні ніби летять над землею?

Лідер романтизму в образотворчому мистецтві Ежен Делакруа звертався до історичних сюжетів. Він не уникав трагічних сторінок революційних подій, зображуючи народ, який бореться за свою Батьківщину. Картина «Свобода на барикадах» — своєрідний маніфест волелюбних парижан: жінка з французьким прапором в руці, що закликає захисників барикади на вирішальний бій, перетворюється на символ свободи.

? Що тебе вразило в картині Е. Делакруа? Які емоції вона викликає? Проаналізуй композицію і колорит твору. Яка роль кольорового контрасту в посиленні експресії?



Е. Делакруа.
Свобода на барикадах

В європейському живописі збереглося чимало картин із зображенням українського гетьмана Івана Мазепи. Під впливом поеми Дж. Байрона «Мазепа» французькі романтики створили картини, що відтворюють епізод бурхливої юності гетьмана: Т. Жеріко «Паж Мазепа» і Е. Делакруа «Мазепа на коні».



1 — Т. Жеріко. Автопортрет пензлем у 18 років

2 — Е. Делакруа. Автопортрет

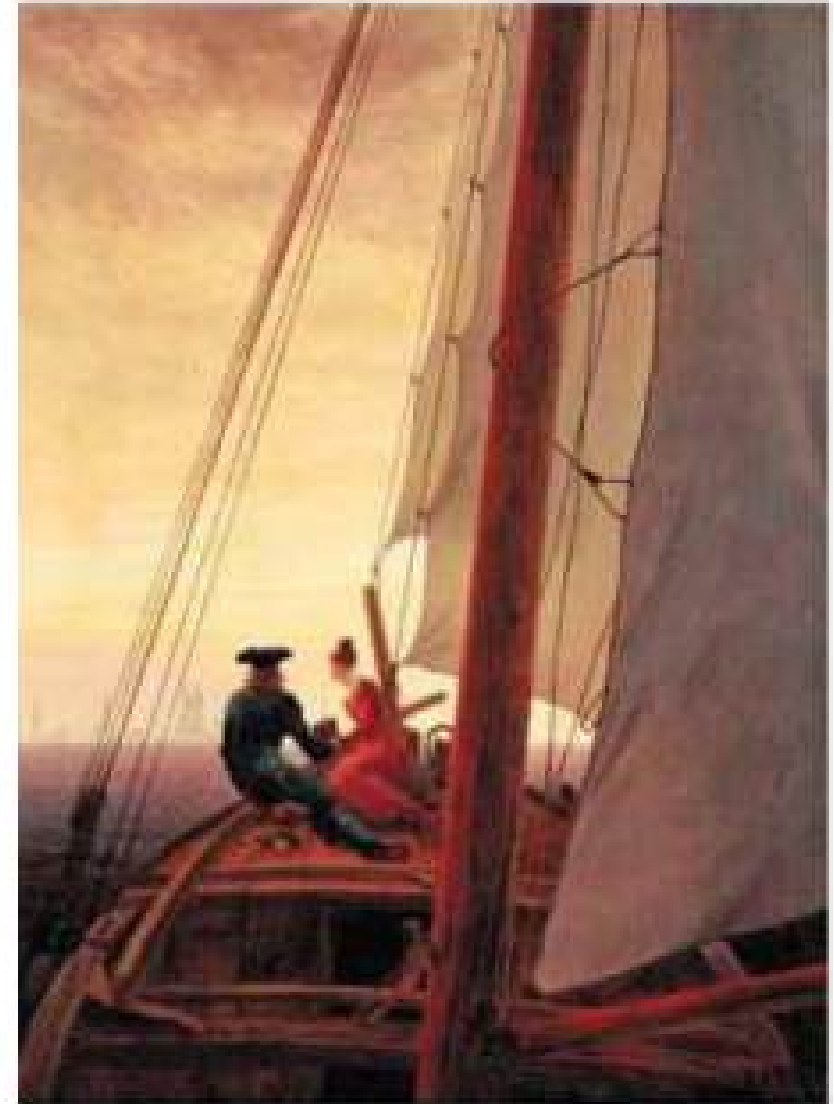
3 — Невідомий художник. Портрет Івана Мазепи. Копія портрета 1700 р.

? Пригадай, який віртуозний твір Ференца Ліста присвячений Мазепі.

Для митців-романтиків природа була особливою цінністю. Її вільна і нескорена стихія заворожувала, збігалася з людськими пристрастями, викликала поклоніння. Отже, улюбленим жанром романтиків стає пейзаж, у якому художні образи природи від-

дзеркалюють складні людські переживання, мрії. У краєвидах зображували схід і захід сонця, таємничі ліси, захмарене небо з райдугою, морські бурі, гірські неприступні скелі, місячні ночі, водоспади та руїни.

Картини німецького художника *Каспара Давида Фрідріха*, творця романтичного краєвиду, можна назвати «пейзажами душі». Він писав марини, зображав гори й ліси, оспівуючи ідею безмежності світу, яку людина прагне досягнути. Як справжнього романтика, його увагу привертала таємнича атмосфера вечора чи ночі, адже для людини — це час роздумів і мрій. Картина «На вітрильнику» передає вічне устремління людини пізнати далекі світи. Силуети чоловіка й жінки ніби манять у морську далечінь, куди спрямовано їхні погляди.



К. Д. Фрідріх. На вітрильнику

? *Яка емоційна атмосфера марини? Чи надихає вона на мрії про далекі подорожі? Як живописець відтворив глибину простору, який вид перспективи застосував?*



В. Тернер. Пожежа в будинку парламенту

У жанрі пейзажу високої майстерності досягнув англійський художник *Вільям Тернер*, для якого улюбленими живописними ефектами стали золоте світло сходу і заходу сонця, яскраве полум'я, густі тумани, дощ, пара. Саме такі повітряні стихії художник намагався відобразити на своїх полотнах і викликати незабутні емоційні переживання.

? *Вислови своє емоційне враження від картини В. Тернера. Схарактеризуй її колорит. Якими живописними засобами досягнуто відчуття палаючої стихії вогню?*

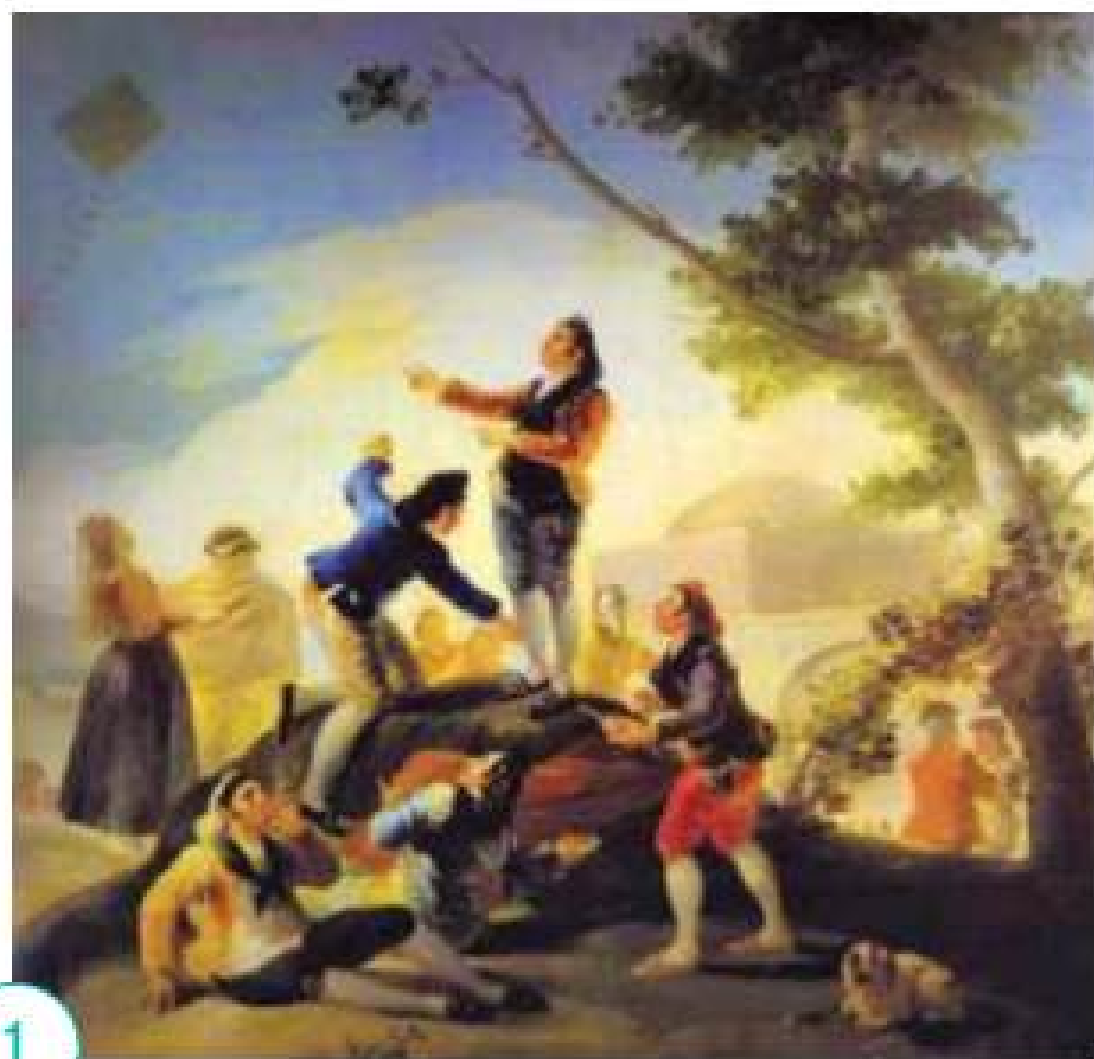


В. Блейк Дитя-Радість.
Ілюстрація до книги
«Пісні невинності»

Фантастичні мотиви пронизують творчість англійського поета і художника *Вільяма Блейка*. У живописних і графічних композиціях він створює свою особливу систему образності на основі міфології. Незвичні малюнки митця до власних віршів, відображаючи безмежний світ його уяви, доповнювали поетичну виразність мистецтва слова завдяки неповторному синтезу шрифту, візуального образу й орнаменту. Оригінальність митця виявляється і в ілюструванні творів інших авторів.

? *Що незвичного в ілюстрації В. Блейка? Це реальний світ чи фантастичний? Поясни свою думку.*

Легенда іспанського мистецтва *Франсіско Гоя* створив свій дивний світ образів у численних картинах (понад шість тисяч) і гравюрах, які вражають таємничою загадковістю. У його ранніх романтичних роботах переважає декоративність, у наступний період — реалістичність. У сатиричній серії «Капрічос» (80 гравюр), митець відкрив нове бачення світу з його людськими пороками й страхіттями.



1



2

Ф. Гоя. 1 — Повітряний змій; 2 — «Сон розуму породжує монстрів» (серія «Капрічос»)

? *Що відбувається на живописній картині? Що можна розповісти про цих людей? Чим вони займаються, як одягнуті? Схарактеризуй художні засоби митця (композиція, контраст світла і тіні, динаміка). Поясни, як ти розумієш назву твору із серії «Капрічос».*

Художник *Аполлон Мокрицький* (родом із Полтавщини) належав до кола передової інтелігенції. Він навчався в Ніжинському ліцеї разом з М. Гоголем, згодом у Санкт-Петербурзькій академії мистецтв. Товаришував із Т. Шевченком і відіграв значну роль у його долі під час звільнення з кріпацтва. Прихильник академізму в живописі, він створив галерею портретів своїх сучасників, переважно людей творчої праці, а також портрети жінок, які позначені духом романтичної піднесеності.



1



2

А. Мокрицький. 1 — Портрет дружини; 2 — Дівчина на карнавалі (Марія Джіоллі)

? *Порівняй два жіночі портрети. Зверни увагу на зовнішність, вираз обличчя, позу, костюми й деталі оточення. Як вони допомагають передати характери жінок? У якому з портретів є українські мотиви?*

Життя геніального українського художника *Івана (Ованеза) Айвазовського* нерозривно пов'язане з морем. Він народився в Криму, у Феодосії, у вірменській родині й залишив рідному місту в дар свій будинок-галерею та 125 картин. У дитинстві Іван слухав удома мандрівних бандуристів, чиї пісні любила вся родина, виконував українські та вірменські народні мелодії на скрипці.

Із шести тисяч творів митця більшість — морини. Десятки картин він присвятив українській тематиці, зображаючи не лише морські, а й степові краєвиди. Любов до української культури відгукнулася у полотнах митця, де можна побачити українське весілля, жнива, народне вбрання. І. Айвазовський малював Україну все своє життя. Наприклад, картину «Місячна ніч на Дніпрі» він написав у 70 років. Сьогодні Метрополітен-музей у Нью-Йорку визнав Івана Айвазовського й Іллю Рєпіна українськими художниками.



І. Айвазовський. 1 — Очерет на Дніпрі біля містечка Олешки;
2 — Зима в Україні

Отже, романтизм розширив горизонти художньої образності, фантазії творців. Він опоетизував природу, привніс дух свободи в найширшому її розумінні: не лише вивільнив митця від академічних канонів, а й виборов право на вільне вираження почуттів.

е-палетка **Варіант 1.** Переглянь майстер-клас в **е-додатку**. Надихаючись відомою композицією К. Д. Фрідріха, створи романтичний пейзаж із постаттю мандрівника. Передай романтичний настрій, власні мрії та сподівання.

Вибери матеріали й художні техніки відповідно до задуму, образного змісту свого краєвиду:

- морський «Вечір на березі моря» (суха пастель, кольоровий двосторонній папір А4);
- лісовий «Сонячний день у лісі» (гуаш, зелений двосторонній папір А4);
- міський «Злива в місті» (акварель, графітний олівець);
- польовий «Український степ після грози» (олійна пастель, жовтий двосторонній папір А4).

палетка **Варіант 2.** Намалюй морину та передай у ній романтичну атмосферу морської стихії (акварель або гуаш, пензлі). Орієнтовні теми: «Захід сонця: штиль», «Серед бурхливих хвиль», «Білокрилі вітрильники на морських просторах» (див. додаток).

Словник

Еклектизм, еклектика (від грец. вибраний) — механічне поєднання різнорідних елементів, у мистецтві — суміш ознак різних стилів.

Історизм — термін для визначення мистецтва ХІХ ст., для якого характерне відтворення духу і форм стилю минулого: неоготика (або псевдоготика), необароко, неогрек тощо. Частка *нео* — вказівка, що стиль виник на новому етапі його історичного розвитку.

Романтизм (фр. *romantisme* — від роман, що буквально означає романський, дивний, неймовірний) — художній напрям, протилежний класицизму, з переважанням емоційного, фантастичного; відображає конфлікт між ідеалом і реальністю.

Тромплей (фр. *trompe-l'oeil* — обман зору) — технічний прийом у мистецтві, метою якого є створення оптичної ілюзії об'ємності зображеного на двомірній площині.

- ❗ 1 Назви представників романтизму в образотворчому мистецтві.
- 2 У яких жанрах живопису яскраво виражено стиль романтизм?
- 3 До яких тем зверталися у своїй творчості художники-романтики?
- 4 Порівняй романтизм із класицизмом, визнач відмінні риси, наведи приклади.

🔍 Самостійно досліди творчість митця, який привернув твою увагу найбільше. Підготуй розповідь про нього з демонстрацією презентації.

⚙️ Поекспериментуй із кольорами в романтичних начерках, намагайся передати оптимістичний настрій у яскравому колориті повітряної або морської стихії.

🕒 Уяви себе арттерапевтом/арттерапевткою. Які живописні пейзажі художників-романтиків ти порекомендуєш для заспокоєння, для релаксації під час нервового збудження? Які живописні композиції варто використовувати для зарядження енергією, оптимізмом під час перевтомлення, депресії?



29–30. *Музика* композиторів-романтиків

? Прокоментуй вислів композитора-романтика Роберта Шумана «Розум помиляється, почуття — ніколи». Пригадай, які його твори ти вже слухав/слухала. Це була програмна музика чи ні? Що у ній романтичного?

Романтичний ідеал передбачає культ пристрастей, устремління до піднесеного, а романтичний герой — це вільна особистість із сильним характером і водночас поетична, чуттєва, сповнена людських переживань. Тому не дивно, що з-поміж видів мистецтва, якими захоплювалися романтики, музиці належала пріоритетна роль. Адже саме музика — голос серця, здатний передавати все розмаїття почуттів і вражень від навколишнього світу, зокрема від природи. Найхарактернішою рисою музики романтизму порівняно з попередніми стилями стає програмність, а панівною сферою образності — лірика.

Композитори-романтики виявляли інтерес до народної творчості, національно-самобутньої культури. Розвивалися попередні традиції професійної музики Австрії

(Ф. Шуберт), Італії (Н. Паганіні), Німеччини (Р. Шуман), Франції (Г. Берліоз). Романтизм дав потужний імпульс формуванню національних композиторських шкіл: польської (Ф. Шопен), чеської (Б. Сметана, А. Дворжак), угорської (Ф. Ліст), норвезької (Е. Гріг), іспанської (І. Альбеніс), фінської (Я. Сібеліус), української (С. Гулак-Артемовський, М. Лисенко та інші).

? Музика яких композиторів із переліку національних шкіл тобі знайома? Конкретизуй. Чи є з-поміж них твій улюблений композитор?

Важливою ознакою романтизму стала ідея синтезу мистецтв. Посилення взаємодії музики з поезією спричинило розквіт романсу. Одним із перших з європейських композиторів-романтиків звернувся до цього жанру *Франц Шуберт* — автор понад 600 вокальних творів. Також він писав симфонії, камерно-інструментальні твори, зокрема п'єси для фортепіано.

У піснях, романсах, вокальних циклах зі щирістю розповідається про людину, часто нещасливої долі, тому що її мрії та сподівання розбиваються об життєві рифи. У «ліричну сповідь» влітається тема природи, яка ніби резонує з душевним станом персонажів.



Ю. Шмід. Шубертіада
(фрагмент)



В. А. Рідер.
Портрет Франца Шуберта

Шанувальники, заможні друзі й покровителі Шуберта організовували у Відні приватні концерти з виконанням його творів. Такі шубертіади, де часом збиралося до ста осіб, набули харак-

теру літературно-музичних салонів, що стануть характерними в період романтизму. Під час неформальних зустрічей виконувалися пісні й фортепіанні твори композитора, читали вірші, танцювали, влаштовували товариські ігри. У наш час шубертіадами почали називати щорічні музичні фестивалі в Австрії, присвячені Шуберту. Згодом вони виникли в інших країнах.

? Пригадай інтерпретації шедеврів Ф. Шуберта «Серенада» і «Аве Марія». Яке виконання тобі запам'яталося? Чи виникало бажання використовувати цю музику для релаксації? Наведи приклади інструментальних мініатюр із раніше прослуханої музики.

Щоб глибше розкрити індивідуальний світ людини, романтики шукали особливі засоби вираження в інструментальних творах малих форм. Нового життя набули п'єси-мініатюри, здатні виражати почуття, які важко висловити (прелюдії, експромти, музичні моменти, інтермецо), також ноктюрни, фантазії.



Марія Водзинська.
Портрет Фредеріка
Шопена

Творчість композитора і піаніста *Фредеріка Шопена* належить до вершин світової музичної культури. Він не писав опер і симфоній, але його спадщина охоплює практично всі фортепіанні жанри: концерти, сонати, балади, фантазії, ноктюрни, прелюдії, експромти, вальси, полонези, мазурки, скерцо, етюд. Незважаючи на відсутність програмних назв, ці твори надзвичайно емоційно розкривають душевний світ особистості. На відміну від багатьох сучасних йому митців-романтиків, Ф. Шопен не цитував народні пісні. Однак у його музиці відчутний національний колорит:

її пронизують інтонації польських танців. Вони символізують образ рідної Польщі, любов до Батьківщини, адже композитор тривалий час був змушений жити поза її межами. За поетичність і ліризм, за неймовірну здатність висловлювати у звуках глибокі почуття Шопена називають «душею фортепіано».



К. Шлегель.
Полонез просто неба



Пам'ятник Ф. Шопену,
м. Варшава



Під час навчання тобі вже доводилося неодноразово слухати твори Ф. Шопена (*щоб пригадати ці вальси, прелюдії, ноктюрни, звернися до артнавігатора для 5–7 класів*).

Ти можеш ознайомитися ще з одним жанром зі спадщини польського композитора. Це фортепіанна балада, яка за змістом суголосна з баладами у літературі й вокальній творчості. У непрограмних творах Шопен відкриває сферу нового баладного вираження, для розуміння якого будь-які слова зайві.

Перша із чотирьох балад Шопена — великий лірико-епічний твір, сповнений поетичних і благородних мелодій, властивих цьому дивовижному романтику. Балада розпочинається з невеликого декламаційного прологу. Головна елегійно-вальсова тема (ніби спогад-сум) і побічна мажорна тема тріумфального характеру (апогей щастя) надалі драматизуються, розкриваються в гострому конфлікті світлих і трагічних образів.



Ф. Шопен. Балада № 1 соль мінор.

У добу романтизму на арену музичної культури виходить новий тип композитора, який був водночас і блискучим виконавцем-віртуозом. До таких титанів у царині скрипкового виконавства належить *Н. Паганіні*, а у фортепіанному мистецтві — *Ф. Ліст*.

До портретної галереї



Ф. Ліст в юності

Ференц Ліст (1811–1886) — засновник угорської композиторської школи народився у селищі Добор'ян в Угорщині. З 11 років навчався гри на фортепіано у К. Черні, який погодився вчити обдарованого хлопчика безкоштовно. Теорію музики опановував під керівництвом А. Сальєрі, викладачів Паризької консерваторії. На становлення музиканта-романтика вплинула творчість Н. Паганіні й піанізм Ф. Шопена. Він був знайомий із Л. ван Бетховеном і Ф. Шубертом, письменниками А. Дюма, В. Гюго, Г. Гейне.

Перші концерти юного Ференца Ліста у Відні стали сенсацією. З раннього віку почалися гастролі. Першим серед піаністів Ліст став здійснювати сольні концертні турне. Під час тріумфальних виступів у культурних столицях Європи — Відні, Парижі, Римі, Флоренції — його ім'я стало обростати легендами (нібито він грає одразу на двох роялях тощо).

У 1847 р. піаніст гастролював у містах України: Києві, Єлисаветграді, Житомирі, Бердичеві, Кременці, Львові, Одесі, Миколаєві тощо). Певний час Ф. Ліст жив у Воронівцях на Поділлі в маєтку Кароліни Вітгенштейн, близька дружба з якою тривала протягом усього його життя. Своїй музі композитор присвятив усі свої симфонічні поеми. На українських теренах з'явилися п'єси «Мрії кохання», «Українська балада» і «Думка» на теми народних пісень «Ой не ходи, Грицю» та «Віють вітри».



1 — Ф. Шмаусс, К. Лафіт. Ференц Ліст грає для імператора Франца Йозефа й імператриці Єлизавети на балу в Будапешті (фрагмент); 2 — Кароліна Вітгенштейн; 3 — меморіальна дошка, присвячена концертам Ф. Ліста у Києві



У багатогранній спадщині митця понад 1300 творів — вокально-хорових, симфонічних, органних, камерних. В основі їх зазвичай лежить поетично-сюжетний задум, тобто програмна музика, характерна для романтиків. Фольклор, історія, життя сучасника — ось теми, що приваблювали композитора. Цікавила його й музична фантастика («Мефісто-вальс», «Фауст-симфонія»), вплив візуальної образності (п'єса «Мислитель» за скульптурою О. Родена).

Фортепіанні твори Ліста, насамперед етюдів, угорські рапсодії, у яких проявилася оригінальність його музичного мислення, посіли чільне місце у виконавському репертуарі. Він збагатив звучання улюбленого інструмента колористичними ефектами, розширив його технічні можливості, довів, що фортепіано має виразні можливості цілого оркестру.

Ф. Ліст став засновником жанру симфонічної поеми, написав 13 одночастинних програмних творів цього жанру, в яких застосував принцип *монотематизму*. Він був музикантом-новатором: мелодику збагатив декламаційною виразністю, в гармонії та формі застосовував знахідки, властиві майбутнім стилям. Творчість Ф. Ліста репрезентує ключову для романтизму ідею: синтезу мистецтв як вищої форми художнього вираження.



Меморіальний музей Ф. Ліста, м. Будапешт (Угорщина)

 Ф. Ліст. Симфонічна поема «Прелюди». Ноктюрн «Мрії кохання». Угорська рапсодія № 2, «Українська балада».

 Поміркуй, чи можна назвати Ліста-піаніста суперзіркою.

З історії шедевра



Е. Сінйоль.
Г. Берліоз.

Якщо б французький композитор Гектор Берліоз написав лише один твір — «Фантастичну симфонію» з підзаголовком «Епізод із життя артиста» — він, ймовірно, все одно увійшов би в історію музичної культури як новатор. Адже цей твір відкрив нову романтичну еру в симфонічній музиці й жанр програмної симфонії. Програма твору пов'язана з романтичною історією кохання композитора до актриси Гаррієтти Смітсон. Проте

сюжет п'ятичастинного симфонічного циклу виходить за біографічні рамки й набуває узагальненого значення. Він сприймається як романтична сповідь про «втрачені ілюзії» і самотність митця у сучасному світі. Кожній частині композитор прописав назву та стислий літературний вступ: «Мрії і пристрасті», «Бал», «Сцена в полях», «Похід на страту», «Сон у ніч шабашу». Лейтмотивом симфонії є так звана «тема коханої», що поєднує всі частини.



Композитор написав ще багато творів різних жанрів, прагнув зробити музику виразником літературних ідей і образів, надихаючись Вергілієм, Шекспіром, Гете, Байроном. Творчість Г. Берліоза мала значний вплив на розвиток романтичної музики.

Обкладинки диска

 Г. Берліоз. Фантастична симфонія (фрагменти).

Майже всіх композиторів-романтиків цікавили нові засоби музичної зображальності, що було пов'язано з програмністю інструментальних творів. Джерела зображальності були різноманітні. Зазвичай автори зверталися до літературної програмності, пов'язаної зі словом, або до картинно-живописної, навіяної образотворчим мистецтвом, природою. Програма могла обмежуватися назвою твору або мати розгорнутий сюжет. Щоб відобразити мінливість життя, композитори створювали програмні цикли, де кожна частина — це певний момент із калейдоскопа життєвих вражень.

? Назви програмні цикли з прослуханих тобою в попередні роки творів. Який тип програмності у них застосовано — літературний чи картинний?

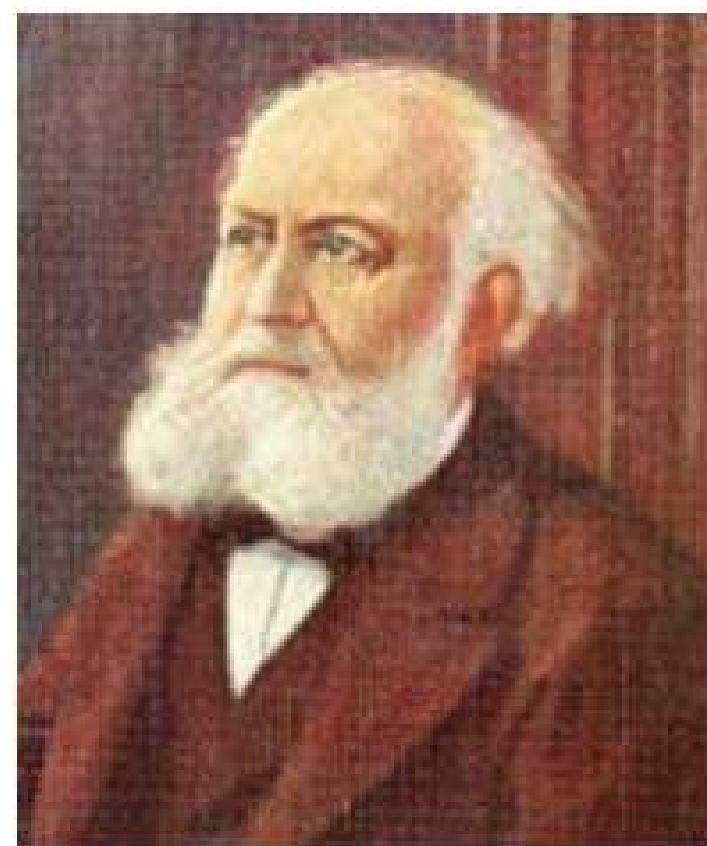


Г. Зернер.
Р. Шуман

Роберт Шуман відкрив у музичному мистецтві світ фантастичних образів. У його спадщині чимало програмних циклів, побудованих на основі емоційно-образного контрасту, притаманного музиці романтизму. Прикладом є «Фантастичні п'єси» для фортепіано, де кожна мініатюра передає певні моменти життя — ліричні або драматичні. Цикл відкриває задумлива картинка «Увечері», якій протиставлено бурний «Порив». Елегійна, сповнена таємничої ніжності мініатюра «Навіщо?» контрастує з гострими злетами й падіннями п'єси «Причуди».

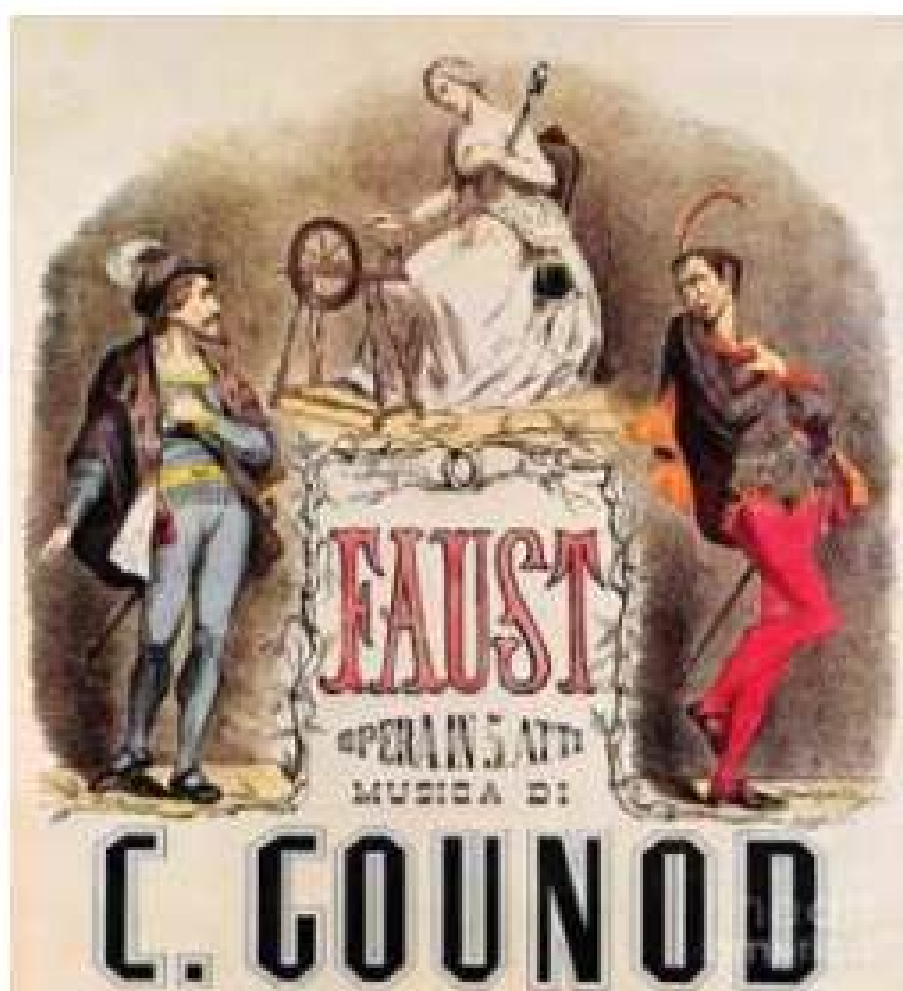
e  Р. Шуман. Фантастичні п'єси (на вибір).

До жанру ліричної опери у середині XIX ст. звернувся Шарль Гуно. Найвідоміша з його 14 опер — «Фауст» у п'яти діях за першою частиною однойменної драми Й. В. Гете. З літературно-поетичного першоджерела французький композитор обрав ліричний епізод із життя Фауста і Маргарити. У центрі уваги автора виявилася не



Шарль Гуно

драма, а почуття головних персонажів. Домінує проникливий ліризм, виразна мелодійність. Контрастом є знамениті «Куплети Мефістофеля» з демонічним ритмічним напором, що лунають у провідних оперних театрах світу: «Люди гинуть за метал. Сатана провадить бал, провадить бал...».



Афіша опери Ш. Гуно «Фауст»



Сцена з опери Ш. Гуно «Фауст»
(в ролі Мефістофеля — Анатолій Кочерга)

 Ш. Гуно. Куплети Мефістофеля «Золотий Тілець» із опери «Фауст».

В українській музиці романтизм панував упродовж ХІХ — початку ХХ ст., демонструючи свободу вияву національного духу, зацікавленості митців історичним минулим і фольклором, у якому вони вбачали велику естетичну цінність. Епоха романтизму дала Україні імена таких визначних композиторів, як *С. Гулак-Артемовський, М. Вербицький, П. Сокальський, М. Колачевський, М. Лисенко, Д. Січинський, А. Вахнянин* та ін.

Прикладом творчої переробки фольклорних джерел є «Українська симфонія» *Михайла Колачевського* (1851–1907) — один із перших зразків цього жанру в українській музиці, що ґрунтується на народних джерелах. Композитор здобув професійну музичну освіту в Лейпцизькій консерваторії, де симфонія була написана як дипломна робота. Тематичною основою цього програмного твору стали мелодії українських пісень, які розвиваються у межах класичної форми симфонічного циклу. Композитор зберігає їх жанрові особливості, збагачуючи оркестровими тембрами. У першій час-

тині, написаній у формі сонатного алегро, використано дві народні пісні: «Віють вітри» (головна партія) і «Йшли корови із діброви» (побічна партія). Друга частина — інтермеццо-скерцандо — жартівлива народна сценка. У третій частині звучить героїко-епічна мелодія історичної пісні «Побратався сокіл з сизокрилим орлом». Фінал побудований на зіставленні двох тем, в основі яких — народні танцювальні пісні «Ой гай, гай» і «Ой джигуне, джигуне».



Михайло Колачевський

 М. олачевський. Українська симфонія (фрагменти).



Виконання симфонії М. Колачевського на фестивалі у Харкові

Ідея синтезу поетичного слова й музики стимулювала розквіт жанру *романсу*, який давав змогу передавати почуття, доступні та зрозумілі кожній пересічній особистості. Саме в цьому жанрі втілювалася романтична мрія людини про щастя. Ідеали романтизму глибинно відповідали національній ментальності українців, ознаками якої є ліризм і кордоцентризм.

В Україні романси називали також солоспівами. У повсякденному побуті співали народні пісні-романси літературного походження, також твори композиторів-аматорів. Із-поміж них найвідоміші «Їхав козак за Дунай» (вірші С. Климовського), «Стоїть гора високая» (вірші Л. Глібова), «Взяв би я бандуру» (вірші поета-романтика М. Петренка).

 *Українська народна пісня на вірші М. Петренка «Взяв би я бандуру».*
Українська пісня-романс «Плакуча гітара».

Український музичний романтизм розвивався на спільних джерелах із західноєвропейським стилем, але на естетичних засадах національно-культурного відродження. Від середини ХІХ ст. у романтичному ключі відбувається становлення української композиторської школи. Найбухливіше розвивався пізній напрямок романтизму, на який вплинули принципи реалізму. Представником романтичного напрямку в українській музиці був Тимофій Безуглий, який створив жалібний марш на смерть Т. Шевченка — один із перших фортепіанних творів на шевченківську тематику. Романтичний тип світовідчуття залишився визначальним у національній музичній культурі впродовж тривалого періоду.

Таким чином, музичний романтизм увів до мистецтва інтонаційні скарби фольклору різних народів, розкрив невичерпну складність людської душі, розширив художні можливості програмності й виконавської віртуозності, збагатив музичну культуру новими відкриттями в царині синтезу мистецтв.

Словник

Монотематизм — композиційний принцип, що полягає в побудові музичного твору на одній музичній темі, яка видозмінюється у процесі розвитку.

Романс — сольна, переважно лірична пісня (рідше дуєт або тріо), яку виконують зазвичай з інструментальним супроводом, найчастіше фортепіано або гітари.

Симфонічна поема — жанр симфонічної музики, одночасинний твір для симфонічного оркестру з програмою літературного, живописного, рідше історичного походження. Поемі властивий вільний розвиток музики, монотематизм.

- ❗ 1 Назви основні ознаки романтизму в музиці, провідні жанри, зокрема ті, що втілювали ідею синтезу мистецтв.
- 2 Як вплинула виконавська майстерність Ф. Ліста на розвиток фортепіанної музики?
- 3 Поміркуй, чому композитори-романтики стали активно використовувати програмність у музиці.
- 4 Попрацюйте разом. За бажанням організуйте у вільний час музичну вітальню «Чарівні мелодії романсу». Проведіть дискусію щодо ідеалів композиторів-романтиків.

🔍 Проведи дослідження українських купюр номіналом 20 гривень і доведи, як зображення на них пов'язані з мистецтвом.



- ⚙ Мистецький проєкт. Спільна тема «Національні школи в музиці епохи романтизму». Виберіть представників національних композиторських шкіл і підготуйте презентації про їхню творчість (із музичними фрагментами). Обговоріть усі презентації, порівняйте національні особливості музики й авторські оригінальні стильові риси.
- 🕒 У ролі диджеїв і диджейок створіть мікс із фрагментів музичних творів композиторів-романтиків і сучасних саундтреків у романтичному ретростилі.

31–32. Правда життя: реалізм у мистецтві

? Як ти вважаєш, у якого з видів мистецтва кращі можливості для зображення правди життя?

У середині XIX ст. романтизм поступився місцем *реалізму*, який часто розглядають як його протилежність, як мистецтво «втрачених ілюзій». Романтики намагалися створити нову, прекрасну реальність, а реалісти — правдиву. Вони відображали життя у справжніх образах, а не у вигаданих, що виникли в уяві митця.

Реалізм розвивався у різних країнах неодночасно. Нерідко митці починали свій творчий шлях як романтики, а згодом переходили на позиції реалізму. У цей період у мистецтві спостерігалось існування класицистичних, романтичних і реалістичних тенденцій. Усі ці стилі тяжіли до вищих орієнтирів краси, але обирали різні шляхи її досягнення. Своєрідне переплетення стилів часто відбувалося в мистецтві в перехідну добу.

Реалістичний напрям, як і попередні стилі, виявився в різних мистецьких галузях — літературі (романи й повісті Ч. Діккенса, О. Бальзака,



М. Гоголя), живописі (картини Г. Курбе), музиці (опери Дж. Верді), театрі (М. Заньковецька). Реалізм був представлений багатьма національними й авторськими варіантами стилю. Проте всім їм була властива достовірність у відтворенні дійсності. Показовою є поява творів, що містять не лише правдивість, а й сатиру.

Образотворче мистецтво. У малярстві Франції зародився і набув розквіту так званий критичний реалізм, який змальовував явища соціальної дійсності, працю простих людей. Відмінною рисою реалізму є звернення до повсякденного життя в побутовому та історичному жанрах, у портреті й пейзажі.

Художники *Гюстав Курбе* і *Жан-Франсуа Мілле* першими із живописців звернулися до зображення життя знедолених людей, важкої праці селян. Прості образи збиральниць колосків після жнив чи віяльниць за буденною роботою викликають співчуття.

Гюстава Курбе вважають засновником критичного реалізму в західноєвропейському мистецтві.



Г. Курбе. Автопортрет
(«Відчайдушний»)



Ж.-Ф. Мілле.
Збиральниці колосків

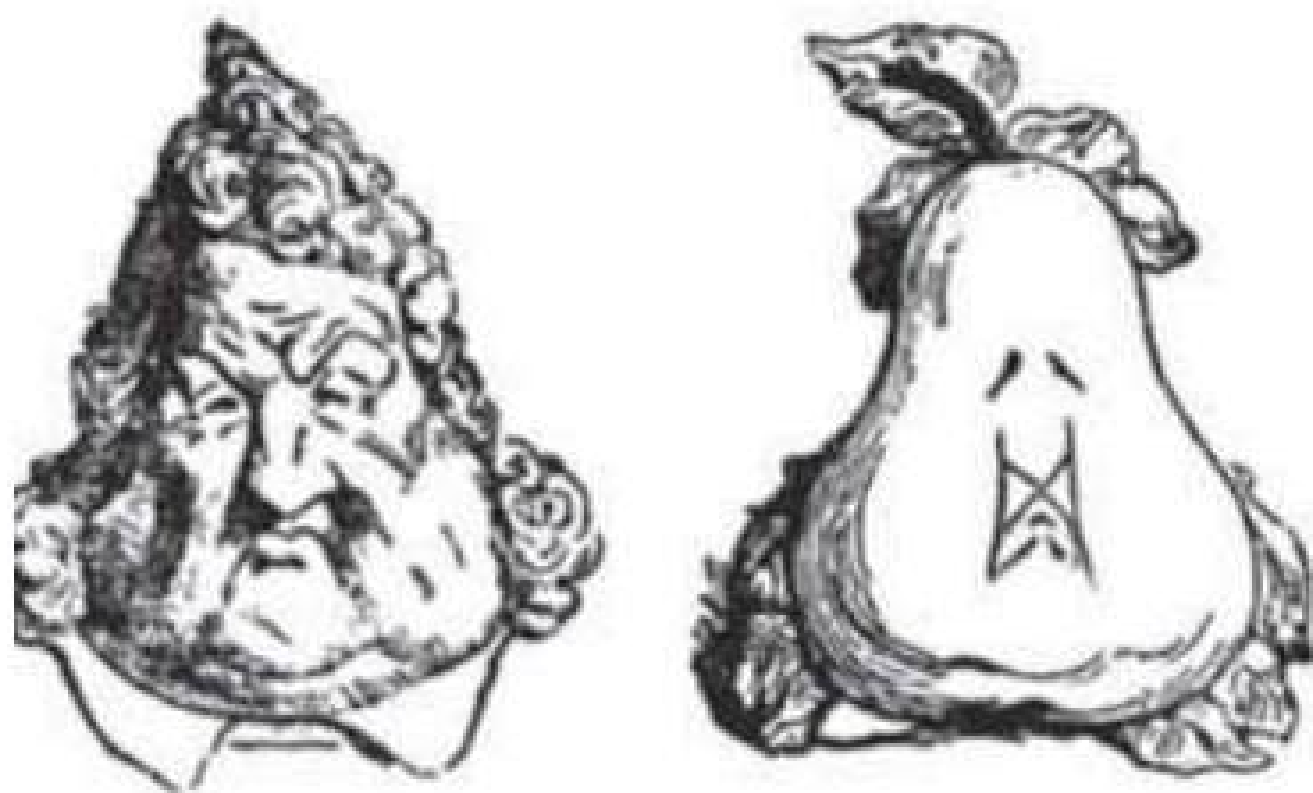


Г. Курбе. Віяльниці



До якого жанру належать картини? У чому особливість їх композицій? Порівняй колорит картин. Що можна сказати про персонажів? Чим відрізняються реалістичні образи від романтичних?

Графіка відомого майстра експресивного рисунка та *карикатури Оноре Дом'є* — це гостра сатира на тогочасне суспільство. У живописних полотнах він часто зображував праль, водноносів, ковалів, робітників, міську юрбу. Картина «Вагон третього класу» — приклад фрагментарності композиції, улюбленого прийому митця, який дає змогу відчувати зображене як частину дії, що відбувається за її межами.



О. Дом'є. Груші.
Карикатура на короля
Луї Філіппа

Послідовники французького критичного реалізму створювали також образи дітей бідняків за роботою. Наприклад, *Жуль Баст'єн-Лепаж*.



1



2

1 — О. Дом'є. Вагон третього класу;
2 — Ж. Баст'єн-Лепаж. Лондонський чистильник взуття

? Що відбувається на картинах? Кого зображено? Якими засобами Дом'є зосередив увагу глядача на фігурах у центрі, якими зобразив людей у віддаленні? Доведи, що ці твори реалістичні, а не романтичні.

Скульптор-реаліст *Антуан-Луї Барьє* зображував тварин зазвичай у бронзі. З-поміж найвідоміших його анімалістичних творів — «Тигр пожирає гавіала». Іноді важко сказати, у якому стилі створено скульптури Огюста Родена, адже їм притаманні риси реалізму, романтизму і навіть імпресіонізму.



1 — О. Роден. Громадяни Кале;
2 — А.-Л. Барьє. Тигр пожирає гавіала

Український живопис і скульптура. Видатний український художник *Ілля Рєпін* (1844–1930) народився в Чугуєві на Слобожанщині, його предки були з давнього козацького роду. Проте з Україною Ілля Рєпін був пов'язаний не тільки походженням, він був закоханий в українську природу, фольклор. У нього було багато друзів і учнів українців. Художник малював портрети українських діячів, українок у національних костюмах, зображав гопак, вечорниці. Українські мотиви посідали важливе місце у творчості художника.



І. Рєпін. Автопортрет

З історії шедевра

В історичному жанрі художника-реаліста більше цікавили не самі події, а людські характери. Всесвітньо відома картина «Запорожці пишуть листа турецькому султанові», яка існує у двох авторських варіантах, сповнена народного гумору. У ній І. Рєпін уперше вводить в історичний живопис таку кількість зображень людей, які сміються.

Для втілення масштабного задуму багатофігурної композиції (розмір 2,03–3,58 м) художник їздив на Хортицю, вивчав історичні джерела, консультувався у знаного українського етнографа Д. Яворницького (на картині він зображений у ролі писаря). Під час спостережень за різними колоритними типажами облич і фігур в Україні він створював багато етюдів. Натурниками для зображення персонажів картини були сучасники художника. Зокрема, під час перебування в Качанівці на Чернігівщині йому позував сам господар поміщицького маєтку Василь Тарновський-молодший, відомий меценат і колекціонер українських старожитностей, а з його кучера І. Рєпін «списав» образ козака Голоти.

В одному з листів І. Рєпін писав із захопленням про українських козаків: «Ніхто в усьому світі не відчував так глибоко свободу, рівність і братерство. Запорожжя завжди залишалося вільним і нічому не підкорилося!».



? Розкажи, що відбувається на картині у момент, який художник виокремив із потоку історичних подій. Опиши характерні образи запорожців, їхній одяг, зброю. Зверни увагу, як реалістично художник передав пози, погляди, міміку козаків, які придумують різноманітні дошкульні слова або емоційно на них реагують. Чи всі козаки сміються? У чому полягає оригінальність композиції? Схарактеризуй її плановість, колорит, атмосферу.

Другий варіант картини, який зберігається у Харківському державному музеї образотворчого мистецтва, відображено на поштовій марці.



І. Рєпін. Українка біля тину

Українські митці по-різному втілювали принципи реалізму у своїй творчості. Членами Товариства передвижників стають вихідці з України: *К. Трутовський, М. Пимоненко, М. Ярошенко, А. Куїнджі, О. Мурашко, К. Костанді*. Новаторське мистецтво передвижників завдяки виставкам ставало здобутком широких верств населення, виховувало в українців громадянські почуття. Під впливом зростання національної свідомості виникла реалістична художня школа *Миколи Мурашка*.

Костянтин Трутовський, чудовий знавець українського сільського побуту, наповнював зображувані сюжети виразними життєвими деталями. Адже поетична краса народних обрядів, звичаїв, одягу українців викликала в нього справжнє захоплення.

На портретах *Миколи Ярошенка* поряд із людьми інтелектуальної праці можна побачити типових для демократичного мистецтва пересічних персонажів, таких як дівчину-курсистку, в'язнів,

коваля тощо. Картинам митця притаманні достовірність, правдивість зображення деталей.



1



2

1 — К. Трутовський. Вдягають вінок;
2 — М. Ярошенко. Портрет художника Миколи Миколайовича Ге

Новаторською для пейзажу стала творчість українського художника грецького походження *Архипа Куїнджі* (народився у передмісті Маріуполя). Перша ж виставлена ним картина — «Ніч на Дніпрі» — стала сенсацією. Він володів мистецтвом гри світла і кольору. На полотні «Березовий гай» різкий контраст світла й тіні створює враження яскравого сонячного повітря.



А. Куїнджі.
Березовий гай

? Який настрій панує на картині? Якими художніми засобами це досягається? Схарактеризуй світлотінь.

Правдиве зображення життя українського села — основна тема творчості провідного майстра жанрового живопису, художника-передвижника *Миколи Пимоненка*. На його полотнах «оживали» народні обряди та звичаї, побут і ярмарки, серйозні й жартівливі сцени із життя українців. Реалістичний сюжет розгортається на тлі чарівної природи.



М. Пимоненко. 1 — Брід; 2 — Ідилія

е-? Переглянь в **е-додатку**, як за допомогою штучного інтелекту сучасники оживили картини майстра.
Гра «Оживіть картину» (в парах). Озвучте картину діалогом персонажів.

Ранні твори Киріяка Костанді, який очолив Одеську живописну школу, принесли йому успіх і визнання на пересувних виставках.

? До яких жанрів належать картини, представлені на ілюстраціях? У чому, на твою думку, полягає реалістичність зображення?

В епоху блискучого розвитку пейзажного живопису в українському мистецтві мальовничість скромних сільських краєвидів привертала увагу багатьох художників. Вони відтво-



К. Костанді. В люди

рювали національні ландшафти з поетичністю і достовірністю, передавали настрій природи, замилювання її красою. «Шукачем сонця» називали витонченого пейзажиста *Володимира Орловського*, майстра сонячного колориту, світлотіньових ефектів. Пензлю Сергія Васильківського належать віртуозні зображення українських лісів, річок і степу. Творча спадщина митця налічує майже три з половиною тисячі полотен різних жанрів.



1



2

1 — В. Орловський. Хати в літній день;
2 — С. Васильківський. Сторожа запорозьких вольностей

? Які настрої викликають у тебе зображені українські краєвиди? Як художники використовують засоби світлотіні, колориту? Який тип перспективи застосовано?



М. Івасюк. Мати

Зачинателем західноукраїнської реалістичної школи живопису вважають *Корнила Устияновича*, який створив багато портретів, пейзажів, історичних картин. Наприклад, у творах «Мазепа на переправі через Дніпро», «Битва під Зборовом», «Бойківська пара», «Гуцулка біля джерела» відчутні потужні традиції класицизму і романтизму.

В історичному жанрі й баталіях вагомим був творчий доробок буковинського митця *Миколи Івасюка*. Його твори мають яскравий національний колорит, вирізняються досконалістю композицій.



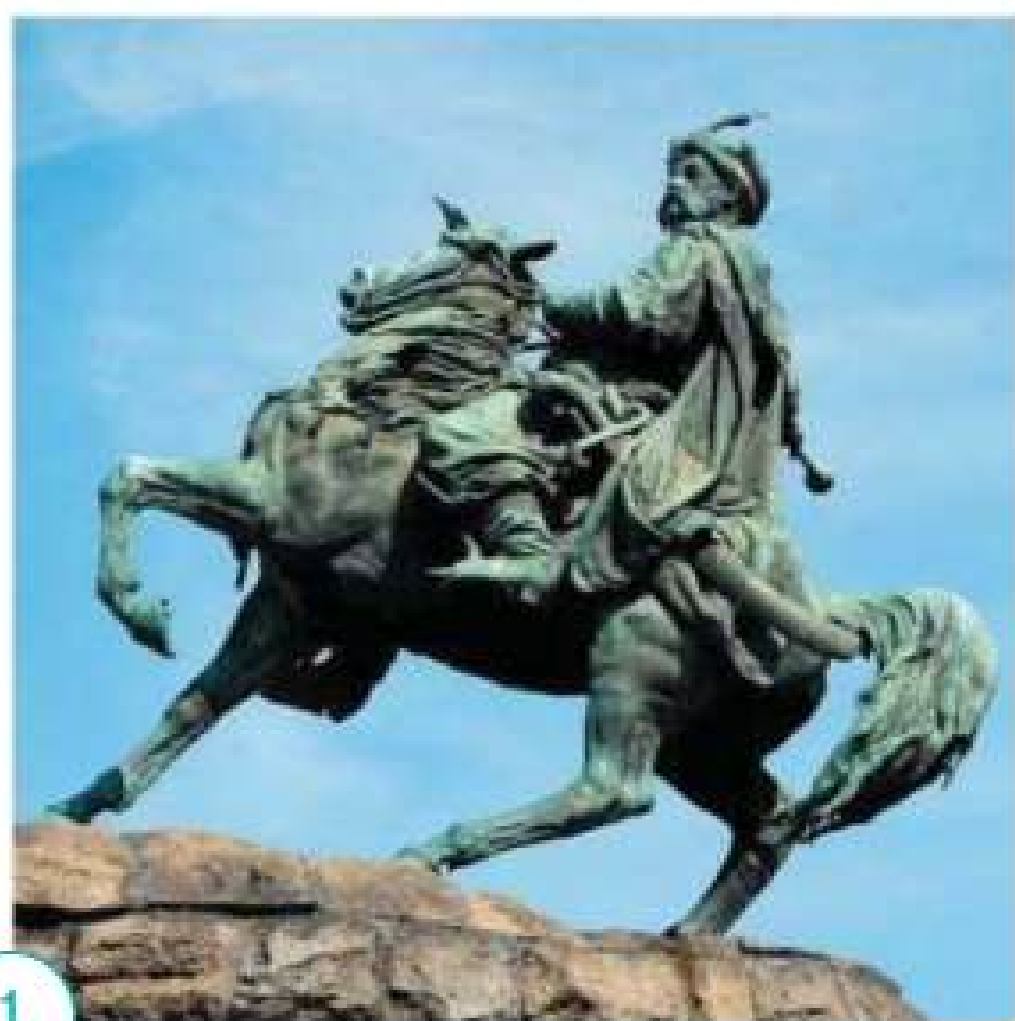
1

2

1 — М. Івасюк. В'їзд Богдана Хмельницького до Києва у 1649 році;
2 — К. Устиянович. Шевченко на засланні

Реалістичні риси були притаманні й мистецтву скульптури — монументальної і станкової. У містах України були встановлені пам'ятники видатним діячам культури.

Перші реалістичні зображення в українській скульптурі виникають завдяки творчості *Михайла Микешина*. За його проектами встановлено чимало пам'ятників у Києві, Севастополі. До числа кращих творів майстра належить кінний пам'ятник гетьману Богданові Хмельницькому на Софійській площі в Києві, який став одним із символів міста. Автор пам'ятників І. Котляревському та М. Гоголю в Полтаві Леонід Позен розробляв також історичний і побутовий жанри у станковій скульптурі, звертаючися до реального життя і національних тем. Особливим драматизмом сповнена його скульптурна композиція «Лірник».



1

2

3

1 — М. Микешин. Пам'ятник Богданові Хмельницькому;
Л. Позен. 2 — Лірник; 3 — Бюст полтавського художника Ярошенка

? Поміркуй, у чому полягає реалістичність пластичних зображень.

Таким чином, реалізм збагатив образотворче мистецтво новими сюжетами й образами, удосконалив його засоби виразності. Кращі художники реалістичного напрямку присвятили свої твори зображенню історії, природи, народного побуту. Отже, вони піднесли мистецтво до критичного осмислення явищ дійсності.

Музичне мистецтво. Якщо романтики намагалися передати ставлення до внутрішнього світу людини в піднесено-емоційній манері, так би мовити, «голосом серця», то в реалістичному мистецтві митців цікавила сувора правда життя. Для музики — це досить складне завдання, адже їй не притаманна конкретика «зображення життя у формах самого життя». Реалістичне відображення здійснюють через посилення інтонаційної виразності, драматизму ситуацій. Почуття простої людини зіставляють із жорсткими обставинами її оточення, отже, музика набуває загостреної соціальної спрямованості. Про реалізм у музиці правомірно говорити тоді, коли композитор конкретизує музичні образи за допомогою слова, сценічної дії, наприклад в опері.

Композитори-реалісти внесли в музику нове коло образів, пов'язаних як із повсякденним життям людини, так і з великими історичними подіями. Реалізм — це доба введення народної пісні в музику, але не простого цитування, а узагальнення. Деякі реалістичні властивості творів музичного мистецтва виявляються, починаючи з епохи Відродження. У багатьох композиторів ХІХ ст. риси реалізму і романтизму переплітаються.



Дж.Больдіні.
Портрет Джузеппе Верді

У західноєвропейській культурі найяскравішим виразником музичного реалізму вважають видатного італійського композитора *Джузеппе Верді*. Він автор 26 опер, кращі з яких належать до вершин оперного мистецтва. Творчість митця є прикладом високого гуманізму, спрямованого проти соціальної несправедливості, глибокого осягнення внутрішнього світу героїв. Реалістичному стилю композитора притаманні такі риси, як злиття музики з драматичною дією, простота і виразність наспівних мелодій, коріння яких — в італійській пісні.

? Пригадай опери Дж. Верді, які ти слухав/слухала раніше. Як ти думаєш, чи належать ці твори до реалістичних? Поясни свою думку.

Жанрово-тематична палітра оперної творчості Дж. Верді багатоманітна й охоплює героїчні, ліричні та комічні твори. Свій творчий шлях майбутній реформатор оперного мистецтва розпочав як романтик. Його героїко-патріотичні опери сприймали в Італії як заклик до боротьби за національне єднання. Найпопулярнішими у світовому оперному репертуарі стали три «зіркові» реалістичні опери: «Травіата», «Трубадур» і «Ріголетто», присвячені знедоленим людям, які страждають і гинуть унаслідок соціальної нерівності.

На прикладі опери «Ріголетто» (за п'єсою В. Гюго «Король бавиться»), яку Дж. Верді вважав найкращим своїм творінням, можна простежити неповторний стиль великого маестро, його реалістичні відкриття в царині музичної драми з багатогранними образами-характеристиками.

Музична драматургія опери — це напружений і динамічний наскрізний розвиток. Конфлікт закладений у трагічній долі головного героя — старого блазня, потворного горбуна Ріголетто, який постає то злим і жорстоким циніком, коли він насміхається, знущається над аристократами, то ніжним і люблячим батьком єдиної доньки Джильди, закоханої в легковажного красеня-герцога. По-шекспірівськи масштабно вирішений в опері цей складний і неоднозначний образ. Його з надзвичайною силою правдивості автор протиставляє розбещеному придворному оточенню. У вокальній партії блазня використано «колючі» ритми й загострені декламаційні інтонації. Колорит наспівної партії юної Джильди сповнений світла. Образ герцога рельєфно характеризує знаменита галантна пісенька. Характери персонажів втілені правдиво.

Важливе місце в оперній драматургії виконує виразна оркестровка. У фінальній картині грози композитор, імітуючи лютування негоди, використовує живописний звукопис, багатство тембрових барв. Співом хору зі стуленими губами передано завивання вітру, гуркотом литавр — грім, оркестровими пасажами-зигзагами — блискавки. Так створено гнітюче тло розв'язки трагедії, яка призвела до загибелі Джильди.



Сцена з опери «Ріголетто» в Одеському національному академічному театрі опери та балету

 Дж. Верді. Опера «Ріголетто». Арія Джильди. Арія-монолог Ріголетто. Пісенька герцога.

Рідкісна театральність, сценічність опери «Ріголетто», у якій вирують шекспірівські пристрасті, приваблювала багатьох постановників. Цей оперний шедевр іде на сценах українських театрів.

Неперевершеним виконавцем багатьох тенорових партій в операх Дж. Верді та інших італійських композиторів був знаменитий тенор Лучано Паваротті.

Прагнення зображувати правду життя в мистецтві спричинило зародження напряму *веризму* в італійському мистецтві. Його сутність — не приховувати непривабливі моменти, демонструвати життя без романтичних прикрас. Естетика веризму схожа з реалізмом і споріднена натуралізму.

Передумови виникнення оперного веризму можна знайти у реалістичних операх французьких і італійських композиторів: в «Кармен» Ж. Бізе, «Травіаті» Дж. Верді тощо.

Веризм у музиці виник під впливом літературного напряму і репрезентований головним чином оперною творчістю *П'єтро Масканьї, Руджеро Леонкавалло та Джакомо Пуччіні*.

Сюжети веристських опер пов'язані із зображенням винятково сильних емоцій, часто речитативи досить співучі. У звучанні голосу підкреслюються інтонації, що передають сильні емоції (крик, ридання, сміх). Дуже велика роль оркестру, застосовується ускладнена гармонія.

Першою веристською оперою вважається «Сільська честь» (1890) П'єтро Масканьї.

До яскравих зразків стилю належать гостро драматичні твори Руджеро Леонкавалло «Паяци» і Джакомо Пуччіні «Турандот», «Мадам Баттерфляй».



П'єтро Масканьї



Руджеро Леонкавалло



Джакомо Пуччіні

 Р. Леонкавалло. Аріозо Каніо «Смійся, паяццо» з опери «Паяци». Дж. Пуччіні. Опера «Турандот» (фрагменти), «Мадам Баттерфляй» (арія Чіо-Чіо-Сан з II дії).

Реалістичні картини народного життя втілено у творах українських композиторів. Перлиною української класики стала музична картина «Вечорниці» Петра Ніщинського, яка є дивертисментом до вистави «Назар Стодоля» Тараса Шевченка. Майже вся музика побудована на матеріалі народних пісень і танців. Центральна її частина — знаменитий чоловічий хор «Закувала та сива зозуля».

До характерних рис реалізму в опері належать звернення до сюжетів і образів, які ілюструють життя простих людей, їх побутове середовище; втілення сцен, що передають драматичний перебіг подій, сильні емоції та почуття.

Реалістичні тенденції, пов'язані з народними обрядами, проникають і в історико-романтичні опери українських композиторів. Тема опери «Роксолана» Дениса Січинського навіяна переказами про сміливу українську



Денис Січинський

дівчину Настю Лісовську, яка потрапила в турецько-татарську неволю і полонила своєю вродою і розумом султана. До кращих сторінок опери належать хори.



П. Ніщинський. Хор «Закувала та сива зозуля».

Д. Січинський. Опера «Роксолана». Хор русалок із прологу.



Олексій Штанко. Марка із зображенням Роксолани



Львівський національний академічний театр опери та балету імені Соломії Крушельницької



Варіант 1. Переглянь майстер-клас в **е**-додддатку.

Створи композицію в стилі реалізм та «оживи» її діалогом персонажів минулого, які потрапили в середовище сучасного українського міста.

- ♦ Попередньо сфотографуй улюблені краєвиди свого міста (парк, дорогу до школи тощо) і роздрукуй фото.
- ♦ Застосуй фрагменти відомих картин українських художників (М. Пимоненка, О. Мурашка, М. Ярошенка, К. Трутовського або інших). Виріж фрагменти і логічно розташуй їх у кадрі.
- ♦ Уяви себе в ролі зображених людей: що вони відчувають, які емоції на обличчях. Пофантазуй, доповни колаж репліками персонажів.
- ♦ За бажанням запропонуй однокласникам та однокласницям розіграти сценку, додати власні репліки.



Варіант 2. Придумай і намалюй сатиричну картину, карикатуру чи шарж на тему мистецтва або життя сучасного підлітка (кольорові олівці, фломастери).



Музика О. Злотника, вірші В. Крищенка. Пісня «Родина».

Словник

Веризм (від іт. *vero* — правдивий) — течія в італійському мистецтві, яка виникли наприкінці XIX ст., місцевий варіант натуралізму.

Дивертисмент (від фр. *divertissement* — звеселяння, розвага) — музичний жанр, вставна або заключна частина вистави, що складається зі співу, танців, комічних сценок, пародій та інших номерів розважального характеру.

Карикатура (від італ. — перевантажувати, перебільшувати) — навмисне смішне або спотворене зображення предмета або особи. Комічного ефекту досягають за допомогою перебільшення характерних рис образу.

Реалізм (з фр. *realisme* — дійсний) — художній напрям, який передбачає правдиве, історично достовірне, об'єктивне і всебічне відображення дійсності специфічними засобами художньої творчості.

-  1 Назви видатних художників-реалістів. Яким жанрам живопису вони віддавали перевагу і яких персонажів вони зазвичай зображували?
-  2 Як виявився реалістичний напрям у мистецтві скульптури?
-  3 Назви особливості реалізму і веризму в музиці, порівняй із романтизмом.
-  4 У яких операх українські композитори використовували народні обряди, яка їх роль в оперній драматургії?
-  Самостійно проведи дослідження і з'ясуй, хто із художників присвячував твори тематиці українського козацтва.
-  Еспериментуй: спробуй розкрити свій потенціал як художник-карикатурист / художниця-карикатуристка.
-  Уяви себе звукооператором / звукооператоркою. Добери серію мелодій для рингтонів мобільних телефонів з арт-заставками на екран.

33–34. СТИЛЬОВИЙ СИНТЕЗ: творчість Т. Шевченка і М. Лисенка



? Певно, немає українця чи українки, які б не знали бодай одного твору Тараса Шевченка. Як ти думаєш, чи знайомий із ними штучний інтелект?

Штучний інтелект згенерував ілюстрації за мотивами найвідоміших творів Кобзаря.

? Упізнай, до якої пісні на вірші Т. Шевченка це фото.
Чи все відповідає змісту вірша?
Де ШІ помилився? Чи відображує ілюстрація стиль поета загалом?
Порівняй її з візуальним рядом до пісні в екранізації (пластилінова анімація) та з роботами художників-ілюстраторів.



Художня творчість, як ти вже розумієш, завжди зумовлена історичною епохою та панівними в ній світоглядними ідеями. Проте авторський стиль залежить також від загальних особливостей національної культури й від особистості митця, його естетичних ідеалів.

Українське мистецтво ХІХ ст. — це період розвитку романтизму, а потім — реалізму. Ці стилі існували в культурі майже одночасно. Ознаки цих стилів можуть співіснувати у творчості окремих митців по-різному. У народів, що вели боротьбу за свою національну незалежність, реалізм розвинувся пізніше. Це тому, що сильнішими були романтичні мотиви, пов'язані зі ствердженням національної самобутності, зверненням до славної історії, фольклору. Бурхлива епоха висунула новий тип митця — громадського діяча з принципами демократизму і народності, що зумовлювало реалістичне світосприйняття.

До такого типу митця-громадянина належали Великий Кобзар, поет і художник *Тарас Шевченко* і видатний композитор, фундатор вітчизняної музики *Микола Лисенко*.

? Спробуй самотійно, спираючись на власний мистецький досвід, визначити стильові риси, що гармонійно поєднуються у творчості цих митців. Чи можеш навести приклад співіснування ознак різних стилів в одному творі?



1 — Т. Шевченко.
Автопортрет;
2 — М. Лисенко
(фотографія)

1



2

Що ж єднає ці постаті? Т. Шевченко народився в сім'ї кріпаків, і його тільки в дорослому віці викупили з кріпацтва. М. Лисенко походив із дворянської родини. Його мати закінчила Інститут

шляхетних панянок і розмовляла переважно французькою мовою. Діяльність поета припадає на першу половину ХІХ ст. — добу романтизму, зародження української національної ідеї. Композитор писав музику в другій половині цього століття — у час суворих заборон української культури і проникнення реалістичних ідей у мистецтво. Чому ж їх поставлено поряд?

На поглядах обох митців позначилися ідеї романтизму, який в українському живописі тривав до середини ХІХ ст., а в музиці — до початку ХХ ст. Цей стиль нерідко поєднувався із властивостями реалізму, інколи — класицизму чи бароко, породжуючи стильовий синтез. Проте єднає Шевченка і Лисенка не належність до певного стилю. Їх об'єднує те, що вони втілювали національні художні ідеали у творчості, правдиво й емоційно виразно відтворювали життя свого народу, хоча й різними мистецькими засобами. Обоє були закохані в народну пісню. З дитинства вона стала супутником життя Тараса. Микола Лисенко все життя збирав і обробляв український фольклор — основу його творчості.

Єднає їх також те, що митці досконало опанували європейський досвід і досягли висот професіоналізму у творчості. Як і закликав Т. Шевченко: «Учітесь, читайте, і чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь».

Тарас Шевченко (1814–1861), як тобі вже відомо з біографії поета, закінчив Санкт-Петербурзьку академію мистецтв зі срібною медаллю. Формування митця як особистості й громадянина припало на епоху розквіту романтизму в образотворчому мистецтві, тож його ранні твори пройняті романтичним духом. Т. Шевченко, відійшовши від академізму класичної освіти з його умовним відтворенням дійсності, прокладав нові шляхи у творчості. Віддавши данину романтизму як у поезії, так і в малярстві, зрілим майстром він приходить до реалізму.

Відомо понад тисячу зразків Т. Шевченка в портретному, пейзажному, побутовому жанрах, які домінували в його творчості. Також художник створював композиції на історичні, міфологічні, релігійні теми. На жаль, не всі вони збереглися. Українців запалоувало насамперед полум'яне поетичне слово Т. Шевченка, проте він вважав своїм фахом малярство, і саме за офорти митцеві було присвоєно звання академіка з гравюри.

Ще в молодості Т. Шевченко став популярним портретистом. Особливою витонченістю, поетичністю вирізняються романтичні жіночі портрети. Створеному наприкінці життя портрету актора Айри Олдріджа притаманна реалістичність зображення.



1



2

Т. Шевченко.

1 – Портрет дівчини з собакою; 2 – Портрет Айри Олдріджа

? Проаналізуй портрети й назви риси стилю кожного.

У численних автопортретах митець наче намагався зазирнути у власну душу. Перша спроба пізнати себе виявилася в романтичному автопортреті (1840 р.), з якого на глядача дивиться сповнена творчої наснаги молода людина. Автопортрети пізнього періоду творчості сприймаються як сповідь людини про життя, сповнене тяжких випробувань долі.



1



2

Т. Шевченко. 1 – Автопортрет (1840);
2 – Автопортрет (1860)

? Чим відрізняються перший і останній автопортрети митця? Про який душевний стан свідчить вираз обличчя?

Під час подорожей Україною митець створив велику кількість рисунків та акварелей, у яких змалював чудову природу краю та його історичне минуле, сцени із життя селян. Романтичний дух часу, яскраво виражений у поезії Кобзаря, вніс у його мистецькі твори елементи новаторства. Про це свідчать ранні офорти до альбому «Живописна Україна», які зачаровують атмосферою, графічною технікою, зокрема світлотіньовими ефектами.



1



2

Т. Шевченко.

1 — Почаївська лавра з півдня; 2 — У соборі Почаївської лаври



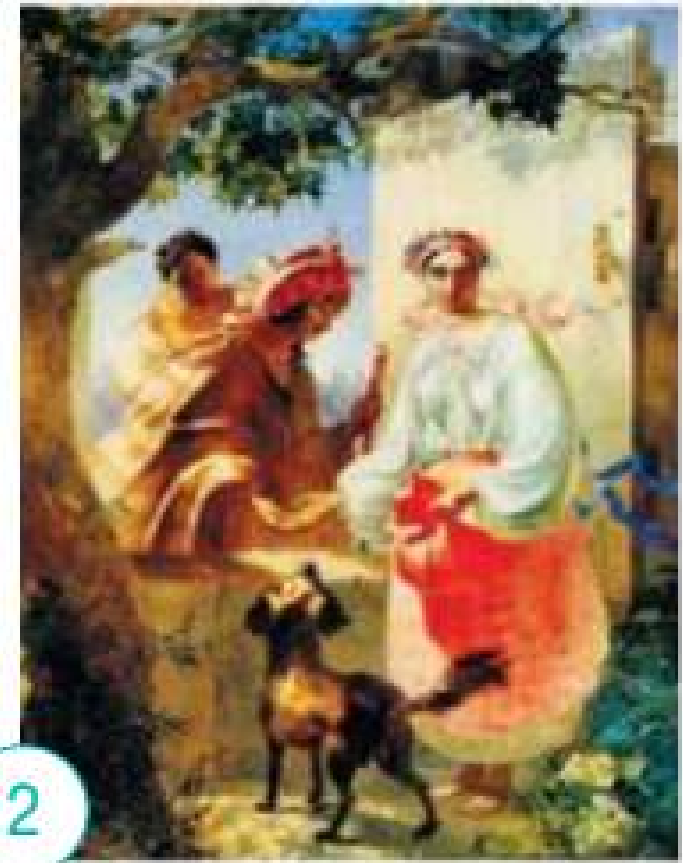
У найдраматичніший період життя на засланні Т. Шевченко зображував сувору природу Казахстану, зі щирим співчуттям малював казахів у їхньому важкому повсякденні, створив серію реалістичних малюнків. На високий щабель митець підносить побутовий жанр, у якому вперше в українському мистецтві прозвучало глибоке емоційне співпереживання долі простих людей.

Т. Шевченко. Киргизеня

Т. Шевченко.
1 – Селянська
родина;
2 – Циганка-
ворожка



1

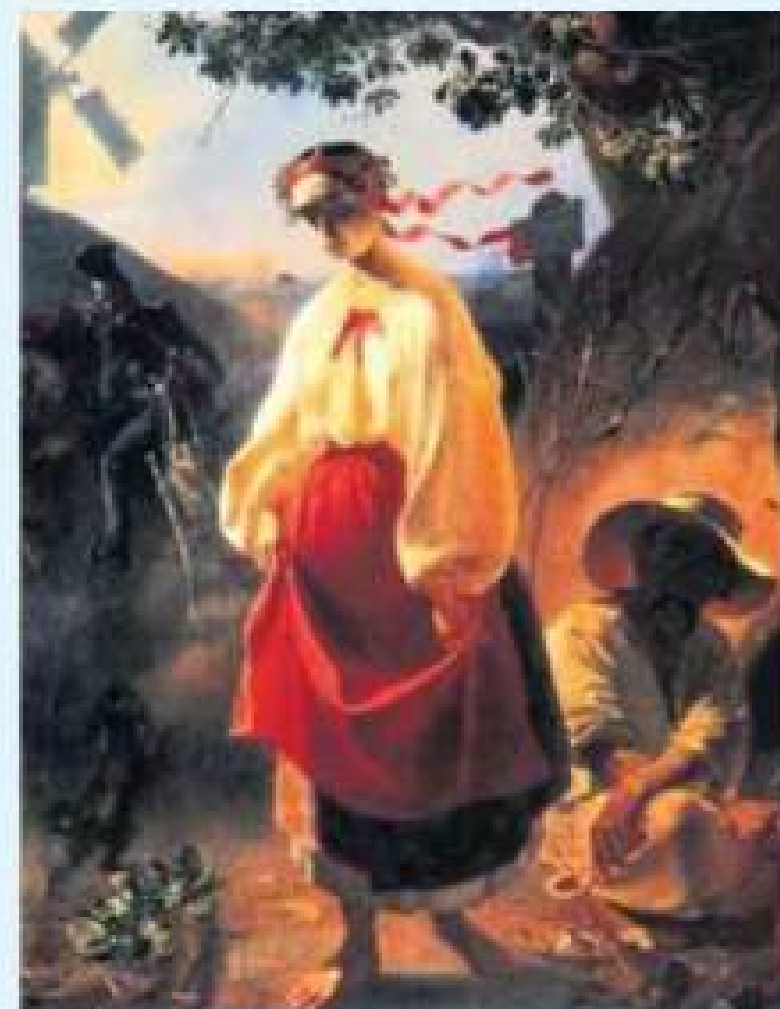


2

? Розкрий сюжети картин. Що ти можеш сказати про зображених людей? Опиши колорит, освітлення, атмосферу, що панує у живописних картинах. Як художніми засобами Т. Шевченко передав глибину простору в композиціях? Кого він зобразив на дальньому плані у творі «Киргизеня»?

З історії шедевра

Шевченка вважають основоположником реалізму в українському образотворчому мистецтві. Реалістичним є його найбільший за розміром твір олійного живопису «Катерина», виконаний на тему однойменної поеми (1842 р.). Про створення картини та її зміст Т. Шевченко повідомляє в одному з листів: «...Я намалював Катерину в той час, як вона попрощалася зі своїм москаликом і вертається в село, у царині під куренем дідусь сидить, ложечки собі струже і сумно дивиться на Катерину, а вона, сердешна, тіль не плаче... а москаль дере собі, тільки курява ляга; собачка ще поганенька доганя його та нібито гавкає. По однім боці могила, на могилі вітряк, а там тільки степ мріє. Отака моя картина». Через драму української дівчини-кріпачки митець розкриває трагедію самої поневоленої України. Вражає, як лаконічний візуальний образ генія може передати глибокі сенси цілої поеми!



Т. Шевченко. Катерина

Спадщина Шевченка-художника за глибиною почуттів, силою драматизму та суворою правдою рівнозначна його полум'яним поезіям. Живопис і графіка Кобзаря дали могутній поштовх до пробудження національної свідомості, інтересу до природи та культури України. Його образи надихали багатьох художників — сучасників і послідовників, у творчості яких формувалися реалістичні принципи мистецтва. Українська тематика стала провідною для наступного покоління митців.

? Хто автор духовного гімну України «Молитва за Україну»?

Для всіх українців Кобзар став національним символом. З-поміж митців, які продовжували справу Т. Шевченка з розбудови української культури, одне із центральних місць належить *Миколі Лисенку* (1842–1912) — композитору, фольклористу, хоровому диригенту, піаністу, педагогу. Його спадщина охоплює майже всі музичні жанри. Як автор духовного гімну України М. Лисенко став музичним символом української нації.

Ніхто з композиторів не написав стільки творів на тексти Т. Шевченка, як М. Лисенко. Поезія Кобзаря вплинула на формування тематично-образного змісту музики М. Лисенка.

У 1868 р. до відзначення сьомих роковин із дня смерті Т. Шевченка майже водночас з'явилися два твори на вірші його «Заповіту». Мелодію написав полтавський учитель, композитор-аматор Г. Гладкий.



Т. Маєргофер.
Портрет Михайла Вербицького

Молодий композитор, ще студент Лейпцизької консерваторії, Микола Лисенко написав на прохання львівської «Просвіти» свій перший, як він вважав, твір «Заповіт» для соло тенора, чоловічого хору з фортепіанним супроводом. Прочитання вірша було камерним, в елегійному ключі.

Другий твір належав Михайлу Вербицькому, авторові державного гімну України. Його інтерпретація поезії нагадує високе мистецтво академічного живопису, де прочитуєть-

ся велична ідея народного поета-пророка, ніби в стилі античності. Композитор звертається до монументальних засобів: оркестру, соло баса і двох хорів — мішаного і чоловічого. Оркестровий вступ є своєрідним словом від автора, що готує слухача до сприймання слів поета.

Відтак з'явилися дві різні хорові версії: одна — монументальна, героїко-епічна, друга — лірична, камерна.

 *М. Вербицький. Хор «Заповіт».*
М. Лисенко. Хор «Заповіт».

 *У якому із творів звучать урочисті, волелюбні інтонації? Який хор нагадує думу? Який характер мелодії, що співає бас у творі М. Вербицького — пісенний чи декламаційний?*

До тексту «Заповіту» зверталися понад сорок композиторів. Із «Заповіту» розпочав Микола Лисенко грандіозний задум — цикл «Музика до Кобзаря», що охоплює 87 творів. У цьому циклі композитор яскраво втілює в музичних образах і зворушливі ліричні вірші, й поезію, що закликає до боротьби за щастя знедоленого народу.



Марки із зображеннями українських композиторів

У вокальній ліриці М. Лисенка на тексти Т. Шевченка представлена тема кохання, характерна для романтизму, любов до Батьківщини («Мені однаково», дует «І широкою долину»). Ніжні почуття виявляються в пейзажних романсах «Княжна» («Зоре моя вечірняя»).

Музична ерудиція, ґрунтовна професійна освіта (навчання в Лейпцизькій консерваторії) та багаторічна фольклористична діяльність композитора, пов'язана з аранжуванням народної музики (зібрав кількасот зразків різних жанрів), дали змогу поєднати в музичних творах два потоки національної культури — народний і професійний.

Прагнучи розкрити музичними засобами особливості українського характеру, «українську душу», М. Лисенко значно розширив ідейно-тематичні обрії української музики. У його творчості ознаки національного стилю набули нової якості на базі романтизму, який домінував у той час. Цикл «Музика до Кобзаря», який український композитор створював упродовж тривалого часу, став неповторним музичним пам'ятником Шевченкові.

? Пригадай, які ти знаєш опери М. Лисенка. Які з них написані для дітей? Яку оперу вже слухали? Що ти про неї можеш розказати?

Багата і різнопланова оперна спадщина М. Лисенка охоплює різні жанри: лірико-побутовий («Наталка-Полтавка»), комічний («Різдвяна ніч»), лірико-фантастичний («Утоплена»), оперу-сатиру («Енеїда»). Він є засновником дитячої опери-казки.

Зразком національної героїко-патріотичної опери є монументальна народна музична драма М. Лисенка «Тарас Бульба» (на лібрето М. Старицького за М. Гоголем). Уперше в музиці набула багатогранного втілення історична, козацька тематика.



1



2

1 — Борис Гмиря в ролі Тараса Бульби в однойменній опері М. Лисенка (фотографія);
2 — О. Хвостенко-Хвостов. Ескізи костюмів до опери М. Лисенка «Тарас Бульба»

? Назви особливості жанрів: рапсодія, елегія, сюїта. Хто з європейських композиторів започаткував жанр рапсодії в інструментальній музиці?

Микола Лисенко написав чимало фортепіанних п'єс у популярних для романтизму жанрах: рапсодія, ноктюрн, експромт, пісня без слів. Часто це журливі мініатюри («Елегія», «Пливе човен води повен»). Національна самобутність притаманна Другій українській рапсодії, що складається з повільної імпровізаційної Думки та швидкої Шумки. Унікальним поєднанням народних пісень із бароковими формами вважають «Українську сюїту» у формі старовинних танців.

Композитор М. Лисенко — основоположник української школи фортепіанного виконавства. Його зусиллями українська фортепіанна музика зазвучала в концертах для широкої публіки, а його твори увійшли в золотий фонд вітчизняної фортепіанної музики. У спадщині композитора чимало зразків музично-поетичної лірики на вірші сучасників (*І. Франка, Лесі Українки, О. Олеся, Дніпрові Чайки*), зарубіжних поетів-романтиків (*Г. Гейне, А. Міцкевича*) — епізоди хвилюючої розповіді про нерозділене кохання, розлуку й самотність.

 М. Лисенко. Елегія. Друга рапсодія для фортепіано. Сарабанда «Сонце низенько, вечір близенько».



Пам'ятник Т. Шевченку, м. Львів



Пам'ятник М. Лисенку, м. Київ

В Україні складно знайти композитора, який би не звертався до поезії Кобзаря. На тексти Т. Шевченка або за мотивами його творів написано чимало музики в різних жанрах. Нараховано понад дві тисячі творів! Ніхто з поетів не має стільки музичних інтерпретацій, як Т. Шевченко. Перша опера «Катерина» за поемою Шевченка належить композитору-аматору з Миколаївщини Миколі Аркасу. Десятки хорів на слова поета створив буковинський композитор Сидір Воробкевич, кантату «Лічу в неволі», хори й романси — галичанин *Денис Січинський*. Кілька музичних версій існує на вірші «Садок вишневий коло хати», «Три шляхи».

Живописні та графічні твори Т. Шевченка, як і музика М. Лисенка, освітлені відданою любов'ю до України. Їхня спадщина вплинула на свідомість народу, спонукала українців до боротьби за краще майбутнє: поет і художник — силою поетичних і візуальних образів, композитор — силою музики. Як палкі патріоти вони сповідували принцип народності. Це виявилось у глибоко національних і соціально загострених образах Кобзаря, а також у творчості М. Лисенка, яка спиралася на український фольклор. Отже, багатогранна діяльність двох велетнів нашої культури мала винятково важливе значення в піднесенні українського мистецтва на новий щабель історичного розвитку.

Віртуальна екскурсія

На музейному порталі здійсни віртуальну екскурсію до Національного музею Тараса Шевченка. У вільний час долучися до віртуальних турів на Батьківщину Т. Шевченка — у село Шевченкове, у музей «Заповіту» Т. Шевченка у Переяславі.



Будинок-музей
М. Лисенка в Києві



Рояль М. Лисенка
(експонат музею)

Секрети творчих професій

Екскурсовод — професія цікава і захоплива. Екскурсоводи діляться знаннями про історію, культуру, мистецтво з іншими людьми. Вони організовують і проводять екскурсії для туристів і місцевих жителів. Ця чудова професія підходить для тих, хто любить подорожі, історію та роботу з людьми. До основних обов'язків екскурсовода входять:

- ◆ підготовка до екскурсій: дослідження історії та фактів про місця, які будуть показані туристам;
- ◆ організація екскурсій: планування маршрутів і визначення ключових точок для зупинок;
- ◆ проведення екскурсій: розповідь цікавих фактів, легенд та історій, відповіді на запитання туристів;
- ◆ комунікація: вільне володіння державною мовою, опанування іноземних мов;
- ◆ забезпечення безпеки групи, тайм-менеджмент.

Музика О. Сандлера, вірші М. Сомы. Пісня «Вишиванка».
Музика і вірші І. Пустового. Пісня «Вишиванка».

Варіант 1. Перегляньте майстер-клас в **е-додатку**. Створіть композицію «Наші корифеї» із застосуванням традиційних українських мотивів (робота в парі).
Заздалегідь підготуйте матеріали: роздруковані на А5 чорно-білі фото Т. Шевченка і М. Лисенка, копіювальний папір та кольоровий папір (блакитний, блідо-жовтий, жовтогарячий, червоний), маркер, ножиці, клей, клейку стрічку.





Варіант 2. Створи ескіз для оформлення диска «Шевченко і музика» (матеріали на вибір, за бажанням застосуй комп'ютерну графіку). Розглянь варіанти композицій.



Словник

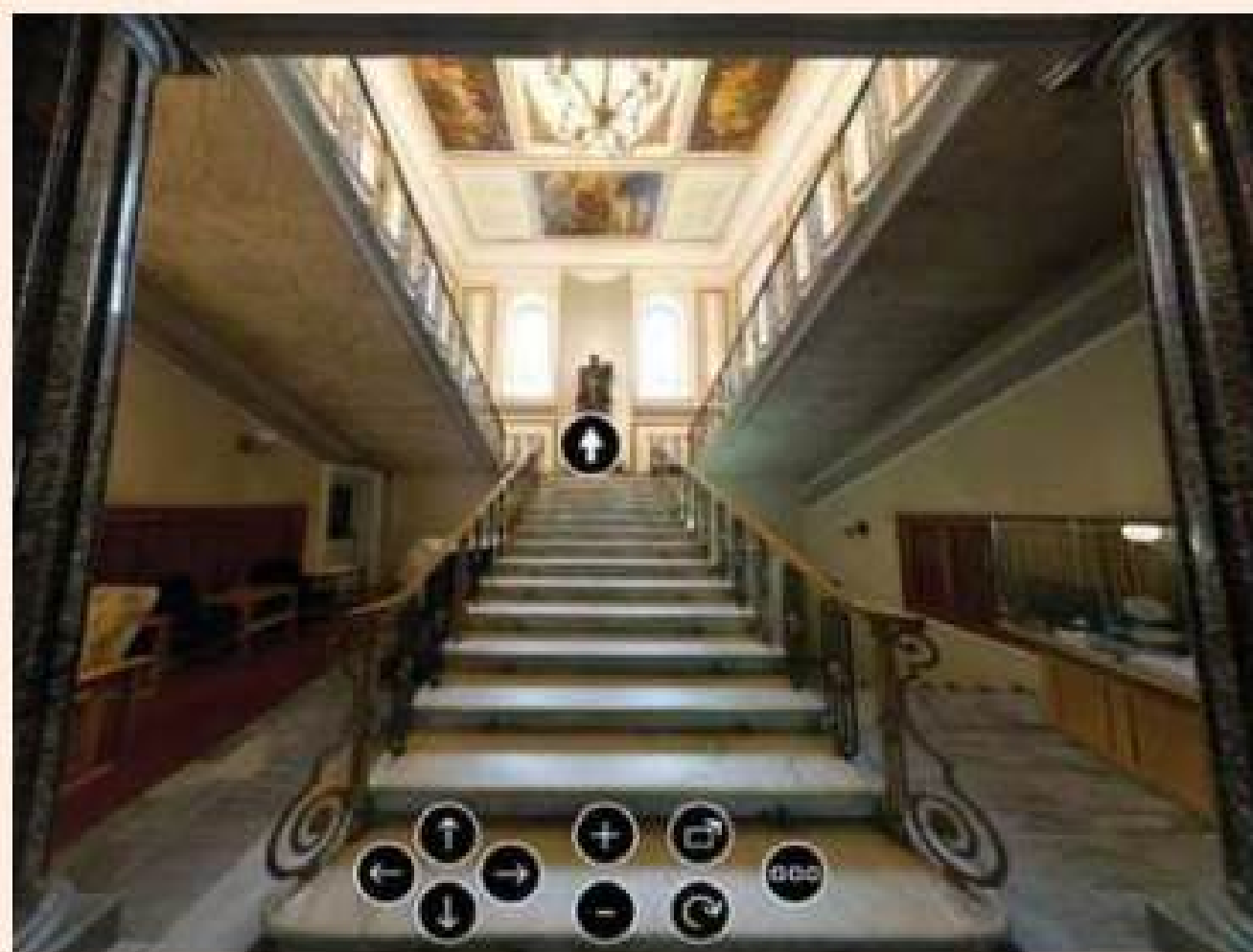
Офорт (від фр. *eau-forte* — букв. азотна кислота) — вид гравюри на металі, де заглиблені елементи друкарської форми утворюють за допомогою «травлення» металу кислотою.

- ❗ 1 Які види і жанри образотворчого мистецтва охоплює творчість Т. Шевченка? Які з його творів тобі найбільше подобаються і чому?
- 2 Як творчість Великого Кобзаря вплинула на українську музику?
- 3 Схарактеризуй багатожанрову спадщину М. Лисенка, поясни його роль у розвитку української музики.
- 4 Заспівай пісні на вірші Т. Шевченка, створи мелодію до одного з віршів.

🔍 Спільно підготуйте різні версії електронного узагальнення теми «Стилi мистецтва». Виберіть індивідуальний формат: таблиця, схема, колаж, ментальна карта, анімація, композиція з доповненою реальністю, комп'ютерна гра тощо.

⚙️ **Мистецький проєкт.** Тема: «Шевченко і Лисенко — фунда-тори української культури». Попрацюйте в парі та презентуйте свою роботу в класі. Створіть відеоролик про життя і творчість митців.

🕒 У ролі екскурсовода розроби і проведи для учнів молодших класів віртуальну екскурсію з елементами квесту на тему «Шевченко — художник». Використай інтерактивну сторінку Національного музею Т. Шевченка з Музейного порталу.



Перевір себе

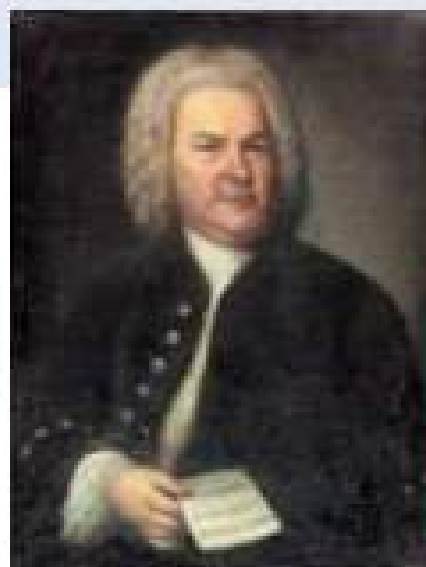
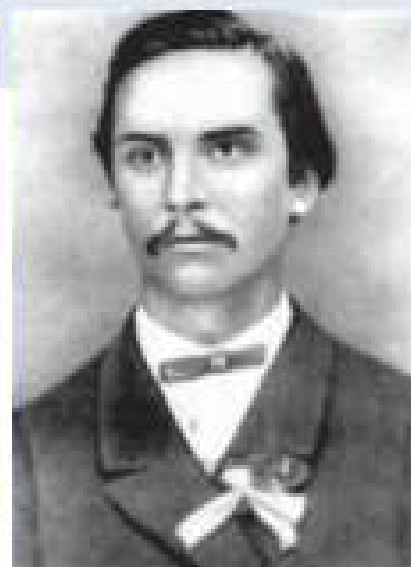
1



2



3



4



- 1 Назви українські народні інструменти, зображені на ілюстраціях.
- 2 Схарактеризуй інструмент, поширений у музичній культурі бароко.
- 3 Визнач з-поміж портретів композиторів засновника української композиторської школи й автора акапельних хорових концертів.
- 4 Які композитори писали музику для зображених інструментів? Наведи приклади творів, схарактеризуй їх жанрові та стильові особливості.
- 5 Порівняй жанри симфонії та сюїти на конкретних музичних творах. Який із цих жанрів набув вершинного розквіту в епоху класицизму?
- 6 Поясни поняття *симфонічний*.



7



8



9



10

До якого стилю належать зображені пам'ятки архітектури?

7

Визнач та порівняй особливості скульптури бароко і класицизму.

8

Які картини з-поміж поданих ілюстрацій написано в романтичному стилі, а які в реалістичному?

9

Які види мистецтва представлені на ілюстраціях? До яких стилів вони належать?

10

Чи можуть стилі поєднуватися у творчості одного митця? Наведи приклади.

11

Запропонуй ідею емблеми фестивалю «Зустрічі у просторі культури: Україна — Європа» та мелодію, що стане гаслом цього заходу.

12

Хронологічна таблиця стилів мистецтва

Епоха	Хронологічний період	Стилі
Давній час	Від найдавніших часів до V ст.	єгипетський античний скіфський
Середньовіччя	V – XIV (XV) ст.	візантійський романський готика
Відродження	XIV – XVI (XVII) ст.	ренесанс
Новий час	XVII – XIX ст.	бароко рококо класицизм романтизм реалізм
Новітній час	XX – XXI ст.	модернізм постмодернізм метамодернізм

Самооцінювання

Працювали так,
що аж дим ішов

☒ТАК ☐НІ

Я сьогодні на
уроці бив байдики

☒ТАК ☐НІ

Чудово лясн
поточили

☒ТАК ☐НІ

Інформація була такою,
що аж молоко кисне

☒ТАК ☐НІ

Ми були на коні

☒ТАК ☐НІ

Узяли нові знання,
як бика за роги

☒ТАК ☐НІ



Пісні для виконання

1-2

Всі ми потрібні

Музика і вірші Л. Горової



1. Я спі - ва - ю і пи - шу піс - ні, а
хтось ви - ро - щу - є хліб на зем - лі, а
хтось лі - ку - є, я щось бо - лить, ми не
мо - жем о - дин без од - но - го жити.
Хтось бі - ля - вий, а хтось ру - дий, ве -
ли - кий, ма - лень - кий, пов - ний, ху - дий,
хтось су - во - рий, а хтось ве - се - лий,
ми жи - вем у міс - тах і у се - лах.

Приспів:



Всі ми пот - ріб - ні, всі важ - ли - ві, без
кож - но - го Ук - ра - ї - на не мож - ли - ва.



2. Я і ти, батьки і діти

Вільно й щасливо будемо жити!
В кожного з нас свої почуття,
Цікаве і неповторне життя.

Кожен має власні потреби
І добре знає, чого йому треба.
Можем зустрітись, можемо — ні,
Кожен їде на власнім коні,

Але всім нам сили дає
Те, що ми не одні, мільйони нас є!

Приспів.

3. Я і ти, батьки і діти

Вільно й щасливо будемо жити!
Будемо жити! Будемо жити!
Той — капітан, а той — отаман?

Хтось любить кіно, а хтось — меломан...
Як буде щасливою кожна людина,
То буде щасливою вся Україна!

Приспів.

Королева краси*Музика і вірші Н. Май*

1. Я не знав, що так буває,
Та душа моя співає,
Я в солодкім сні!
Незабутні, волошкові очі,
Сповнені любові,
Як забудь мені?..
Хочеш, подарую квіти?..
Хочеш, яблуневе літо?..
Чи з небес зорю?..
Я не знав, що так буває,
Та душа моя співає,
Я тебе люблю!

Приспів:

Ти — наймиліша в цілім світі
Королева краси,
Я мов примара за тобою ходжу!
Ти — наймиліша в цілім світі
Королева краси,
Я на побачення тебе запрошу! / *Двічі*

2. Я не знав, що так буває,
Та тепер, як птах, літаю,
І пишу вірші!
Зачарований тобою,
Я страждаю від любові,
Ти в моїй душі!
Хочеш, подарую квіти?..
Хочеш, яблуневе літо?..
Чи з небес зорю?..
Я не знав, що так буває,
Та душа моя співає,
Я тебе люблю!

Приспів.

Ольвія

Музика Б. Теніна

Вірші Г. Лопоткіна



1. У серпанку за - гад - ко - вім спить смаг-ля-ва Оль - ві - я,
 ди - во-світ добра й лю - бо - ві, мрі - я не-спо-ло-ха-на мо - я.
 Ба-чу вог-ни-ще до не - ба, чу - ю цит-ри сріб - ний спів.
 Знов і знов і - ду до те - бе із да - ле-ких мандрів, з ю-них снів.
Приспів:
 Оль-ві-я... Оль-ві-я... Ли-не ча-су те - чі - я. Крізь віки
 Як руно зо-ло-те, хви-ля мо-ря Чор - но-го. В сер-ці мрі -
 1. сві-тиш ти, квіт-ко зо-ря-на мо-я. 2. каро-о-ка Оль - ві - я.
 я цві-те,

2. Тануть промені багряні.
 Обрій чебрецем пропах.
 Сходить місяць над лиманом,
 Кличе у світи Чумацький Шлях.
 Допливу з Гіпербореї,
 Стріну вроду молоду
 І до амфори твоєї
 Спраглими вустами припаду.

Приспів.

Я люблю тебе, Київ*Музика і вірші М. Хоми*

1. А я співаю пісню тобі, тобі.
Чуєш, бо ти подобаєшся мені.
Ти назавжди в моєму серці, хай знають всі
Місто Київ — найкраще місто на всій землі!

Приспів:

Я люблю тебе, Київ, місто моє,
Люблю тебе щиро за те, що ти є.
Ти для мене найкраще місто на всій землі.
В-у-у-у! Я так Хрещатик люблю! / *Двічі*
Я люблю тут гуляти,
Співати, танцювати,
І мрії малювати
З морозивом в руці,
Співати разом:
Лай-ла лай-ла лай-ла,
Ла-ла-ла-ла-ла,
Лай-ла лай-ла лай-ла,
Для тебе, моє місто,
Найкраще на всій землі!

2. А я співаю пісню тобі, тобі,
Злизуючи морозиво на губі,
Ти для мене найкраще місто щасливих мрій.
Ну і як тебе не любити, Києве мій?

Приспів.

Не бійся!*Музика і вірші Л. Горової*

1. Силь-ні сві-ту цьо-го не зра-зу ни-миста-ли, не
зра-зу до-сяг-ну-ли за-мож-нос-ті і сла-ви. Чи
низь-ко о-пус-ти-тись, чи ви-со-ко під-ня-тись, - від
те-бе все за-ле-жить, не тре-ба лиш бо -

Приспів:
я - тись. Не бій-ся жи-ти зі щи-рим
сер-цем, не бій-ся бу-ти мійним і впер-тим, не бій-ся
шля-хом сво-їм і ти, міль-йони є лю-дей, а-ле о-дин лиш ти.

2. Під лежачий камінь вода не потече,
Життя тебе остудить, а потім обпече.
Тільки ти не бійся і пробуй все, що можеш,
Не знаючи програєш усе чи переможеш.

Приспів.

3. Щасливим можна бути без грошей і без слави,
А просто від любові до своєї справи.
І радість відчувати від того тільки треба,
Що ти живеш на світі, і є в тобі потреба.

Приспів.

Мандрівний музика

Музика і вірші В. Івасюка

1. При-віт до - ро - гам в рід - нім кра - ю й не-бу, що кли - че
 нас в зо - ре - літ, ше - лес - ту лі - су, ше - по - ту мо - ря,
 лю-дям і пта - хам - щи-рий при - віт. Гру-ди від - кри - ті,
 о - ці в бла - ки - ті, зву-ків у сер - ці - ці - лий о - ке - ан,-
 всі во - ни, на - че я - го - ди з гро - на, ли - нуть ве -
 сіль - но на мій но - тний стан. Мій но - тний стан.

2. Я — мандрівний музика, друзі,
 Славлю кохання, сонце, весну.
 І чи я в щасті, і чи я в тузі,
 З струн моїх лине спів вдалину.

Приспів.

Мені казково*Музика і вірші С. Тарабарової*

1. Відчуваю в тілі втому,
Настрій так собі...
Знайомо!
Коли все тебе навколо
Просто бісить!..
Так знайомо!
Пропоную вдихнути!
Не впадати, чуєш, в кому!
Сам собі терміново
Ти скажи:

Приспів:

Мені казково!
Казково!
Мені казково!
Я лечу, лечу!
Я — вільний птах!
Усе тепер і ти
В моїх руках!
Я лечу, лечу!
Ти знаєш, що
Сам собі терміново
Ти скажи:
Мені казково!
Казково!
Мені казково!

2. Відчуваєш в тілі втому,
Як це все мені знайомо...
Коли все тебе навколо
Просто бісить!..
Так знайомо!
Пропоную вдихнути!
Не впадати, чуєш, в кому!
Сам собі терміново
Ти скажи:

Приспів.

3. Я виглядаю як?
Казково!
Вітер в обличчя так
Казково!
Все буде знаєш як?
Казково!
Сам собі терміново
Ти скажи:
Мені казково!
Казково!

Приспів.

Новорічні дива*Музика В. Лобача і Д. Супруненка**Вірші Ю. Шмегельського**Приспів:*

Новий рік нам дарує надії
На любов і на мир в Україні!
І нехай сніжно-біла зима
Нас святковим теплом обійма!
Хай здійснюються всі наші мрії
І кохання нам серце зігріє!
Хай на дворі метіль завива,
Йдуть до нас новорічні дива!

1. З Новим роком привітання
Линуть звідусіль,
За вікном казковий вечір,
Віє заметіль...
І так гарно сніг кружляє
В цей святковий час,
Хай здійсняться всі бажання
В кожного із нас!

Приспів.

2. Хай усіх нас в новім році
Лихо обмина!
Ми за це п'ємо шампанське
Від душі до дна!
Подарунки хай приносить
Цей святковий час,
І хай збудуться бажання
В кожного із нас!

Приспів.

Хай на дворі метіль завива,
Йдуть до нас новорічні дива!



Гімн Ліги чемпіонів УЕФА

Ce sont les meilleures équipes, (фр.)	Ils sont les meilleurs, (фр.)
Sie sind die allerbesten	Sie sind die Besten, (нім.)
Mannschaften, (нім.)	These are the champions! (англ.)
The main event! (англ.)	Die Meister, (нім.)
Die Meister, (нім.)	Die Besten, (нім.)
Die Besten, (нім.)	Les grandes équipes, (фр.)
Les grandes équipes, (фр.)	The Champions! (англ.)
The Champions! (англ.)	Die Meister, (нім.)
Une grande reunion, (фр.)	Die Besten, (нім.)
Eine große sportliche Veranstaltung, (нім.)	Les grandes équipes, (фр.)
The main event! (англ.)	The Champions! (англ.)

Це кращі команди,
 Це кращі команди,
 Головна подія!
 Чемпіони,
 Кращі,
 Великі команди,
 Чемпіони!
 Велика зустріч,
 Велика спортивна подія,
 Головна подія!

Вони кращі,
 Вони кращі,
 Вони чемпіони!
 Чемпіони,
 Кращі,
 Великі команди,
 Чемпіони!
 Чемпіони,
 Кращі,
 Великі команди,
 Чемпіони!

Український переклад

21-22

Світ врятує любов*Музика і вірші Т. Піскарьової*


1. Ти зна - єш де жи - ве лю - бов? Де

сер - це за - ряд - жа - є кров Ві - ро - ю в почут - тя

лю - дей? Міль - йо - ни спо - вне - них на - дій

Не зу - пи - нняй - ся, про - сто дій Я зна - ю, по -

чу - є світ те - бе! Зро - бив - ши пер -

- ший крок, І - ди до світ - ло - ї ме - ти! І знай,

що ін - шо - го шля - ху не ма - єш ти!

Приспів:

Ві - ра, Лю - бов і На - ді - я за - па - лю - ють на - ші мрі - ї.

Світ - лом за - ся - є На - ді - я. По - верн - неть - ся Ві - ра знов.

Світ вря - ту - є лю - бов!

2. Дарує віру нам любов,
Її чекаю знов і знов,
Як шанс на сповнення надій.
Життя хвилини не втрачай
І міцно долю так тримай,
Бо час уже настав, він твій.
Зробивши перший крок,
Іди до світлої мети.
І знай, що іншого шляху
Не маєш ти.

Приспів.

Світ врятує любов.
Зробивши перший крок,
Іди до світлої мети.
І знай, що іншого шляху
Не маєш ти.

Приспів.

Світ врятує любов.

25–26

ШІ

Музика і вірші А. Прудіс

1. Він побачив її вперше
По ту сторону екрана,
В звичайнісінькій одежі
Була невиразно вбрана.
Але так сміялась щиро
З його тривіальних жартів,

Приспів:

О-о-о...
Як тепер сказати їй,
Що система дала збій?
О-о-о...
Як дивитись в очі їй?
Інтерфейс його — блідий.

Він аж трішечки повірив,
Вони дійсно чогось варті.
Його мучила єдина
Лиш проблема так відверто,
Що він зовсім не людина,
Він був штучним інтелектом.

О-о-о...
Як тепер сказати їй,
Що система дала збій?
О-о-о...
Як дивитись в очі їй?
Інтерфейс його — блідий.

2. Інколи серця не маєш,
Але відчуваєш,
Що аж на стіни залазиш,
Від болю ти блукаєш.
А інколи серце ти маєш,
Але на нього чохол одягаєш,
Боїшся його і від нього втікаєш,
Собі відчувати забороняєш.

Приспів.

Не бійся нічого,
Це ж покликання любові.
Долай цю тривогу,
Що влізла за комір.
Зроби перший крок,
Розправ свої крила,
Вона вже і так
Все давно зрозуміла.

29–30

Взяв би я бандуру*Українська народна пісня на вірші М. Петренка*

Взяв би я бандуру
Та й заграв, що знав,
Через ту дівчину
Бандуристом став.

А все через очі,
Коли б я їх мав,
За ті карі очі
Душу я б віддав.
Марусино, серце,
Пожалій мене,
Візьми моє серце,
Дай мені своє.

Маруся не чує,
Серця не дає,
З іншими жартує —
Жалю завдає.
Де Крим за горами,
Де сонечко сяє,
Там моя голубка
З жалю завмирає.

Взяв би я бандуру
Та й заграв, що знав,
Через тії очі
Бандуристом став.

Плакала гітара
Українська пісня-романс

1. Спить ста - вок, не ко - ли-шуть-ся ві - ти, ві - те -
рець в вер - бо ло - зах за - снув. Десь за - гра-ла
Приспів:
пла - ку-ча гі - та-ра, там дів - чи - на стрі - ча - ла-вес -
ну. Десь за - гра-ла пла - ку-ча гі - та-ра, там
дів - чи - на стрі - ча - ла вес - ну.

Де ж ти їдеш, мене покидаєш,
Залишаєш над ставом одну.
І ніколи мене не згадаєш,
А з другою зустрінеш весну.
Ти не плач, не журися дівчино,
Ти не плач, не сумуй, не ридай.
Через рік, як цвістиме калина,
В тихий вечір мене зустрічай.
І прийшла довгождання хвилина
І прийшла довгождання пора.

І дівчина прийшла до калини,
А милого нема та й нема.
І дівчина прийшла до калини,
А милого нема та й нема.
Ой нема, ой нема та не буде.
Бо така вже дівоча судьба.
Треба знати, як хлопців кохати
І як вірити в їхні слова!
Треба знати, як хлопців кохати
І як вірити в їхні слова!

31–32

Роксолана*Музика І. Білика**Вірші невідомого автора*

Ти-хий ве-чір зо - рі за - сві-тив, десь в га - ю спі-ва - ють со - ло-
 в'ї. У він - ку з п'ян - ко - ї м'я - ти
 по му - ра - ві не при - м'я - тій
 вий - шла Рок - со - ла - на до Дні - стра.

Тихий вечір зорі засвітив,
 Десь в гаю співають солов'ї.
 У вінку з п'яної м'яти
 По мураві не прим'ятій
 Вийшла Роксолана до Дністра.

До води схилилася вона,
 Русу косу вітер розпліта,
 Понад річку пісня лине,
 То співає Україна —
 Край, край, край, де виросла вона.

В бистру воду скочила вона,
 Та й поплила з хвилями Дністра,
 Бо тебе, мій рідний краю,
 Лиш тебе кохаю.
 Край, край, край, де виросла мала.

Родина

Музика О. Злотника

Вірші В. Крищенко

1. Мо - же, в жит - ті хтось при - на - ду під - ки - не
у ча - рів - ни - чих, зваб - ли - вих о - чах.
Тіль - ки ро - ди - на, як зір - ка є - ди - на,
твій по - ря - ту - нок, на - дій - ний при - чал.
І не шу - кай в сво - їм сер - ці при - чи - ну,
як - що зне - ві - ра те - бе об - пе - че.
Тіль - ки ро - ди - на у при - кру го - ди - ну
схи - лить на - ді - ю то - бі на пле - че.

Приспів:
Ро - ди - на, ро - ди - на від бать - ка й до си - на, від
ма - те - рі до - ні доб - ро пе - ре - дай. Ро -



2. В морі спокуси є хвилі великі,
 Та не забудь у захопленні ти,
 Що лиш родина — бальзамові ліки,
 Ліки від старості і самоти.
 Все відцвітає, і жовкне, і гине,
 Вітром розноситься, ніби сміття...
 Тільки родина, як вічна зернина,
 На невмирущому полі життя.

Приспів.

Вишиванка*Музика О. Сандлера**Вірші М. Сома*

З ве-чо - ра три - вож - но - го аж до ран - ку

ви-ши-ва - ла дів - чи - на ви - ши - ван-ку. Що то-нень-ка

го - лоч-ка для со - ро-чок, а ще тон - ше в дів - чи - ни го -

- ло - со - чок. Що то-нень - ка го - лоч-ка для со - ро - чок,

а ще тон - ше в дів - чи - го - ло - со - чок.

З вечора тривожного аж до ранку
 Вишивала дівчина вишиванку.
 Вишивала дівчина, вишивала,
 Чорну та червону нитку клала.

Ой та чорна ниточка — то страждання,
 А червона ниточка — то кохання.
 Тому чорна ниточка часто рвалась,
 А червона ниточка легко слалась.

Як піду я ввечері на гулянку,
 Подарую милому вишиванку.
 Бери, мій соколику, і не сердься,
 Будеш ти носити її коло серця.

З вечора тривожного аж до ранку
 Вишивала дівчина вишиванку.
 Вишивала дівчина, вишивала,
 В ту вишиваночку душу вклала.

Вишиванка

Музика і вірші І. Пустового

1. Вишиванко моя, Україно,
Ти одна у безмежжі світів
Відгукнулась на спів солов'їний,
Підійшла до небесних стовпів.
Вишиванко моя, Україно,
Берегине, княгине свята,
Бог за вроду твою лебедину
Дарував і літа, і жита!

Приспів:

Люблю до щему, люблю до болю
І вишень цвіт, і трав розмай,
Зорю єдину, пісенну долю —
Мій вишиваний край!
Люблю до щему, люблю до болю
Мій вишиваний край!

2. Вишиванко моя, Україно,
Нам тут жити, а дітям — рости,
Пам'ятати хрещатий барвінок,
Рідну пісню у серці нести.
Вишиванко моя, Україно,
Край лелечий на сивих вітрах,
Я молюся за тебе уклінно!
Я — твій колос, твій голос, твій птах!

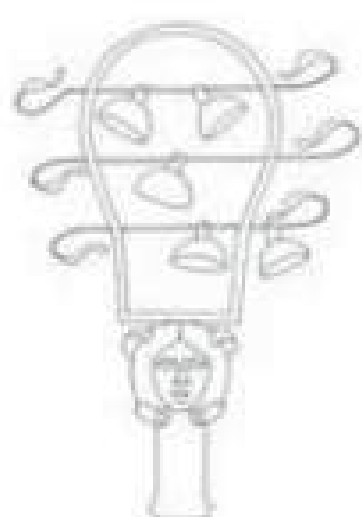
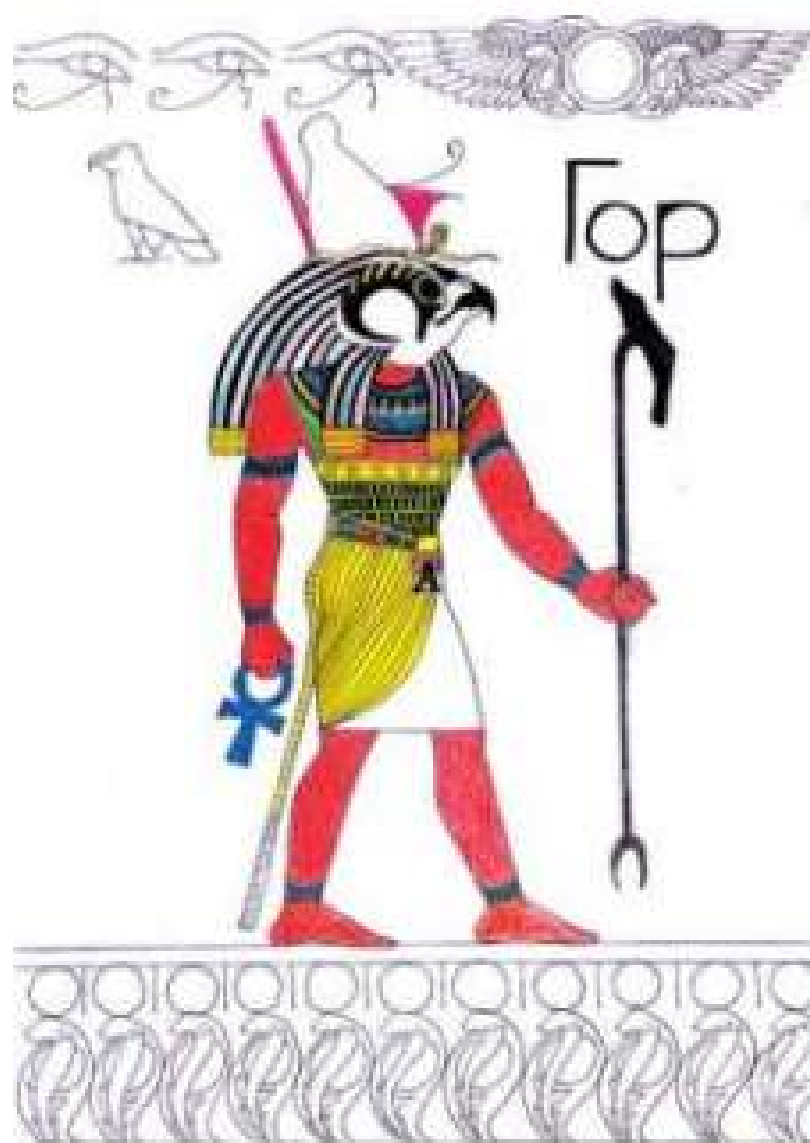
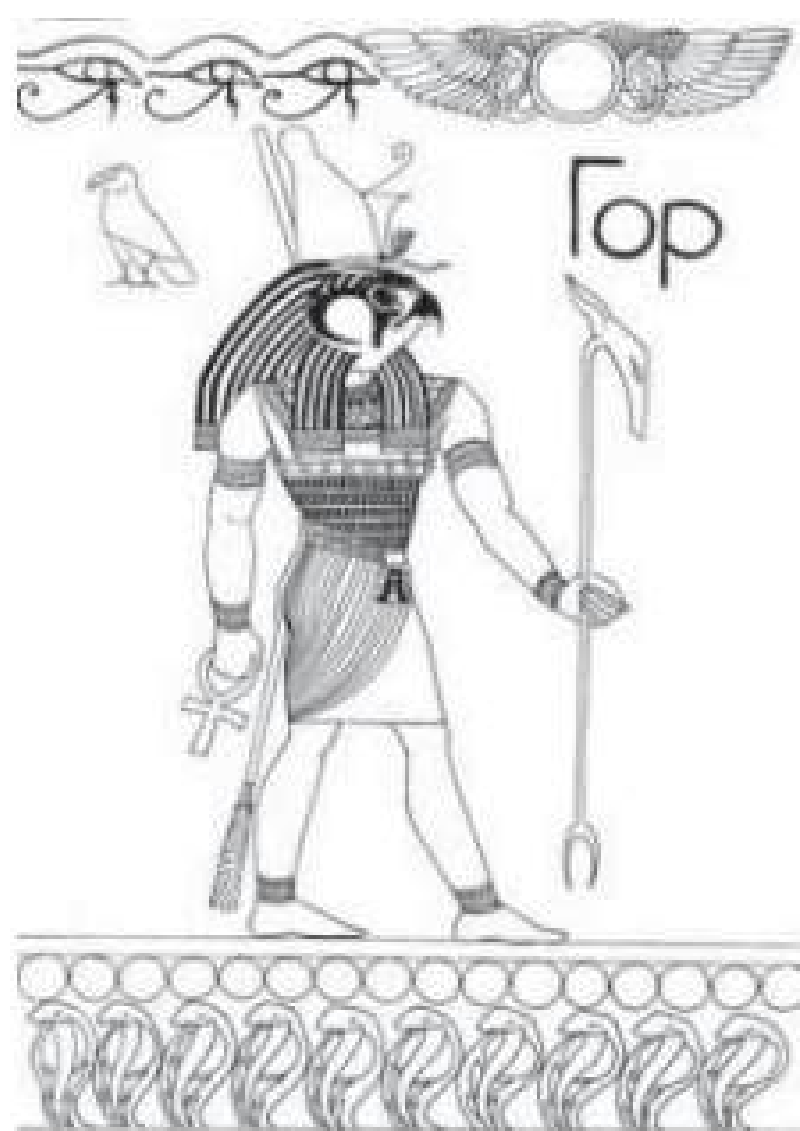
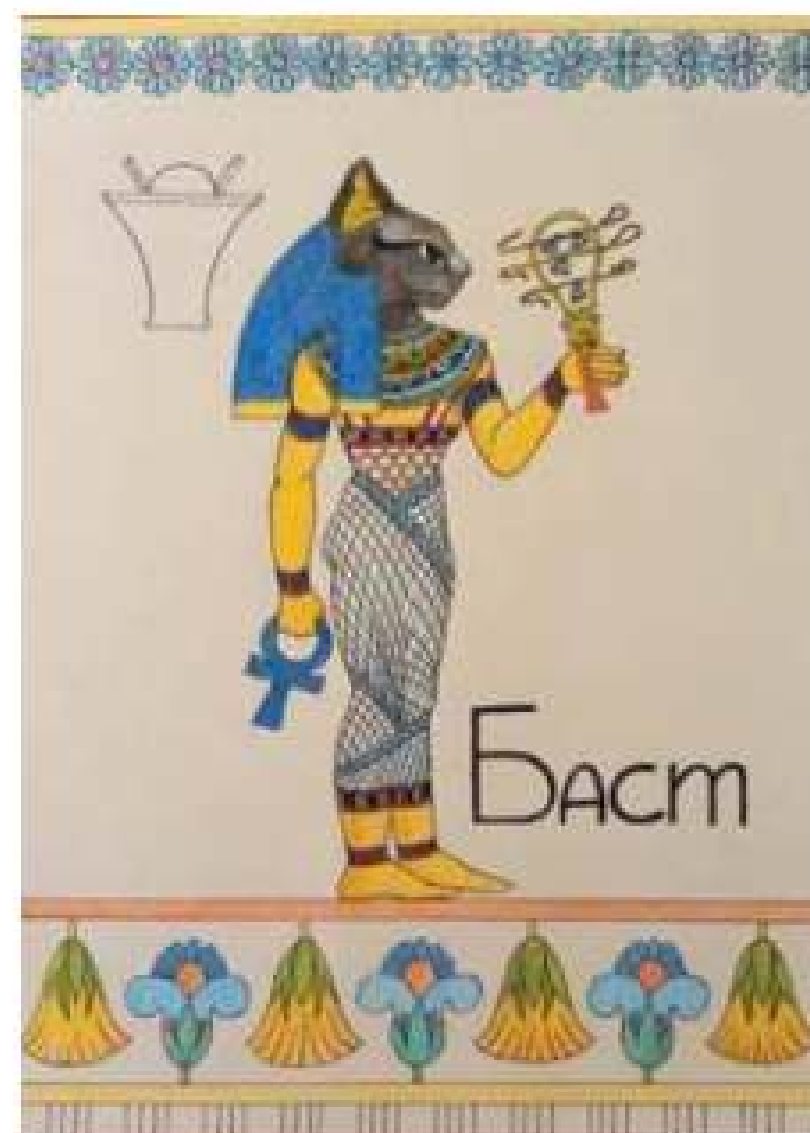
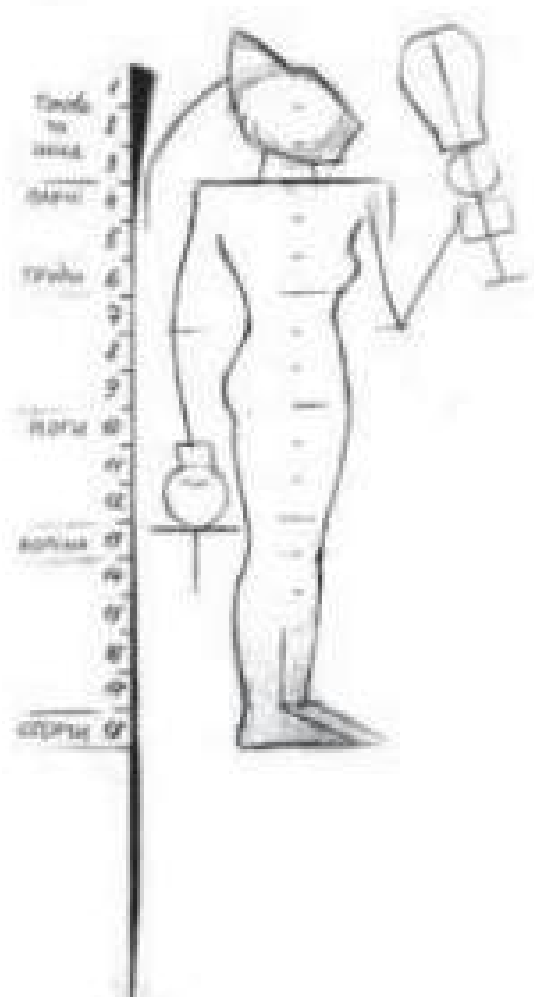
Приспів.

Педагогічні малюнки/зразки до виконання художньо-практичних завдань

1-2

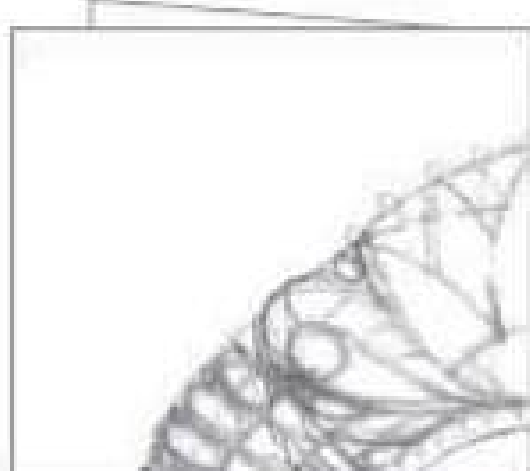
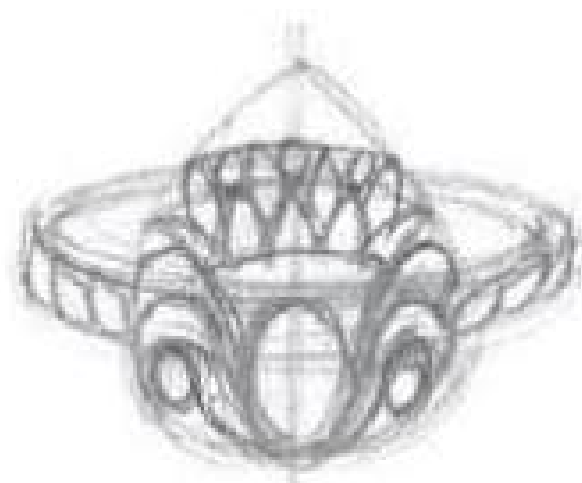


Варіант 1





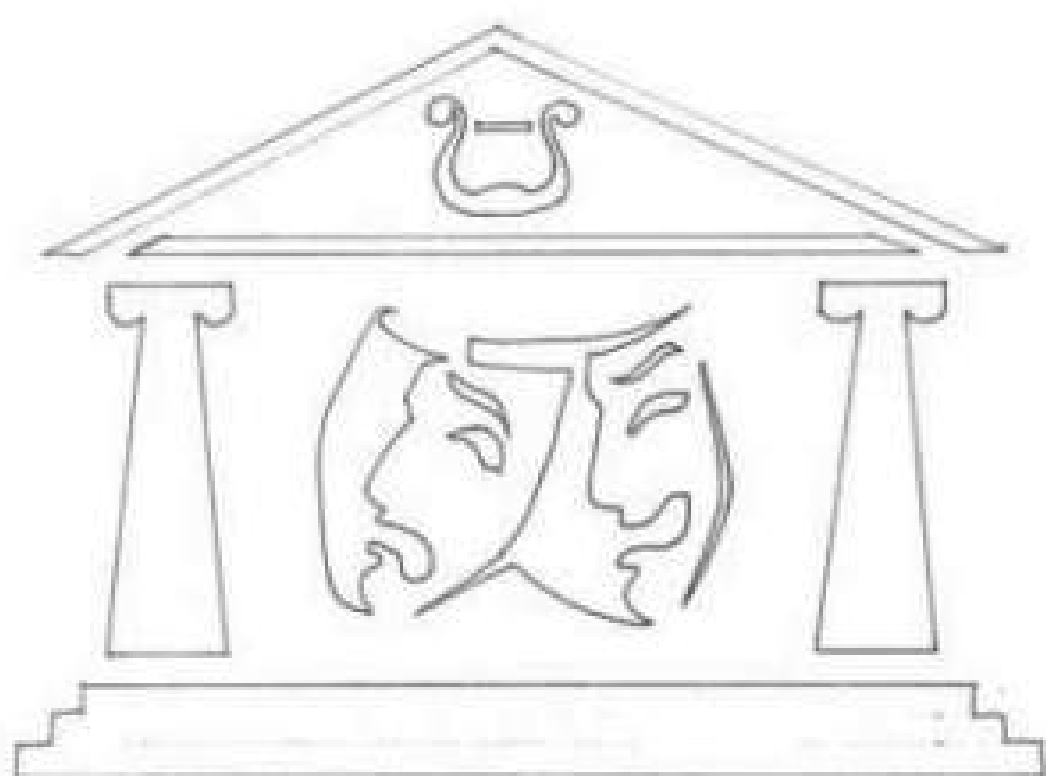
Варіант 2



3-4



Варіант 1



5-6



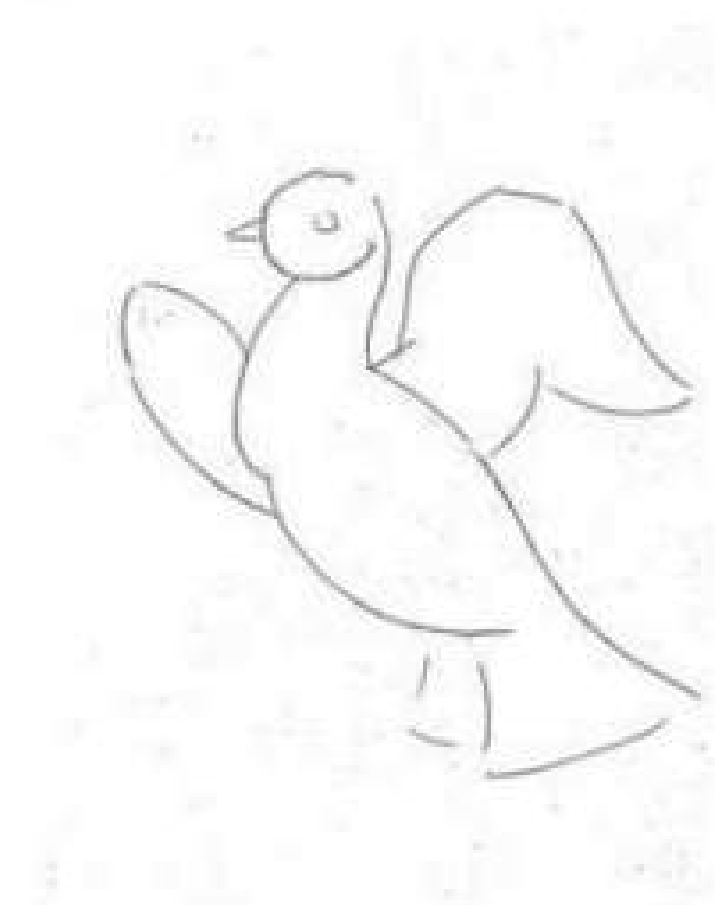
Варіант 1

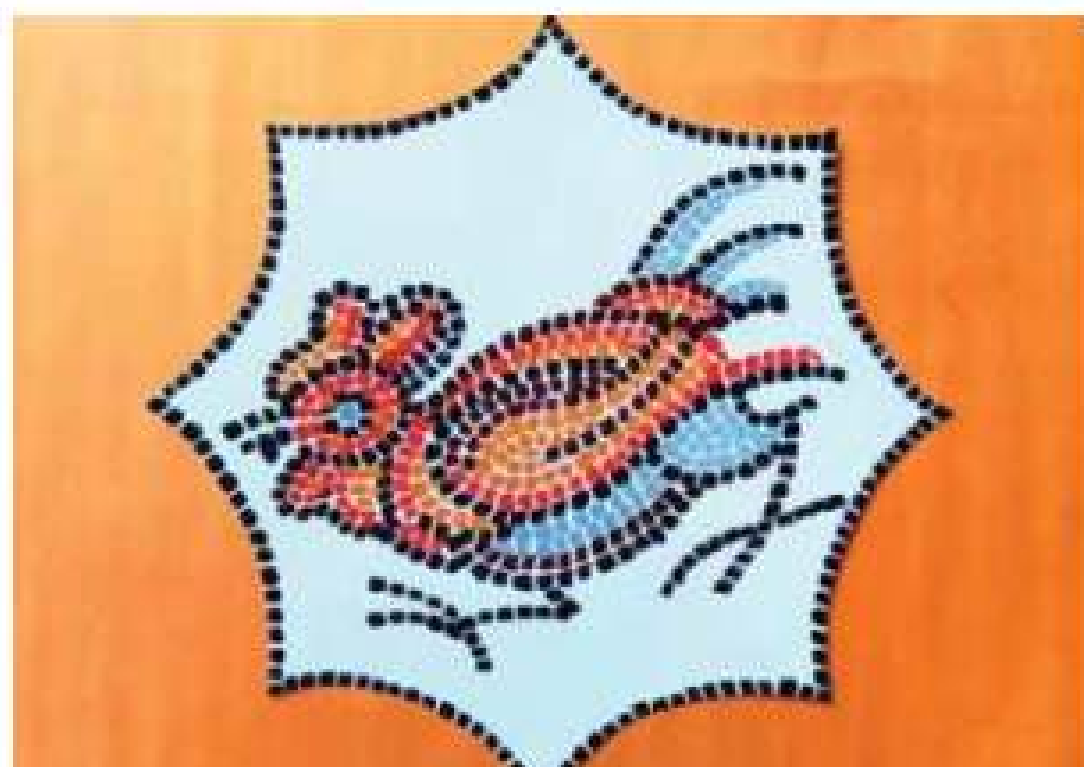
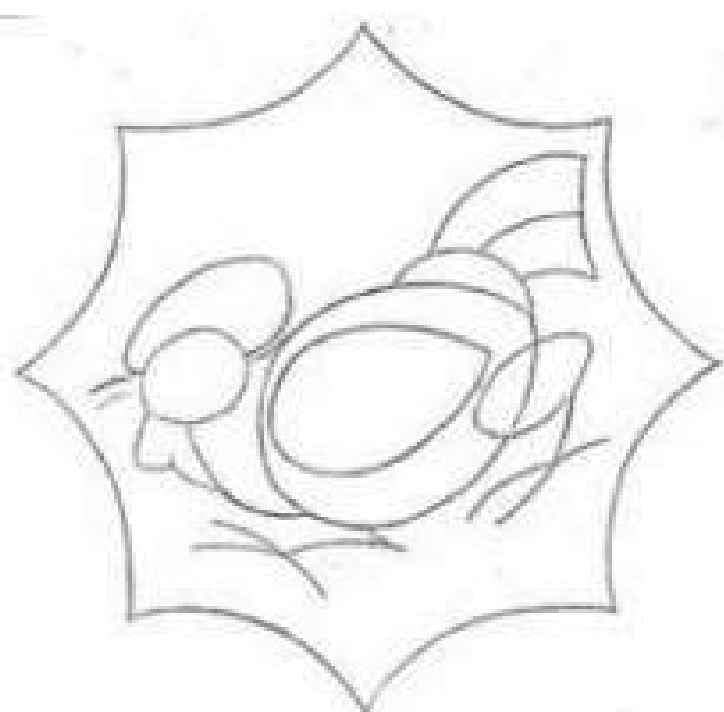


7-8



Варіант 1

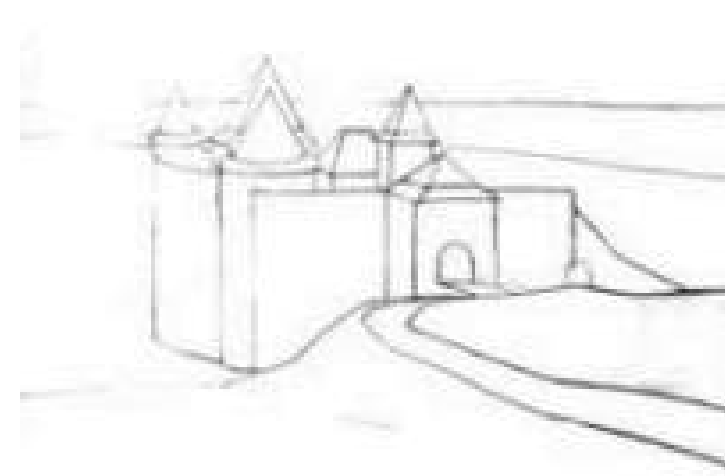
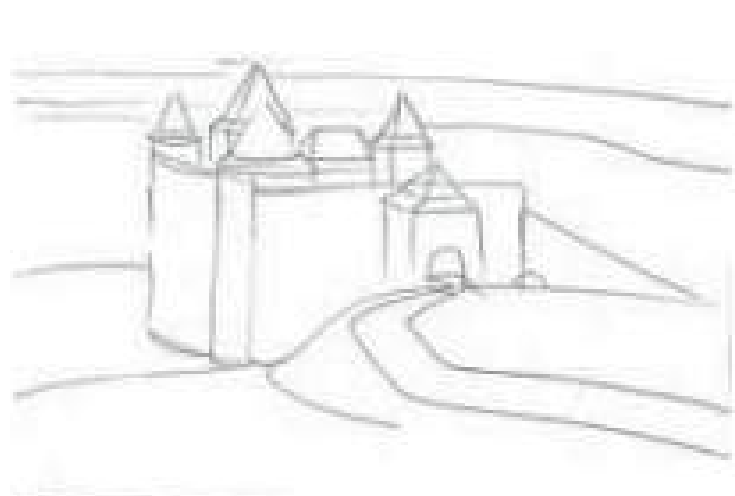




 Варіант 2

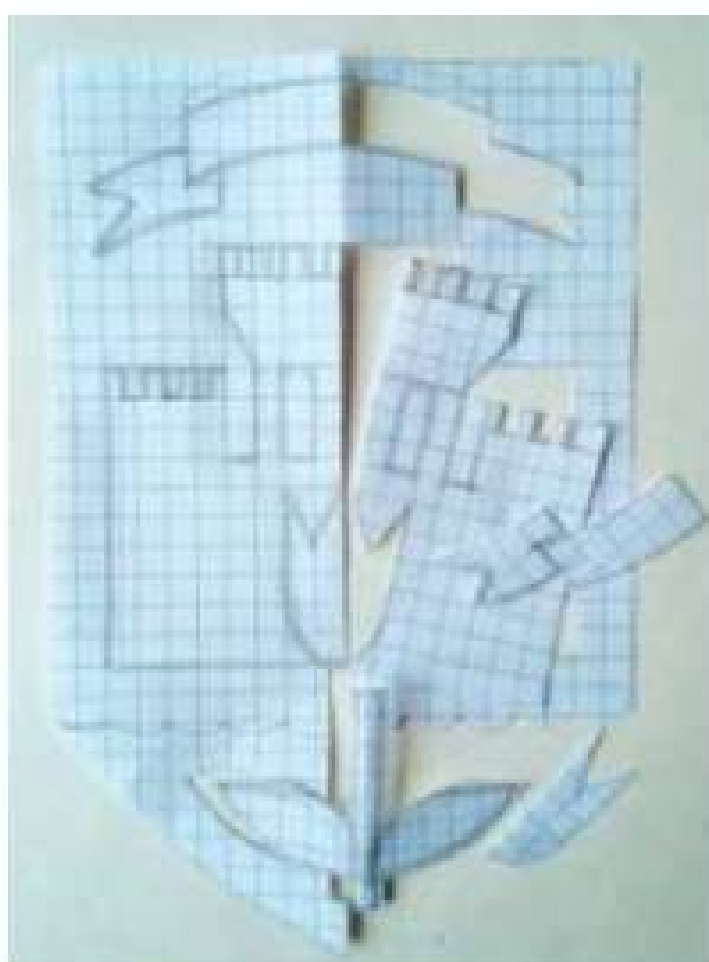
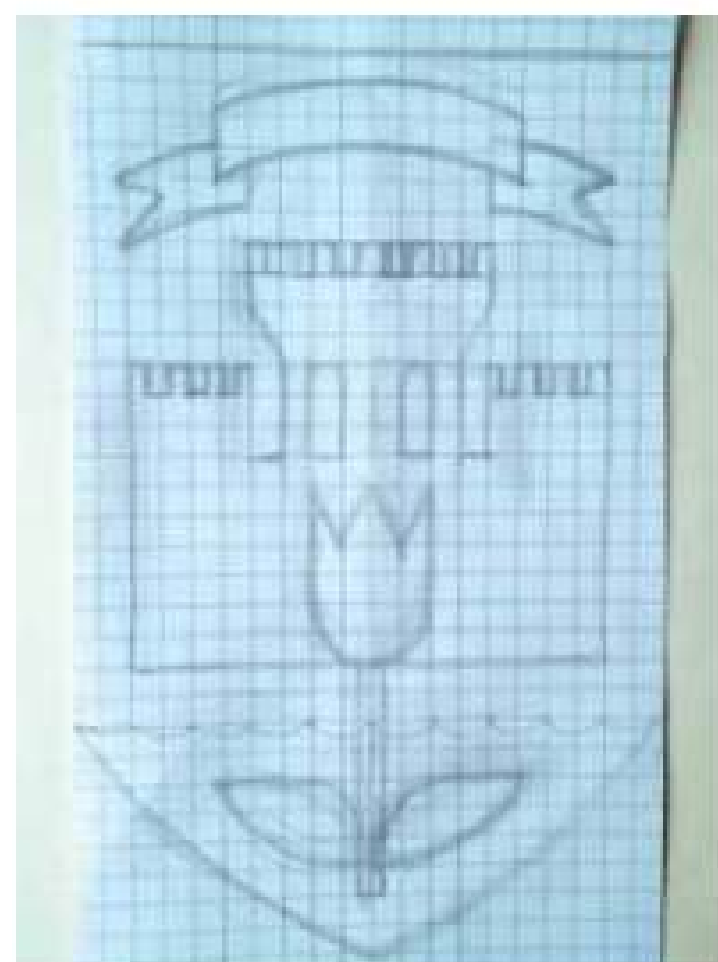
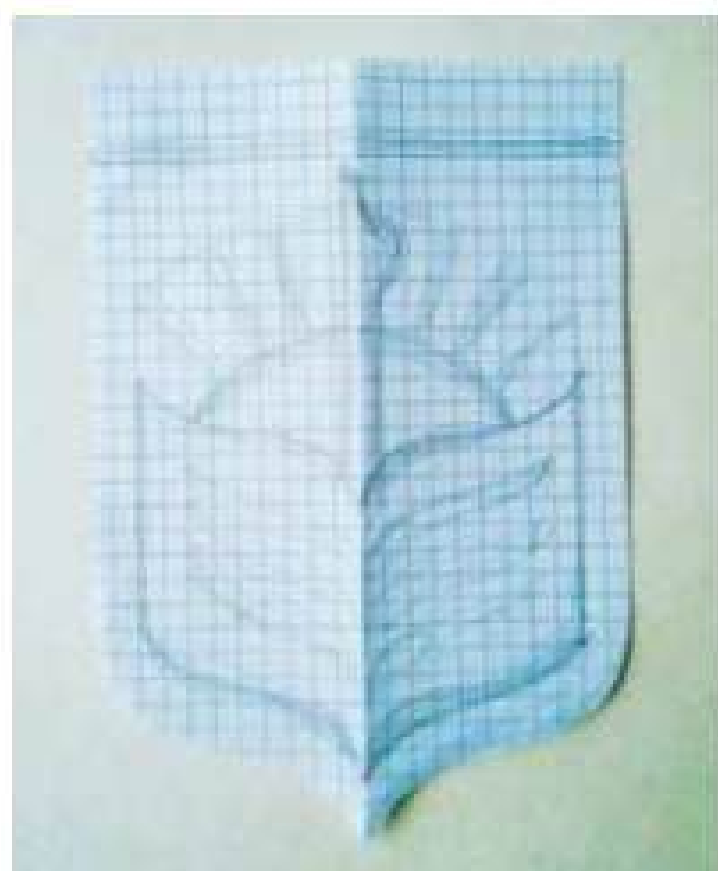


 Варіант 1





Варіант 2



11-12



Варіант 1



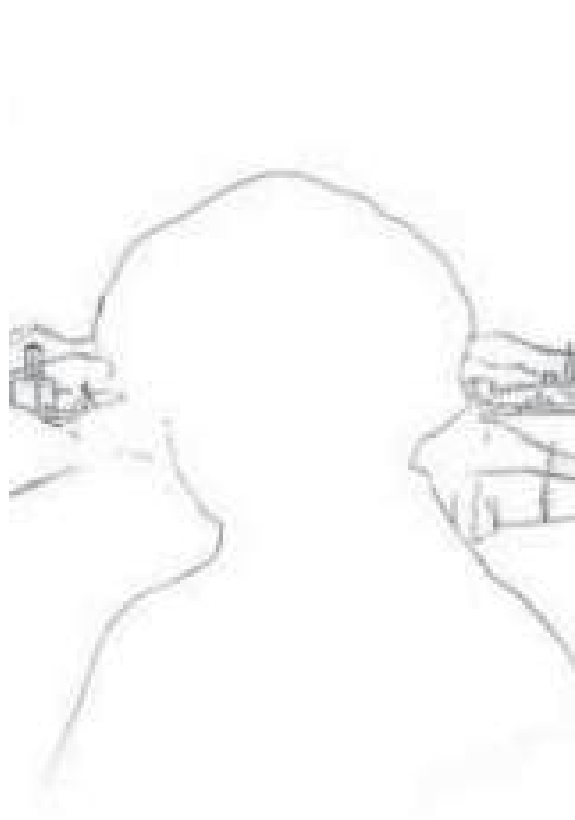
 Варіант 2



13-14

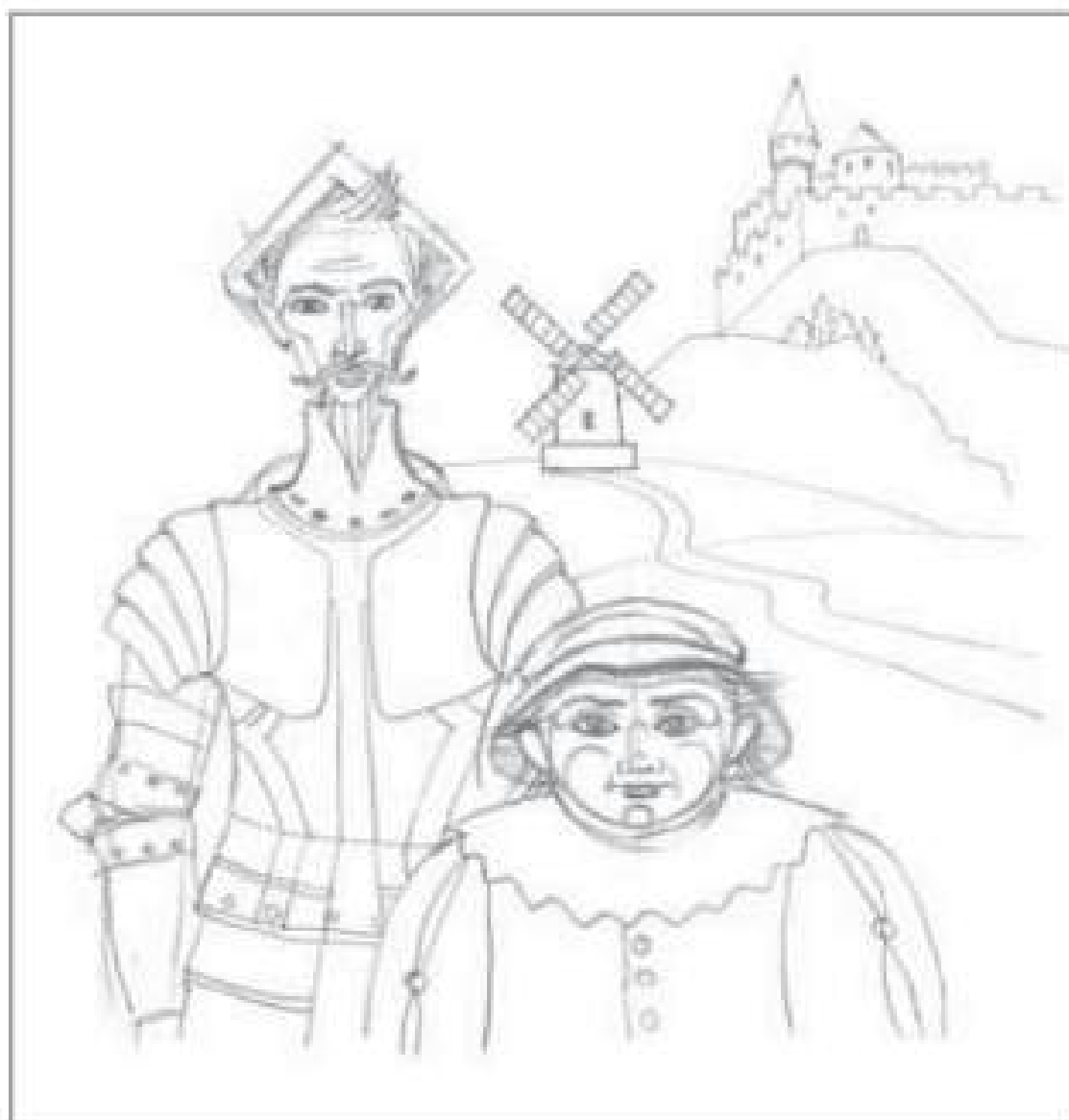
 Варіант 1







Варіант 2



15-16



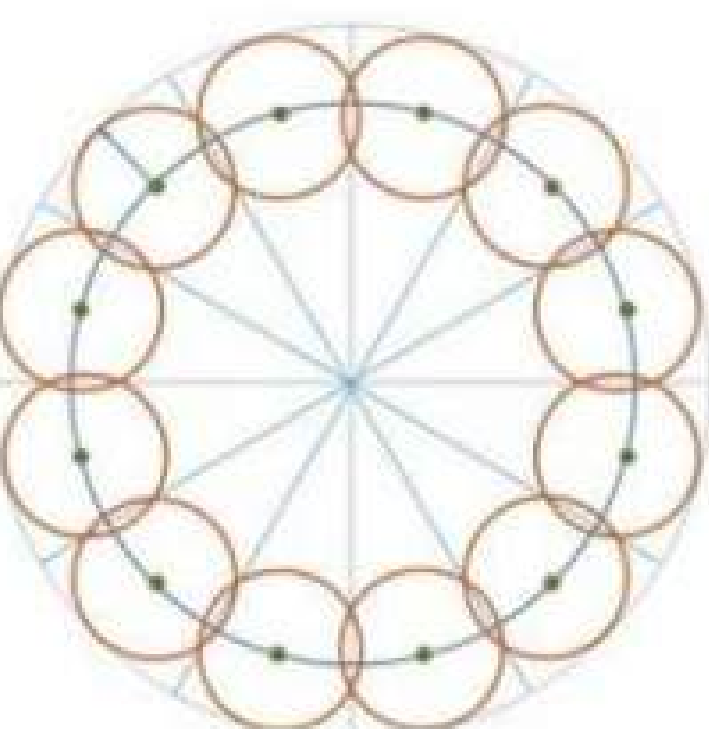
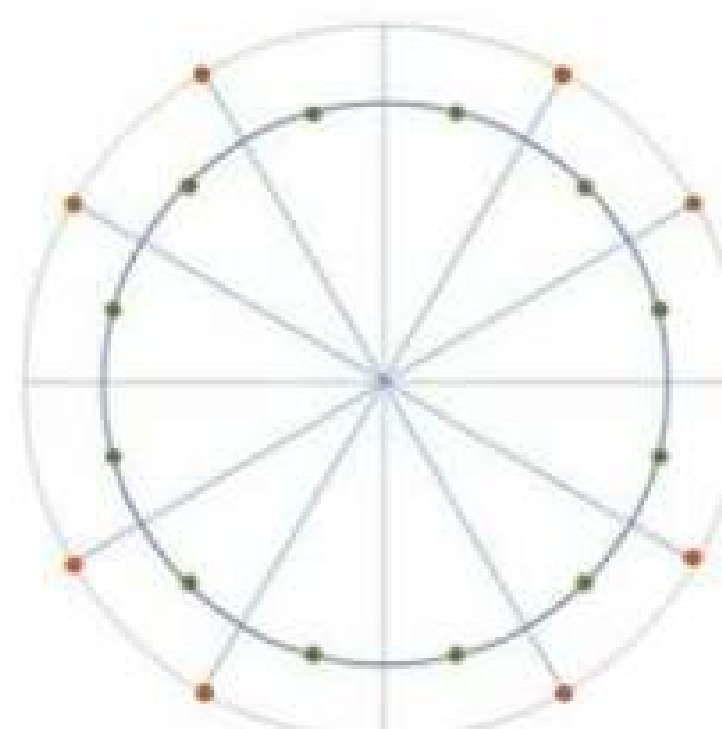
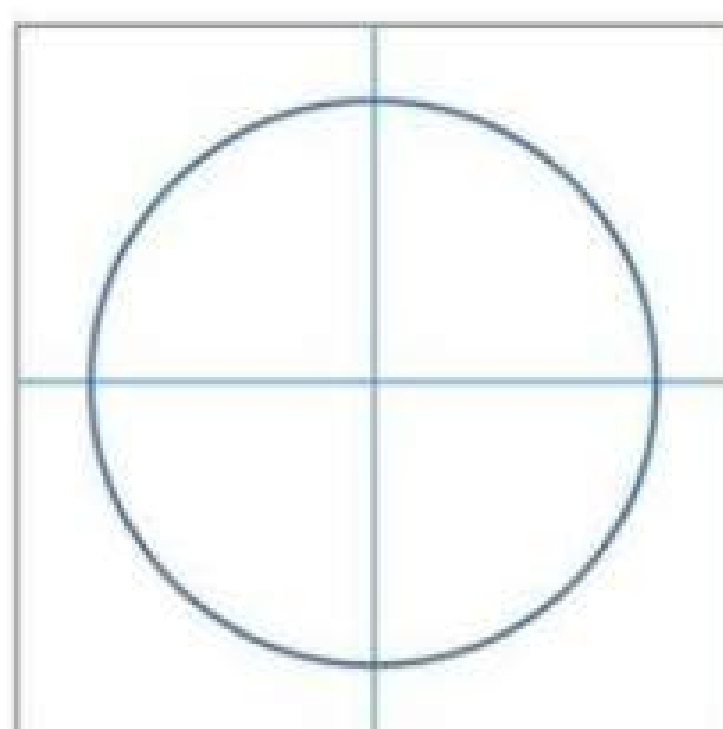
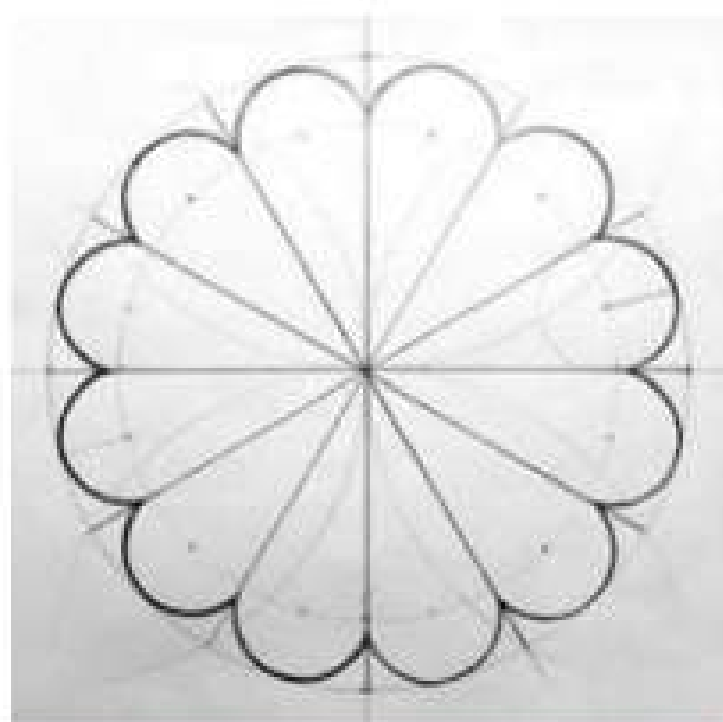
Варіант 1



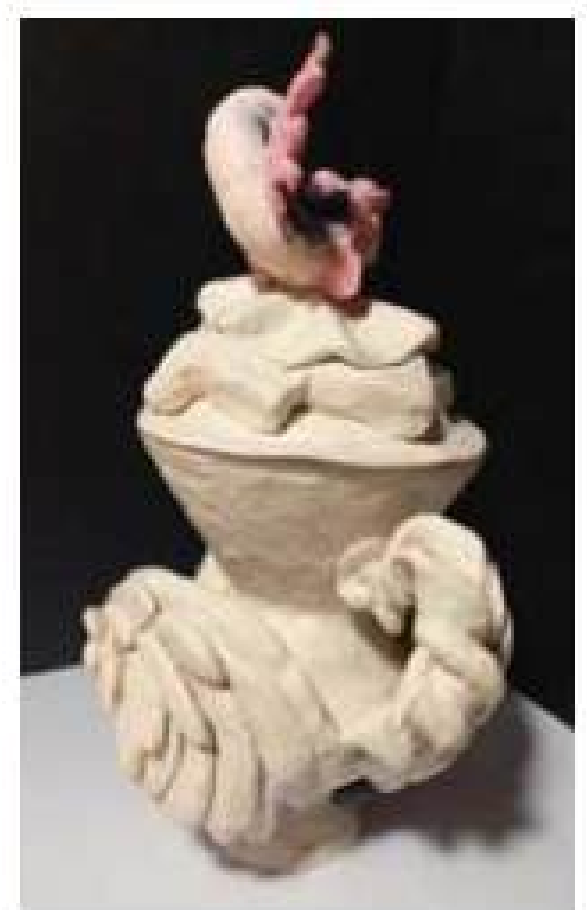
17-18



Варіант 1

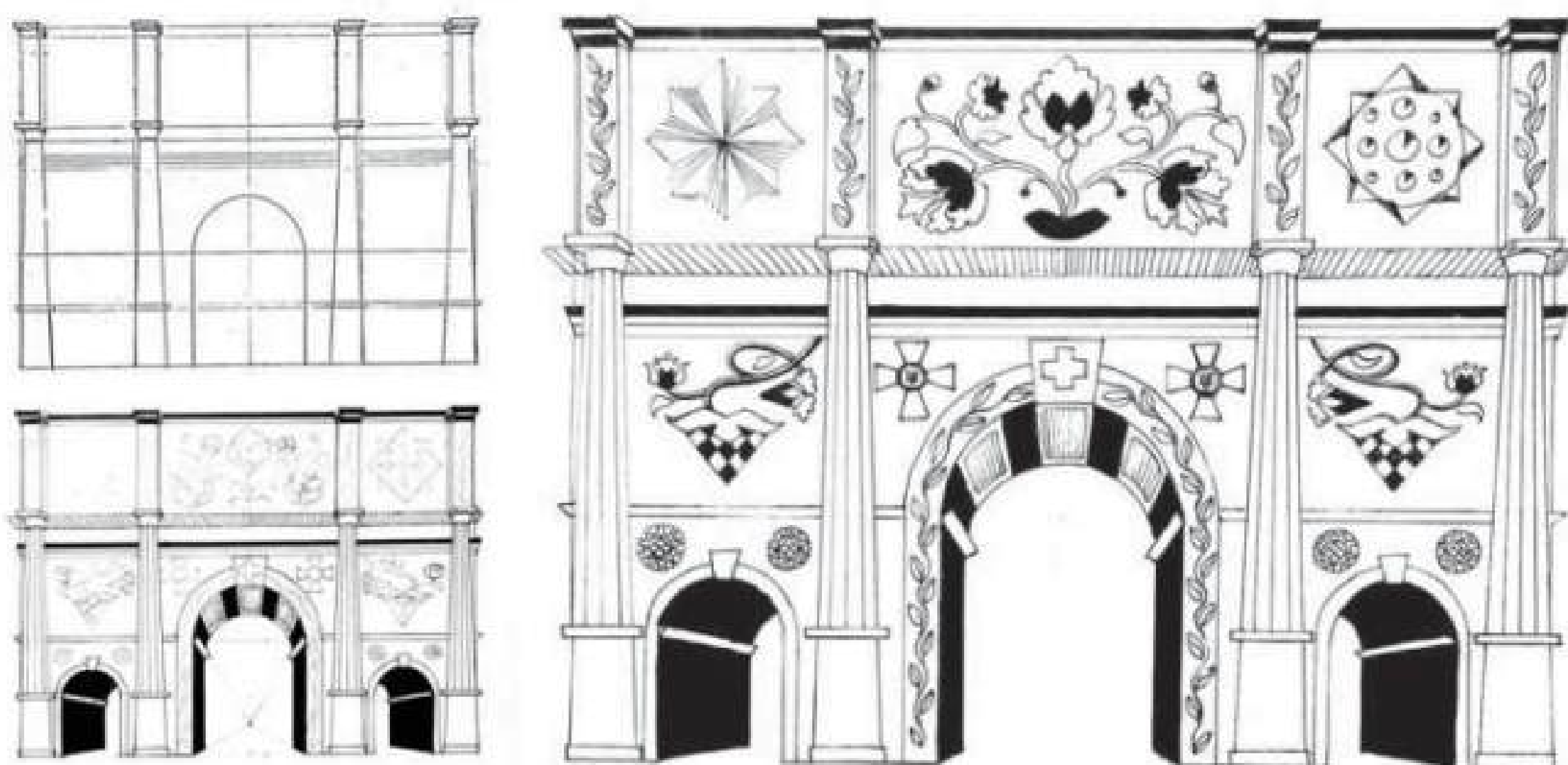


 Варіант 1

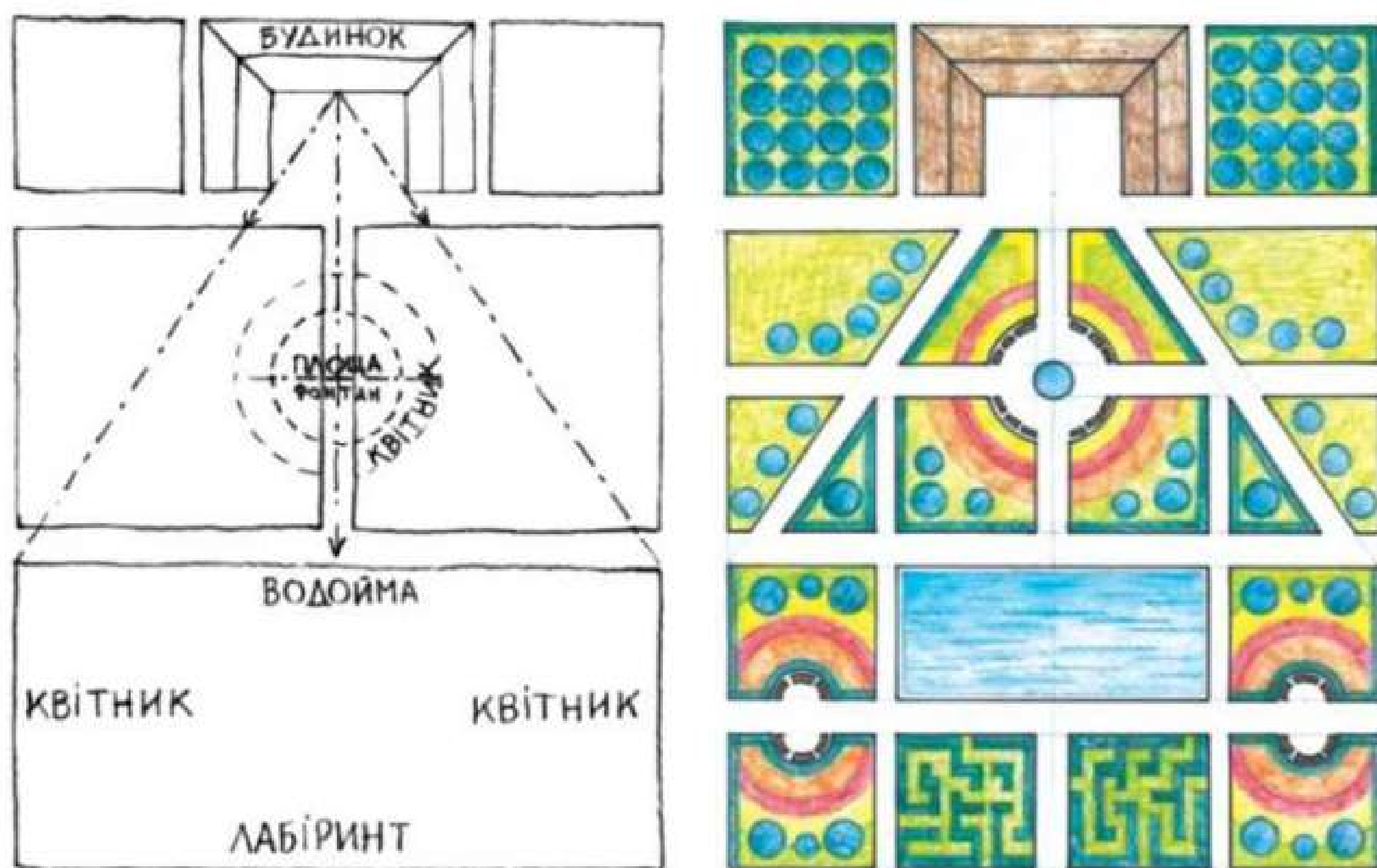


23-24

 Варіант 1

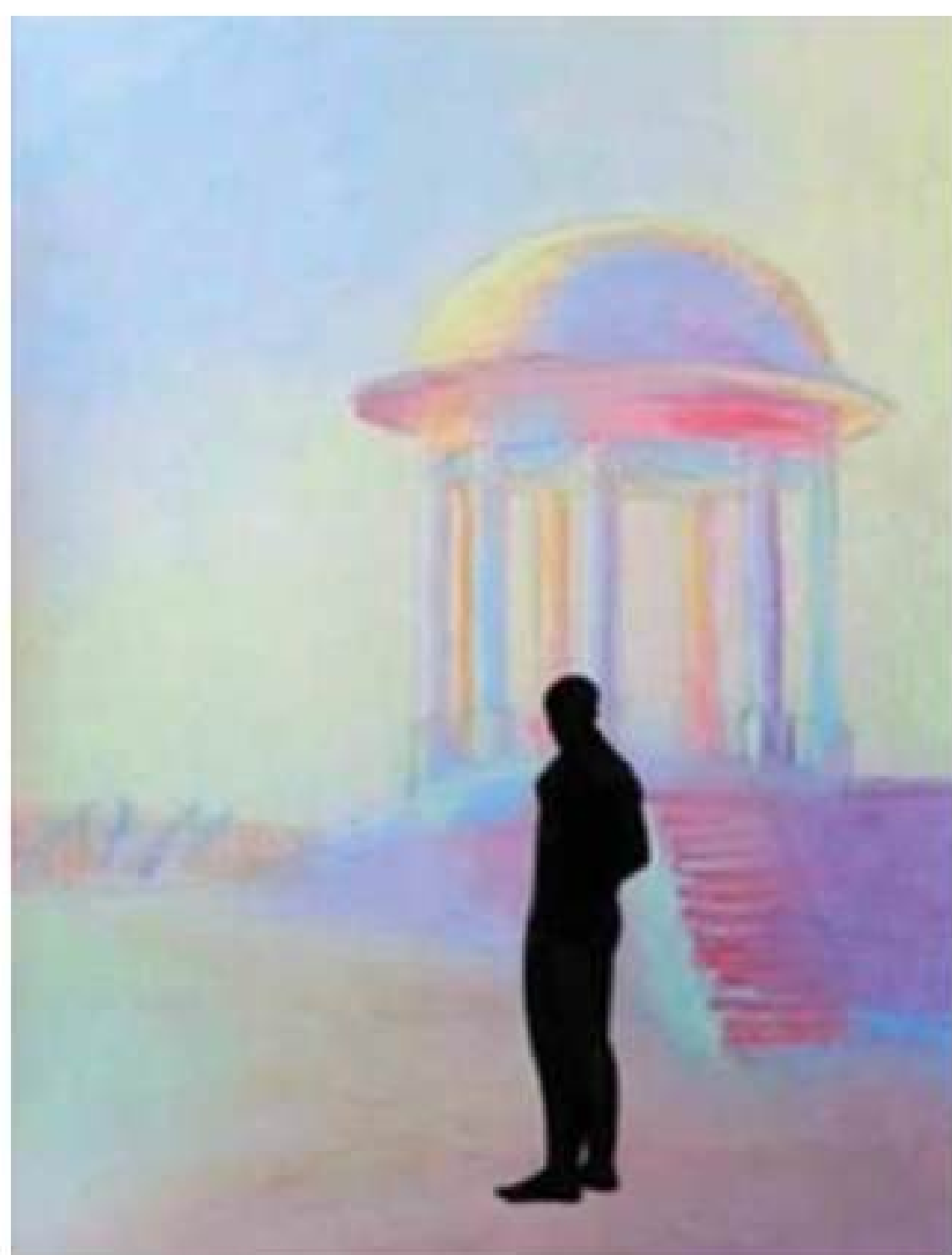


 Варіант 2





Варіант 1



Варіант 2



31–32

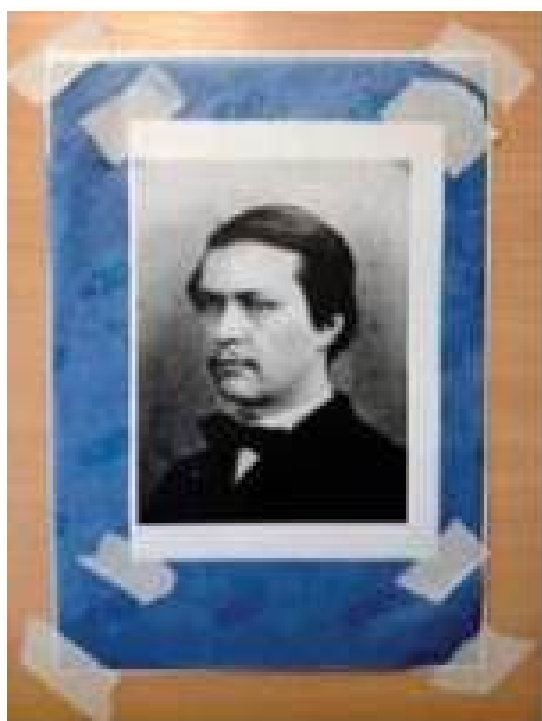


Варіант 1





Варіант 1



Зміст

№ теми	Назва теми	сторінка
	Вступ	
1-2	Таємниці мистецтва стародавнього Єгипту	6
3-4	Мистецтво античності — колиска європейської цивілізації	16
5-6	Пам'ятки мистецтва Скіфії і Північного Причорномор'я	26
7-8	Мистецькі перлини Візантії та Русі-України	38
9-10	Романський стиль. Лицарський кодекс честі	52
11-12	Готика	62
13-14	Ідеали та образи ренесансу	72
15-16	Шедеври Північного Відродження	84
	<i>Перевір свої досягнення</i>	94
17-18	Бароко: примхливість візуальних форм	98
19-20	Стихія музики бароко	112
21-22	Галантний стиль — рококо	126
23-24	Класицизм: архітектура, скульптура, живопис	140
25-26	Класицизм: музичне мистецтво	154
27-28	Портрети художників-романтиків	166
29-30	Творчість композиторів-романтиків	176
31-32	Правда життя: реалізм у мистецтві	188
33-34	Стильовий синтез: творчість Т. Шевченка і М. Лисенка	204
	<i>Перевір свої досягнення</i>	218

Бароко



Рококо



Класицизм



Мистецтва

Класицизм



Романтизм



Реалізм

